KUR'ÂN METNİNİN ALLAH'A AİDİYETİNİN NAKLÎ REFERANSLARI

Arzu ÇOLAK

Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. İbrahim TETİK
2023
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Arzu ÇOLAK

KUR'ÂN METNİNİN ALLAH'A AİDİYETİNİN NAKLÎ REFERANSLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. İbrahim TETİK

ERZURUM-2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Kur'ân Metninin Allah'a Aidiyetinin Naklî Referansları" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay,** patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

26.05.2023

Arzu ÇOLAK

Aslı Islak İmzalıdır

---

* **LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir**.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. İbrahim Tetik danışmanlığında, Arzu Çolak tarafından hazırlanan bu çalışma 26 / 04 / 2023 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mehmet DAĞ	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi: Doç. Dr. İbrahim TETİK	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü
Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I
ÖZET III
ABSTRACT IV
KISALTMALAR DİZİNİ V
ÖNSÖZ VI
GİRİŞ 1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI 1
II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI 3

BİRİNCİ BÖLÜM
VAHYİN İNZALİ
1.1.YARATICI-İNSAN İLETİŞİM İHTİYACI 6
1.2.VAHYİN İNZÂL NİTELİĞİ 17
1.3. VAHYİN DİLİ 30

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'ÂN'IN LAFIZ İTİBARİYLE ALLAH'A AİDİYETİNİN DELİLLERİ
2.1. YEDİ HARF (AHRUF-U SEB`A) MESELESİ 36
2.2. KUR'ÂN'IN FESÂHAT VE BELÂĞATI 44
2.3. KUR'ÂN'IN MUARIZLARINA KARŞI MEYDAN OKUYUŞU (TEHADDÎ) 51
2.4. KUR'ÂN'DA İTÂB AYETLERİ 56
2.5. HADİS METİNLERİ İLE KUR'ÂN METNİ ARASINDAKİ ÜSLÛP FARKLILIĞI 62
2.5.1. Dönemdeki Edebi Türler ile Kur'ân'ın Üslup ve Muhteva Açısından Farklılığı 68
2.6. HADİS YAZIMININ İLK PLANDA YASAKLANMASI 71
2.7. HİTABIN PEYGAMBERE OLMASI 74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KUR'ÂN'IN MANA İTİBARİYLE ALLAH'A AİDİYETİNİN DELİLLERİ
3.1. KUR'ÂN'DA ÇELİŞKİNİN OLMAMASI 76

3.2. KUR'ÂN'DA GAYB BİLGİSİ 81
3.2.1. Geçmişe Ait Gaybî Haberler 81
3.2.2. Hale Ait Gaybî Haberler 83
3.2.3. Geleceğe Ait Gaybî Haberler 85
3.3. KUR'ÂN'DA KOZMOLOJİK BİLGİLER 88
3.4. KUR'ÂN'DA ESKATOLOJİK BİLGİLER 94
3.5. KUR'AN'IN GÖNÜLLERE TESİRİ 99

SONUÇ 104
KAYNAKÇA 107
ÖZGEÇMİŞ 115

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN METNİNİN ALLAH'A AİDİYETİNİN NAKLÎ REFERANSLARI

Arzu ÇOLAK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim TETİK

2023, 115 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Mehmet DAĞ
Doç. Dr. İbrahim TETİK (Danışman)
Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL

İnsan, Yaratıcı tarafından benliğinde halk edilen potansiyel inanma ihtiyacıyla aşkın varlıkla bağlantı kurma gereksinimi duymuştur. Allah'ın yeryüzünde halife olarak tayin ettiği insanın Yaratıcısını tanıma ve anlamlandırma sürecinde ferdi teşebbüsleri değerli olarak addedilse de sağlıklı iletişimin öteden beri yegâne güvencesi vahiy olmuştur. Kur'an-ı Kerim, vahyin geliş yolları hakkında küllî bilgiler vermekle beraber vahye muhatap olan elçilerin dışında hedef kitle tarafından bu iletişim modelinin tam anlamıyla anlaşılması, mahiyetinin tanılanması insanı oldukça zorlamaktadır. Vahyi gönderenin mutlak varlık olan Allah, muhatabının ise türlü eksiklikleri barındıran yaratılmış insan olması, bu iletişimi anlamayı meşakkatli hale getirmektedir. Vahiy mahsulü olan Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl-inzâl keyfiyeti, Hz. Peygamber'e intikal şekli öteden beri tartışılagelmiş hâlihazırda da güncelliğini koruyan bir mesele olarak orta yerde durmaktadır. Kur'ân'ın kaynağının İlâhî olduğu şüphe götürmez bir gerçek olmakla birlikte vahyin intikalinde salt lafız, mana ya da her iki unsurun da aynı anda devrede olup olmadığıyla ilgili gerek gelenekte gerekse modern dönemde yer etmiş, kimi zaman birbirini teyit edici kimi zaman ise nakzedici çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu yaklaşımlardan her birinin akademik bir disiplin ve kriterler dahilinde incelenmesiyle sahih görüşler sakimlerinden ayırt edilmelidir.

Vahyin temel aidiyet mantalitesinin ayrılmaz bir parçası olarak düşündüğümüz lafız ve mana birlikteliği öngörüsüyle tasarladığımız çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, kapsamı, kaynakları ile Allah-insan iletişim ihtiyacı ve aracı melek Cibril (a.s.) ile vahyin muhatabı olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) özelliklerinden, vahyin lafız ve mana boyutuna hamledilebilecek veçheleriyle bahsedilmiştir. Birinci bölümde Kur'ân'ın lafız olarak ikincisinde ise mana itibariyle Allah'a aidiyetinin delilleri analitik bir tarzda incelenmiştir. Neticede her görüşün hakkını teslim etmekle birlikte, Kur'ân'ın Allah'tan lafız ve mana birlikteliğiyle inzâl edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca iddialarda yer bulan Hz. Peygamber'in çektiği sıkıntıların akabinde gelişigüzel bir tarzda Kur'ân metnine müdahalelerde bulunduğu savı da eleştiriye tabi tutulmuştur.

Araştırma kapsamında ele alınan konuların tümünde Kur'ân metninin lafız ve manasının kaynak değerini sorgulamaktan ziyade bağımsız bir şekilde hangi kaynağa ait olduğu üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bu sayede güncel bir tartışma konusunun suni bir gündem oluşturma amacıyla ortaya atılan mesnetsiz ithamlardan mı ibaret olduğu yoksa önceki dönem ulemasının gözden kaçırdığı ve hakkının teslim edilmesi gereken bir konu mu olduğu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Vahy, İnzâl, Lafız, Mana.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE TRANSMITTED REFERENCES OF THE TEXT OF THE QUR'AN AS BELONGING TO ALLAH

ARZU ÇOLAK

Advisor: Assoc. Prof. Dr. İbrahim TETİK

2023, 115 pages

Jury: Prof. Dr. Mehmet DAĞ
Assoc. Prof. Dr. İbrahim TETİK (Advisor)
Asst. Prof. Dr. Resul ERTUĞRUL

Human being has felt the need to connect with transcendent beings with the potential urge to believe in his self that is created by the Creator. Although individual attempts are considered valuable in the process of recognizing and making sense of the creator of man, whom Allah has appointed as the caliph on earth, revelation has long been the only guarantee of sound communication. Even though the Qur'an gives general information about the ways of the revelation, it is very difficult for the target audience to fully understand this communication model and to define its nature, apart from the messengers who are the addressees of the revelation. The fact that the sender of the revelation is Allah, the absolute being, and the addressee is a created human being with various deficiencies, makes it troublesome to understand this communication. The nüzûl-inzâl nature of the revelation of the Qur'an, which is the product of revelation, and the way it was transmitted to the Prophet, has been discussed for a long time, and it still stands in the middle as a topical issue. Although it is an undoubted fact that the source of the Qur'an is divine, various opinions (sometimes confirming each other and sometimes contradicting each other) about whether mere wording, meaning, or whether both elements were active in the transmission of the revelation have been put forward both in tradition and in the modern period. By examining each of these approaches within an academic discipline and criteria, sound opinions should be distinguished from unsound ones.

The study, which we designed with the foresight of the unity of word and meaning, which we consider as an integral part of the basic mentality of belonging to the revelation, consists of an introduction and two parts. In the introduction the purpose, scope, resources of the research, the need for God-human communication, the mediator angel Jibril and the characteristics of the Prophet, who is the addressee of the revelation, are mentioned with the features that can be connected to the wording and meaning dimension of the revelation. In the first part, the proofs of the Qur'an's belonging to Allah in terms of wording and in the second in terms of meaning are analyzed in an analytical way. As a result, it has been concluded that the Qur'an was revealed from Allah with the unity of wording and meaning, while giving the right to every view. In addition, the claim that the Prophet interfered with the text of the Qur'an in a haphazard manner after the troubles he suffered is also opposed.

In all of the subjects discussed within the scope of the research, it has been focused on which source the Qur'an text belongs to, regardless of questioning the source value of the wording and meaning. In this way, it has been clarified whether a current discussion topic consists of baseless accusations made with the aim of creating an artificial agenda, or whether it is an issue that the scholars of the previous period overlooked and that needs to be justified as being subject to updating.

Keywords: Qur'an, Revelation, İnzâl, Wording, Meaning.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s. : aleyhisselâm
AÜFD : Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b. : Bin (oğul, oğlu)
bk. : Bakınız
bs. : Baskı
c. : Cilt
çev. : Çeviren
DİB. : Diyanet İşleri Başkanlığı
ed. : Editör
Hz. : Hazreti
md. : Madde
MÜ. : Marmara Üniversitesi
İFAV. : (Marmara Üniversitesi) İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınevi
MÜİF. : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr. : Neşreden (tahkik eden)
ö. : Ölümü
r.a. : Radiyallahu anh
s.a.v. : Sallallahu Aleyhi Vesellem
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik eden
ts. : Tarihsiz
vb. : Ve benzerleri
vd. : Ve devamı
Yay. : Yayınevi, yayınları

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim'in zaman, zemin ve hedef zümrenin şartları gözetilerek inzal edildiği inananlar nezdinde genel bir kabuldür. Kur'ân'ın son İlâhî kitap olması ve tarihteki tüm tahrif teşebbüslerinden anlının akıyla çıkarak, otantik formunun gerek günümüzde gerekse İlâhî bir güvence doğrultusunda kıyamete dek saklı tutulacak olması, şüpheci ve tanrıtanımaz kitle tarafından eleştiri oklarının hedefi haline gelmesine kapı aralamıştır.

Kur'ân'ın Allah Teâlâ'nın gönderdiği kitaplar içerisinde orijinalliğini muhafaza eden tek kitap olması, İslam düşmanlarını rahatsız etmiş ve onu tahrif etmek için elden gelen tüm çaba sarf edilmiştir. Tartışmalı dini meselelerin modern dünyanın şartlarında dinin temel dinamiklerinde yeni bir ivme ve dinamizm ile çözüme kavuşturulabileceği inancına sahip kimi Müslüman araştırmacıların Kur'ân karşısında delilsiz ve keyfi tavırları, habis niyetlilerin adeta değirmenine su taşımaktadır. Bu bağlamdaki iddialardan biri de Kur'ân metninin mana itibariyle Allah'a, lafız itibari ile Hz. Peygamber'e ait olduğu; bir diğeri ise gerek lafız gerekse mana açısından Hz. Peygamber'in Kur'ân'a gönlünün daralması, ahvalin gerektirmesi durumunda şahsi ifadelerini derç etmek suretiyle istendik müdahalelerde bulunduğudur. İşte bu çalışma Kur'ân'ın dokunulmazlığı ve kutsiyetine halel getirebilecek tarzdaki dayanaksız bu ve konu bağlamında tartışılmaya müsait benzeri iddialara naklî referanslar ışığında cevap vermeyi amaçlamaktadır.

Konunun tespitinde ve çalışmanın bütün aşamalarında yol gösteren, sabır ve anlayışla zaman ayıran, ilmi tenkit ve görüşlerinden istifade ettiğim danışman hocam Doç. Dr. İbrahim TETİK'e, Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezi kütüphanesinden istifade etmem ve kaynaklara ulaşabilmem hususunda vakit ayırarak yardımcı olan kıymetli hocam Doç. Dr. Zeki Koçak'a, çalışmanın ön hazırlık aşamasında engin bilgi ve tecrübesine müracaat ettiğim Prof. Dr. Ömer KARA'ya, çalışmamızın jürisinde bulunarak önemli katkılar sağlayan Prof. Dr. Mehmet DAĞ ve Dr. Öğretim Üyesi Resul ERTUĞRUL'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca her zaman her konuda destekleriyle yanımda olan sevgili aileme şükranlarımı sunar, Rabbimden muvaffakiyetler dilerim.

Erzurum-2023 **Arzu ÇOLAK**

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde İlahî kelamın Allah katından indirilerek beşer düzleminde neşvünema bulmasında iki aşamadan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilk etaba, Cebrail (a.s.) tarafından vahyin Hz. Peygamber'e nakledilmesini ifade eden oluşum kademesi denk gelmektedir. Diğerine nazaran daha hususi bir mahiyete sahip, deneyimlenmesi yalnız Hz. Peygamber'e ait olan ve üçüncü kişiler açısından biçimi değilse de mahiyeti gizlilik taşıyan bu vahiy aktarım biçimi ile insanoğlu, O'nun öncülüğünde kutsal bir alanla ilişki tesis etmeye başlamıştır. İkinci aşamada ise vahyin peyderpey indirilmesine bağlı olarak, artık oluşumu tamamlanmış vahiy müktesebatının, Hz. Peygamber tarafından hedef kitle ayırt etmeksizin tüm insanlığa kıraat edilerek iletilmesi durumu hâkimdir. Her geçen gün kıraat ameliyesinin ümmet nazarında yoğun ve etkin bir şekilde kendini gösterdiği bu süreç, Kur'ân'ın gerek sadırlarda gerekse satırlarda kökleşmesini sağlamıştır.

Vahiy kavramı Allah'ın Hz. Peygamber'le iletişim kurma biçimini ifade etmek üzere kullanıldığı tüm ayetlerde[1] mutlak olarak geçmiş ve vahyetmenin nitelik tayinine gidilmemiştir. Ancak Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e inzâlinin başka kavramlarla ifade edildiği diğer ayetlerden vahyin aktarımında bir elçi/meleğin bu süreçte yer aldığı sonucuna erişilebilir.[2] Bu durum "Rab" makamında olan Allah ile "abd/kul" makamında olan elçisi arasındaki iletişimin diğer insanlarda olduğu gibi yatay değil de dikey bir çizgide gerçekleşmesinin doğurduğu kaçınılmaz bir sonuçtur. Başka bir ifade ile Cebrail rubûbiyet makamından ubûdiyet makamına yapılan bildirimde devreye girerek aradaki iletişimi sağlamıştır. Tam da bu noktada Cebrail'in Kur'ân vahyinin aracılık vazifesini icra ederken bunu ne şekilde yaptığı sorgusu belirmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı ayetlerin muhtevası, nüzul sebepleri ve işlevselliğinden yola çıkıldığında lafızlara dayalı bir vahiy aktarım metodunun olduğu görülecektir. Kur'ân'ın tertîl ile okunmasını salık veren ayetlerde[3] tilavetin tane tane, yavaşça icra edilmesine yönelik verilen mesaj ile aceleye mahalin olmadığını bildiren ayetteki mefhum birbirini tamamlamaktadır. Sonraki

[1] el-İsrâ, 17/39; Yûnus, 10/2; Fâtır, 35/31; eş-Şurâ, 42/7.
[2] en-Necm, 53/1-5; eş-Şu'arâ, 26/192-194; en-Nahl, 16/102.
[3] el-Furkân, 25/32; el-Müzzemmil, 74/4

süreçte Hz. Peygamber, Cebrail'i vahyin inzâlini bitirinceye kadar dikkatle dinlemiş ve onun ayrılmasından sonra kendisine vadedildiği gibi, Cebrail'in indirdiğini (hafızasından) aynen okumuştur.[4] İlgili rivayetlerin işaret ettiği üzere Hz. Peygamber'in bundan böyle lafızların belleğinden silinmesiyle ilgili herhangi bir endişeye gerek duymayacağı aşikârdır. Vahyin inzâlinde bizzat lafızların, sözel ifadelerin, kıraat faktörünün devreye girmesindendir ki Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ı unutma telaşesi çekmiş ve kendisine unutmayacağının garantisi bu vesileyle verilmiştir. Ayetin muhtevasından anlaşıldığı kadarı ile vahyin anlamının sıkıştırılmış bir bilgi paketi halinde Peygamberimize sunularak, çözümü ve kanalize edilmesi lafız boyutuyla kendisiyle sağlanmış değildir. Çalışmanın konusu da Kur'ân'ın sadece manasını değil lafzının da Allah'a ait olduğunu ispat çabasıdır. Elbette bu düşünce naklî bir temel ile desteklenmeli, Kur'ân hem lafız hem de mana itibari ile Allah'a aittir şeklindeki bir yaklaşım muhatapların zihninde soru işaretleri kalmayacak düzeyde karara bağlanmalıdır.

Bu amaca binaen Kur'ân metninin Allah'a aidiyetinin naklî referanslarını konu alan çalışmamızda öncelikle konuyu temellendirmek adına Allah'ın, yarattığı insan ile iletişim ihtiyacının gerekliliği ve bu iletişimi nasıl gerçekleştirdiği, iletişimde aracı melek Cibril ile Hz. Peygamber'in özelliklerinin neler olduğu üzerinde durulacaktır. İlgili nitelik bildiren ifadeler genel bir melek ve peygamber tanıtımını amaçlamamakta, konu, vahyin ileticisi konumundaki elçi melek ile beşer düzlemindeki elçi beşerin vahyin içerik ve lafız itibari ile niteliğini tayin etmedeki fonksiyonlarına değinilerek detaylandırılacaktır.

Kur'ân'ın inzal niteliğinde kıraat ve tilavet unsurlarının lafzın şekillenmesine olan etkisine değinilecektir. İlgili kavramların Kur'ân'da geçtiği şekliyle içerik analizi yapıldığında vahyin aktarım keyfiyeti hakkında daha kesin neticelere ulaşılabilecektir. Fesahat ve belagatin ihsas ettiği üstün söz söyleme sanatının İlâhî kaynaklı olduğu, mevcut metnin dil ve üslup açısından hadislerle ayrıldığı noktalardan örnekler getirilerek tespit edilmeye çalışılacaktır.

Entelektüel bir düşünce sergilediği kanısına varanları cesaretlendirerek Kur'ân metninde lafız anlam ayrışmasında İlâhî/beşerî tasarrufların etkin olduğu düşüncesine

[4] Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî,* thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır (Dımeşk: Dâru Tavki'n-Necât, 1422)"Tefsîru'l-Kur'ân", 75; "Bed'ü'l-Vahy", ; Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-`Arabî, ts.)"Salât" , 147.

sevk eden tarihteki kırılma noktalarından birisi de yedi harf meselesidir. Bu açıdan çalışma yedi harf ruhsatının mahiyetinin ne olduğunu tayin etmekle beraber ne olmadığını da konu edinmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın beşer takatini aşacak tarzda muarızlarına meydan okuması, bazı ayetlerde hitabın bizzat Hz. Peygamber'e olması gibi lafzın Allah'a aidiyetine ışık tutacak konulara değinilecektir. Mananın da metni kapsadığı ve lafız ile bir bütün oluşturduğu düşünülürse Kur'ân'ın içeriğindeki gaybi bilgiler, kozmolojik ve eskatolojik bilgiler de metnin aidiyet perspektifine bağlı kalınarak çalışmamızın kapsamı içerisine dahil edilecektir.

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Akademik iddiası olan her bir çalışma bilimsel bir nitelik elde edebilmek için bir dizi yöntem içermelidir. Usulsüz vusul olmayacağı bilinciyle aynı ilkeleri haiz olması beklenen çalışmamız, Temel İslâm Bilimleri alanındaki bilimsel araştırma yöntemleri kullanılarak nihayete erdirilmek üzere tasarlanmıştır. Belirlenen kapsamı yansıtacak ve amaca sevk edecek şekilde çalışmada takip edilen merhaleler şu şekilde sıralanabilir: Kur'ân-ı Kerim'de konunun kapsamına giren ayetler tespit edilerek bu ayetlerin klasik ve modern dönem tefsir eserlerindeki yorumları incelenmiştir. Literatür taraması yapılarak bilhassa usul alanında kadim ve muasır ulemanın Kur'ân'ın nüzûl-inzâl keyfiyetiyle ilgili kaleme aldıkları eserlerin araştırması yapılmıştır.

Kur'ân ayetleri ve Hz. Peygamber'e ait hadislerin dil ve üslup açısından farklılıklar barındırdığı düşüncesinden hareketle hadis ve siyer kaynaklarındaki verilere ulaşılarak, her iki kaynak arasındaki ayrımı yansıtan örnekler referans olarak sunularak konu ile ilişkilendirilen rivayetler aktarılmıştır.

Lafız ve anlam açısından her bir ölçüt koordineli olarak incelenerek, nakli referanslar mantıksal yaklaşımlarla desteklenmiştir; zira konuya dair deliller salt nakilci değil analitik bir mantıkla kurgulanmıştır.

Çalışma, Cahiliye döneminden başlamak üzere lafız-mana dengesini kurmayı ya da ayrıştırmayı amaç edinen tüm fikriyatı ele alma türünden bir iddiayı içermediğinden tarihsel süreci okuma gibi bir amaç taşımamaktadır. Bu açıdan lafız ve mananın Allah, Cebrail ya da Hz. Peygamber'e mi ait olduğuna dair doğrudan deliller sunulmaya çalışılarak daha ziyade konunun teknik tarafına tekâsüf edilmiştir. Bununla birlikte

gerekli olması halinde dönem eğilimlerinin kişisel yaklaşımları etkilemesi bağlamında şahıs-düşünce ilişkisine de değinilmiştir.

Hz. Peygamber kendisine ait kelamda farklı bir kimliğe bürünerek bir üslup birliği sağlamış iken sıra Kur'ân'la ilgili söz söylemeye gelince vahyin özlük hakkından kısmayacak şekilde daha usturuplu ve mahirane bir söz söyleme yeteneği geliştirmeyeceğine göre Hz. Peygamber'in sözleri ile ayetler üslup farklılığı ortaya konulurken hadis metinlerine de ihtiyaç duyulmuştur; bu bağlamda Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Tirmizî ve Nesâî'nin hadis kitaplarına da müracaat edilmiştir.

Fikirlerin konunun daha derli toplu ve kapsayıcı bir surette değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle veri toplamada salt yazınsal ürünler temel alınmayarak, internet veri tabanından görsel ve işitsel kaynaklar da değerlendirmeye dâhil edilmiştir.

Son dönem araştırmalarındaki metodolojik gelişmelerin İlâhiyat alanına sağladığı imkânlardan faydalanılarak, *el-Mektebetü'ş-Şâmile* türünden yazılım programları aktif olarak kullanılmıştır.

Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in kendine ait olduğu iddiaları ilk inzal edildiği toplumda olduğu gibi günümüz de de benzer iddialar ile aktüalitesini korumaktadır. İslam âlimleri vahiy mahsulü olan Kur'ân hakkında çeşitli eserler vermişlerdir. Fakat bu eserler incelendiğinde görülmüştür ki araştırma konumuz olan Kur'ân'ın kaynaklığı meselesi sadece belli bap ve başlıklar halinde ele alınmış etraflıca bir çalışma yapılmamıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Arapça yazılan eserler arasında muhteva yönünden en doyurucu olanlar Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) "*el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân",* Süyûtî'nin (ö. 911/1505) "*El-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an"*, Zürkânî'nin (ö. 1367/1948) "*Menâhilü'l-ʿirfân",* M. Abdullah Draz'ın (ö. 1377/1958) "*en-Nebe'ul'l-Azim",* Mennâ Halîl el Kattân'ın *(ö.1420/1999) "Mebâḥiṯ fî ʿulûmi'l-Ḳurʾân"* eserleridir.

Türkçe yazılan eserlerden ise Muhsin Demirci'nin "*Vahiy Gerçeği"*, Zeki Duman'ın "*Vahiy Gerçeği"*, Necdet Çağıl'ın*, "İlâhî Kelâmın Tabiatı",* Sinan Öge'nin, *"İlâhî Kelâmın Yapısı"* isimli eserleri ayrıca "vahiy" kelimesi geçen tüm lisansüstü tezler ve akademik makaleler zikredilebilir. Ancak bütün bu eserler ve çalışmaların Kur'ân'ın kaynaklığı konusuna yaklaşımları kapsamlı değildir. Ayrıca bu eserlerde Kur'ân ilimleri ağırlık kazanmış bazıları Kur'ân'ın indiriliş keyfiyeti, vahiy çeşitleri gibi konular

üzerinde durmuş, bazıları fesahat ve belağatını bazıları da kelâmî yönlerini ele almıştır. Dolayısıyla çalışmamızın onlardan farklı olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda yukarıda zikredilen eserlerden istifade edildiği gibi çeşitli meal, tefsir usulü, Arapça sözlükler ve hadis kitaplarına da başvurulmuştur.

Çalışmamızın içerdiği kavramlar tahlil edilirken; İbn Manzûr (ö.711/1311) ve Râğıb el-İsfahânî (ö. V./XI. Yüzyılın ilk çeyreği) gibi müelliflerin sözlüklerinden faydalanılmıştır. İlgili ayetlerin mealleri hususunda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *"Kur'ân-ı Kerîm Meâli*"; "*Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir"*; Diyanet Vakfı'nın "*Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli"* türünden çalışmalardan istifade edilmiştir. Ayetlerin tefsirlerindeki yorumlar için; Tâberî'nin, Zemahşerî'nin, Fahruddîn Râzî'nin, İbn Kesîr'in, Kurtubî'nin, İsmail Hakkı Bursevî'nin, Âlûsî'nin, Muhammed Hamdi Yazır'ın, Seyyid Kutub'un, Muhammed Esed'in eserlerinden klasik ve modern dönemdeki yaklaşımları karşılaştırmak ve mutedil bir perspektif çizmek amacıyla azami derecede faydalanılmıştır. İlgili tefsirlerden her birinden elde edilen veriler çalışmamızın kapsamındaki ilgili başlıklar, salt bir nakilci mantıkla değil analitik ve analiz yöntemlerine bağlı kalınarak araştırmaya dâhil edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAHYİN İNZALİ

1.1.YARATICI-İNSAN İLETİŞİM İHTİYACI

Sonsuz kudret sahibi olan Allah Teâlâ, Rabbü'l-Alemîn sıfatıyla görünen ve görünmeyen, bilinen ve bilinmeyen bütün alemleri yaratmıştır.[5] Yüce Allah'ın eseri olan bu kâinat, muntazam ve muazzam bir düzen içinde çalışmaktadır. Nitekim her varlığa yaratılış amaç ve düzenine uygun hareket etme niteliği ilham edilmiştir.[6]

Yüce Allah söz konusu alem içinde bütün mahluklar üzerinde tasarruf salahiyetine sahip bir varlık yaratmayı dilemiş,[7] akıl, irade ve sorumluluk gibi üstün vasıflarla donattığı insanı yaratmıştır.[8] Gökleri, yerleri ve bunların içindekileri hizmetine verdiği insanın,[9] varlık dünyasında hayatını devam ettirebilmesi için iyiliği ve kötülüğü bilme, ayırt etme ve seçim yapma özgürlüğünü fıtratına yerleştirmiştir.[10]

Bütün eşyayı hikmetle yaratan[11] Allah Teâlâ'nın akıl ve irade ile donattığı insanı gayesiz yaratması elbette hikmetine uygun düşmemektedir.[12] Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ *"Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*"[13] ayetiyle varlığı ve sahip olduğu her şeyi yaratıcısına borçlu olan insanın vazifesinin, Rabbini tanımak ve O'na layıkıyla ibadet etmek olduğunu beyan etmiştir. Ancak akıl ve irade verilen, hayrı şerden, hakkı batıldan ayırma imkânı bahşedilen insan, iyi ve kötünün, hak ve batılın tanımını yapma hususunda kendine yeterli değildir. Yani yaratılış amacına uygun hareket tarzlarını, iyi bir kul olmanın gereklerini ve iradesini menfi yönde kullandığında neticesinin ne olacağını sadece aklı ile bilmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla burada Yaratıcı devreye girmekte ve yol göstermenin

---

[5] el-Mü'min 40/64; el-A'râf 7/54.
[6] Fussilet 41/12.
[7] el-Bakara 2/30.
[8] el-İsrâ 17/70.
[9] el-Bakara 2/29; İbrâhim 14/32; en-Nahl 16/12-18; el-Hacc 22/65; Lokman 31/20.
[10] eş-Şems 91/8.
[11] el-Enam 6/73; İbrahim 7/19; el-Hicr 15/85; en-Nahl 16/3; el-Ankebut 29/44; ez-Zümer 39/5; Rum, 30/8.
[12] el-Kıyame 75/36.
[13] ez-Zâriyat 51/56.

kendisine ait olduğunu beyan etmektedir.[14] Bu durum Allah-insan arasında iletişim ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Allah Teâlâ yol göstermek için insan ile nasıl iletişim kuracaktır? Bir tarafta ezelî ve ebedî, [15] varlığı kendisiyle kaim, [16] zamandan ve mekândan münezzeh gerek zatı gerek sıfatlarıyla hiçbir varlığa benzemeyen[17] müteâl bir varlık; diğer tarafta ise yaratılmış, zaman ve mekânla kuşatılmış, bütün eylemleriyle sınırlı, âciz insan vardır. Öyle ise iletişim nasıl gerçekleşecektir?

Varlıkla iletişim noktasında Allah Teâlâ'nın ihdâs ettiği iki sistem mevcuttur. Birincisi; daha önce ifade ettiğimiz gibi varlıkların tümünde bir fıtrat oluşturma, görevlerini kusursuz olarak yapabilecekleri bir şekilde mahiyetleri içerisine yaratılış kanunlarının ilham edilmesidir.[18] İkincisi ise insanlara iletmek istediği yol gösterme, emir ve yasaklar şeklindeki mesajlarını, vasıtalı veya vasıtasız bir biçimde bildirmesidir. Kur'ân'da vahiy kelimesiyle karşılık bulan bu gerçeği Allah Teâlâ şöyle vurgulamaktadır:

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَّاۤئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُوْلًا فَيُوْحِيَ بِاِذْنِهٖ مَا يَشَاۤءُ ۗ اِنَّهٗ عَلِيٌّ حَكِيْمٌ

"Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir."[19] Bu âyette belirtildiği üzere Allah bir insanla doğrudan doğruya konuşmaz. Allah'ın beşerle konuşması vahiy yoluyla olur ki bu da üç türlüdür. Birinci tür vahiy, ilhamdır. Yani insanın kalbine, herhangi bir düşüncenin, bir mananın ilham edilmesidir.[20] İkinci tür vahiy, Allah'ın perde arkasından insana konuşmasıdır ki, bu tür vahiy, Hz. Musa'ya Sina Dağ'ında nasip olmuştur.[21] Üçüncü tür vahiy ise; Allah, bir elçi gönderir de o elçi, Allah'ın izniyle, O'nun dilediği sözleri vahyeder. Bizim de konumuz itibariyle üzerinde duracağımız vahyin bu kısmıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, sözünü ettiğimiz bu üçüncü tür vahiy ile, yani Allah'ın görevlendirdiği melek aracılığı ile vahyedilmiştir.

---

[14] el-İnsân 76/2,3; el-A'lâ 87/2,3; el-Beled 90/8-10; el-Leyl 92/12.
[15] el-Hadîd 57/3.
[16] Âl-i İmrân 3/2.
[17] eş-Şûra 42/11.
[18] en-Nahl 16/68; Fussilet 41/12; er-Rûm 30/30; eş-Şems 91/8.
[19] eş-Şûra 42/51.
[20] el-Kasas 28/7.
[21] el-A'râf 7/143; en-Nisâ 4/164; el-Kasas 28/30.

Risâlet ve nübüvvet adı verilen[22] bu iletişimi Allah Teâlâ melekut aleminden ve insan aleminden bir elçi seçmek suretiyle gerçekleştirmiştir.[23] Melekut aleminden vahiy için seçilen elçinin Cebrâil (a.s.) olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir.[24] Cebrâil, melekler arasında nurânî değil ruhânî kısmından olup yaratılışı tam ve mükemmel olanıdır.[25] Bu durumu da O'nu, Allah ile Peygamberi arasında vahyin gerçekleşebilmesi konusunda aracı olmaya müsait kılan bir özellik sayılabilir.

Allah Teâlâ Kur'ân'da vahiy meleğinden bahsederken, "Ruh,[26] Ruhumuz,[27] Ruhu'l- Kudüs (temiz ruh ya da kutsal ruh),[28] er-Ruhu'l-Emin (güvenilir ruh),[29] Şedidü'l-Kuvâ (çok üstün güçlere sahip),[30] Zu Mirra (akıl ve görüşünde kuvvetli),[31] Resûlün Kerîm (şerefli bir elçi)[32]" gibi isimler kullanır. Yine Kur'ân'da bildirildiğine göre Ruh, meleklerin en üstünü ve Allah'a en yakın olanıdır.[33] Söz konusu ayetlerde Cibril'in diğer meleklerden ayırt edici bir biçimde övücü bir dil ile zikredilmesi ve bilhassa Allah'ın "Ruhumuz" ifadesiyle onu kendisine nispet etmesi, vahiy için kullandığı elçinin bu işe ne kadar müsait olduğunu ortaya koymaktadır.[34]

İnsan aleminden seçilen elçi (Peygamberler) için Kur'an'da istifa/ictiba kelimelerinin çeşitli kalıpları kullanılmıştır.[35] Özellikle "Mustafa" İnsanlar arasından özenle seçilmiş, temiz olarak yaratılmış, en hayırlı, en seçkin olacak şekilde terbiye edilmiş anlamlarını karşılamaktadır.[36] Peygamber seçimi sadece Allah tarafından yapılan bir eylemdir.[37] Bu tercih, peygamberin kendisine ve diğer insanlara bırakılmamıştır.[38] Peygamberlik kesbî değil vehbîdir. Yani bir insan olgunluk ve kemalin zirvesine çıksa,

---

[22] Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 30 Mayıs 2021).
[23] el-Hac 22/75; eş-Şûra 42/51.
[24] el-Bakara 2/97.
[25] Fahreddin er-Razî Ziyaeddin, *Mefatihu'l-Gayb,* 1900, 3/177.
[26] en-Nahl 16/2; el-Mü'min 40/15.
[27] Meryem 19/17.
[28] el-Bakara 2/87; en-Nahl 16/102.
[29] eş-Şû'arâ 26/193.
[30] en-Necm 53/5.
[31] en-Necm 53/6.
[32] et-Tekvîr 81/19.
[33] et-Tekvîr 81/19-21.
[34] Zeki Duman, *Vahiy gerçeği,* Fecr Yayınları, Ankara 2017, 48.
[35] el-Bakara 2/130; Âl-i İmrân 3/33,179; el-En'âm 6/87; el-A'râf 7/144; Yûsuf 12/6; Tâhâ 20/122; el-Hac 22/75; eş-Şuarâ 42/13; en-Neml 27/59; Fâtır 35/32; Sâd 38/47; el-Kalem 68/50.
[36] er-Rağıp el-İsfahanî, *Müfredat*, çev. Abdulbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 594-595.
[37] el-Hac 22/75.
[38] ez-Zuhruf 43/32.

ilim, ahlâk, amel açısından üstün seviyeye ulaşsa dahi yine de kendi iradesiyle Peygamber olamaz. Belki velî olabilir fakat peygamber olabilmesi için Allah tarafından seçilmiş olması gerekir.[39]

Seçkin bir peygamber olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ruhi ve ahlaki yapısı değerlendirilecek olursa, Allah'ın seçtiği bir insan olmakla birlikte diğer insanlardan farklı olarak kendisinde görülen erdem ve faziletleriyle vahye muhatap olabilecek bir donanıma sahip olduğu anlaşılacaktır. Nitekim kendisinin doğumundan itibaren Allah tarafından eğitilip yetiştirildiği ayet ve hadislerde sabit bir husustur: وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيم "*Şüphe yok ki sen, büyük bir ahlak üzeresin*"[40] ayetini ayrıca Hz. Peygamber'in, *"Beni Rabbim terbiye etti. Eğitimimi güzel yaptı.*"[41] hadisini çocukluktan itibaren vahyi telakkiye hazırlanması şeklinde değerlendirmek mümkündür. Zira Hz. Peygamber'in Yüce Rabbinin eğitim ve gözetimi altında büyümesi, bu eğitim neticesinde kazandığı güzel ahlakı, karakterindeki düzgünlüğü, sözde ve özdeki doğruluğu, davranışlarındaki nezaket ve ölçülüğü, hak ile batılı birbirinden ayıracak derecedeki keskin zekası, derin idrak gücü, kuvvetli anlayış ve kavrayış yeteneği, temiz kalbi, çevresinin bozuk etkilerine rağmen ruhen temiz ve pak kalmasını sağlayan berrak aklı ile insani vasıflara sahip olması onun gizli bir eğitim yoluyla ta çocukluk döneminden itibaren derece derece kemal ve olgunluğa doğru yükseltilmiş seçkin bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.[42]

Esasen seçilmiş olan peygamberlere ruh verilmesi de onları fıtraten peygamberliğe uygun hale getirme şeklinde de yorumlanmıştır. Nitekim,

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَاۜ مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاِيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهٖ مَنْ نَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِنَاۜ وَاِنَّكَ لَتَهْدِٓي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍۙ

"Böylece sana emrimizden bir ruh vahyettik. Halbuki sen kitap nedir, imân nedir, bilmezdin. Fakat biz onu bir nur yaptık. Onunla dilediğimiz kullarımızı hidayete erdiririz, şüphesiz sen de sırat-ı müstakimi gösterirsin."[43] ayetinde geçen ilgili kavramı Gazzâlî *Mişkâtu'l-Envâr* isimli eserinde, peygamberlerin ruhu dediği kudsî bir ruh ile izah eder.

---

[39] Duman, *Vahiy gerçeği*, 50.
[40] el-Kalem 68/4.
[41] Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b Ebi Bekr Suyuti, *Camiü's-Sagir: Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi.* Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1996, 1. c. 12.
[42] Duman, *Vahiy gerçeği*, 51.
[43] eş-Şûra 42/52.

Bu ruha sahip olan peygamberlere gaybi parıltılar, ahiret hükümleri, göklerin ve yerin melekûtundan bir parça; hatta Rabbânî bilgilerden bir kısmı açılır ki, aklî ve fikrî ruhlar bu hakikati idrakten acizdirler. Gazzâlî'ye göre Peygamberlere ait olan bu ruh, tefekkür, ilim ve amel ile gelişmeye müsait; zamanı gelince de Rabbi ile konuşma ve vahyi anlama şeklinde tezahür edebilen bir ruhtur.[44] Bunun yanında ruh kelimesi insana hayat veren ilâhî mesaj olarak da nitelendirilmiştir. Bu mefhumu desteklercesine,

رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ

"Derecelerin yükselticisi ve arşın sahibi olan Allah, buluşma gününe karşı insanları uyarsın diye emrinden olan vahyi, kullarından dilediğine indirir."[45] ayetinde bu anlam müşahede edilebilir.

Bu açıklamaların ışığında denilebilir ki, her ne kadar vahyeden Yüce Allah ile vahyin muhatabı olan Peygamber Efendimiz arasında, karşılıklı konuşmak ve mesaj iletebilmek için esas teşkil edebilecek ontolojik bir benzerlik bulunmasa da, Allah Teala araya elçi olarak Cebrail'i (a.s.) koymuş, kelam ve Arap dilini konuşma vasıtası kılmıştır. Ayrıca Peygamber Efendimizi de insani vasıfları ve ruhi yetkinliği açısından kemal mertebesine yükseltmiştir. Öyle ki diğer insanların ulaşabileceği erdemin fevkine hatta beşerî vasfının maksimum noktasına çıkarmıştır. Bu durumu da vahiy olayının gerçekleşmesi konusundaki imkansızlığı mümkün hale getirmesi ve kelamını dinleme imkanına kavuşturması olarak anlamak mümkündür.[46]

Hz. Peygamber'in yukarıda anlatılan üstün vasıflarının yanında ümmi olduğu yani okuma yazma bilmediği de nakledilmektedir.[47] Bu durum vahyi kendinden yazma ya da yazdırmaya elverişli imkanlara sahip olmadığını göstermektedir.

Etimolojisine bakıldığında kastetmek anlamındaki "emm" kökünden veya anne anlamına gelen "ümm" ya da topluluk, millet gibi manaları ifade eden "ümmet" kelimesine nispetle ümmî kelimesi, "okuma yazma bilmeyen, eğitim öğretim görmemiş, az konuşan, konuşurken hata yapan kimse" demektir.[48] "Ümm" kelimesine nispeti

[44] İmam-ı Gazâlî, *Mişkatu'l-Envar*, çev. Şadi Eren, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2014, 78.
[45] el-Mü'min 40/15.
[46] Duman, *Vahiy gerçeği*, 55.
[47] el-Ankebût 29/48.
[48] er-Rağıp el-Isfahanî, *Müfredat*, çev. Abdulbaki Güneş- Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012),"emm". 92-95.

durumunda ümmî, anasından doğduğu gibi kalmış, tabiatı bozulmamış, bir konuda eğitim öğretim görmemiş olan ve okuma yazma bilmeyen kimse anlamına gelir.[49]

Ümmilik vasfı diğer insanlarda okuma yazma bilmemenin getirdiği bir nakıslık olarak değerlendirilmeye müsait ise de tebliğle muhatap olan kitlenin zihninde belirebilecek şüpheleri peşinen bertaraf edecek potansiyeli taşıdığından Hz. Peygamber'in durumunu teyit eden bir argüman olarak kabul edilmelidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهٖ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهٗ بِيَمِينِكَ اِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ

"Sen bundan önce ne bir yazı okur ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı."[50]

اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهٗ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهٖ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي اُنْزِلَ مَعَهٗ اُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ/ قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنِّي رَسُولُ اللهِ اِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَاٰمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللهِ وَكَلِمَاتِهٖ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

"Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla gönderilen nûr'a (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır. De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim. Ondan başka tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah'a ve ümmî Peygamber olan Resûlüne -ki o, Allah'a ve onun sözlerine inanır- iman edin ve O'na uyun ki doğru yolu bulasınız."[51]

[49] Mertoğlu M. Suat, "Ümmî- TDV İslâm Ansiklopedisi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, ts. (Erişim 02 Ocak 2022).
[50] el-Ankebût 29/48.
[51] el-A'râf 7/157-158.

Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmemesini ifade eden Ankebut 48. ayetle, O'nu ümmî olarak tanıtan A'raf 157. ve 158. ayetlerin tefsirleri incelendiğinde Hz. Peygamber'in ümmiliğinin okuma yazma bilmeme biçimindeki anlamına uygunluğu konusunda müfessirlerin görüş birliği içinde oldukları görülür. Ayrıca Kur'ân'ın okumayan ve yazmayan bir kimse tarafından ortaya konulması da O'nun bir mucizesi olarak kabul edilir.

Hz. Peygamber'in kendisi de okur yazar olmadığını, *"Biz ümmi bir toplumuz; yazı bilmez, hesap yapmayız"*[52] hadisiyle haber vermiştir.

Buhârî'nin (ö. 256/870) naklettiği bir hadise göre Peygamber Efendimiz kendisine ilk vahiy geldiğinde öncelikli olarak "oku" emrini almıştır. Vahiy meleğinin birkaç kez ve ısrarla "oku" demesine rağmen kendisi de ısrarla "Ben okuma bilmem" diyerek okuma bilmediğini ifade etmiştir.[53]

Ümmi bir insanın önüne herhangi bir metin konulup kendisinden onu okuması istense, o kişi hiç okuyamayacak ya da ilk etapta telaffuz sıkıntıları çekecek, belki de pek çok hatalı okuyuş yapacaktır. Bu tabiî hal, ümmi olan Resûlullah (s.a.v.) için de geçerlidir. Okuma yazma bilmemekle beraber üstün fesahat ve belağat üslubu olan, insan ve cinleri aciz bırakacak[54] bir kitapla gelmesi, vahiy esnasında, kendisine saniyeler veya dakikalar içerisinde bildirilen onlarca ayeti, hata ve ilave yapmaksızın aynen ashabına aktarması, nazil olan âyetler arasında o günün Arapçasında yaygın kullanılmayan kelimeler olduğu halde herhangi bir telaffuz hatası yaşamaması Kur'an'ın, manâ, metin ve telaffuz halinde Cebrâil (a.s.) tarafından Resûlullah'a (s.a.v.) okunmuş ve öğretilmiş olduğunu göstermektedir.[55]

Mantıksal bir çıkarımla Hz. Peygamber'in okuma yazma bilme bir yana dönemin en üst düzey şairlerinden biri olduğu kabul edilse dahi Allah namına vereceği bilgilerin kendisinin emin olma sıfatı ile örtüşmeyeceğini de vurgulamak gerekecektir. Nitekim Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar, risalet öncesi ve sonrası hayatı

---

[52] Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır, Dâru Tavki'n-Necât, Dımeşk 1422, "Savm",13; "Sıyâm", 15; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvud, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyi'd-Dîn Abdulhamîd (Beyrut el-Mektebetu'l-`Asriyye, ts.).
[53] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Bedü'l-vahy", 3.
[54] el-İsrâ
[55] Duman, *Vahiy gerçeği*, 74.

incelendiğinde, hayatının her döneminde topluma ve çevresindekilere güven telkin eden bir insan modeli sergilediği görülür. Bunun bir delili, Hz. Muhammed'in gençlik yıllarına rastlayan Kâbe'nin tamiri ve Hacerülesved'in yerine konulması olayındaki rolü ve gördüğü kabuldür. Her kabilenin bu şerefli işte pay sahibi olmayı istemesi üzerine ihtilâf çıkmış, problemin çözümü ise Ebû Ümeyye b. Muğîre'nin teklifi üzerine Harem-i Şerif'in Benî Şeybe kapısından ilk girecek olan şahsa bırakılmıştı. Yolu beklenen bu zatın Hz. Muhammed olduğu görülünce herkes, "el-Emîn geliyor" diye memnuniyetini belirtmiştir.[56] Bu olay, onun, eskiden beri emîn sıfatıyla tanındığını göstermektedir. Hz. Peygamber yine İslâmiyet'ten önce, haksızlığa uğrayanların hakkını korumak üzere Mekke'de kurulan Hilfü'l-Fudûl cemiyetine aktif bir üye sıfatıyla katılmıştır. İslâm'dan önce Kureyş'ten bazı kişilerin kıymetli eşyalarını Hz. Muhammed'e emanet ettikleri de bilinmektedir.[57] Ayrıca Hz. Peygamber alenî davetin ilk günlerinde;

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ

"Ey Muhammed! Artık sana buyurulanı açıkça ortaya koy, puta tapanlara aldırış etme!"[58] ayetinin inzal buyurulmasından sonra kavmini Safâ tepesinde toplayarak, *"Şayet size şu dağın eteğinde bir süvari birliği var desem bana inanır mısınız?"* diye sormuş, *"Evet, senin yalan söylediğini görmedik"* cevabını almıştır.[59]

Bütün bu örneklerden anlıyoruz ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) yaşadığı toplumda dost ve düşmanın tasdikiyle kusursuz bir güven tesis etmiştir. Dolayısıyla gerek peygamberlikten önce gerekse sonraki hayatı göz önünde bulundurulduğunda denilebilir ki; böyle bir zâtın kendi sözlerini Allah'a isnad etmek gibi bir iftirada bulunması mümkün değildir.

Esasen O'nun (s.a.v.) hayatında sadece sorumlu tutulduğu topluma değil Allah'a karşı da emin sıfatının tecellisi kendini göstermiştir. Nitekim risaletin ilk günlerinde meydana gelen "Fetret-i vahiy" esnâsında ve daha sonra yaşanan muhtelif hâdiselerde Peygamber (s.a.v.), vahyin nüzûlünü beklemiştir. Ancak Cebrâîl (a.s.) O'nun (s.a.v.) isteği doğrultusunda değil, Allah Teâlâ emrettiği zaman vahyi getirmiştir. Konu bağlamında nakledilen bir rivayet şöyledir:

---

[56] İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 72.
[57] Algül Hüseyin, "Emîn" - TDV İslâm Ansiklopedisi, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 07 Şubat 2022).
[58] el-Hicr 15/94.
[59] Sarıçam, *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 89.

"Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) Cebrâil'e:

-Bizi daha sık ziyaret etmeni engelleyen nedir? diye sordu. Bunun üzerine:

وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَۚ لَهُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْنَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّاۚ

- "*Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir. Senin Rabbin unutkan değildir."*[60] âyeti nazil oldu.[61]

Benî Müstalik Gazvesi'nden dönerken münafıklar Hz. Aişe'ye nâmus iftirası atmış ve sonra da bunu insanlar arasında yaymaya başlamışlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatının en zor günlerini yaşıyordu. Zira işin hakikatini bilmiyor, ne olduğunu öğrenmek içinse vahyin inzalini bekliyordu. Bu sıkıntılı zaman diliminde de Hz. Aişe hakkında, "Ben, onun hakkında iyi hâlden başka bir duruma şâhid olmadım." demekten başka bir şey yapamıyordu. İşi tedkik ve tahkik ettikten ve ashâbıyla gerekli istişâreleri yaptıktan sonra Hz. Aişe'ye şöyle dedi: *"Bak Âişe, senin hakkında şöyle şöyle bir söz işittim. Şayet masum isen Allah seni temize çıkaracaktır. Yok eğer günaha teşebbüs ettiysen, Allah'tan af dile!"*[62] Bu tepkinin gaybı bilmeyen bir beşere ait olduğu apaçık ortadadır. İşin hakikatini er ya da geç Allah Teâlâ bildirdiğinde öğrenebilecektir. Yaklaşık kırk gün böylesine zorlu günler geçirmesinin akabinde Nûr Sûresi'nin Hz. Aişe'nin masumluğunu bildiren ayetleri nâzil olmuş ve ilgili müjde Hz. Peygamber'in gönlüne su serpmişti.[63]

Şayet Hz. Peygamber'in vahye müdahalede yetkisi bulunabilseydi en fazla bu günlerde ihtiyacı vardı; kesin hükmü işin başında söyleyip mevcut ahvali semavî vahye izafe ederek şerefini korumasına ve namusunu müdafaa etmesine böylece rastgele atıp tutan ahalinin dedikodularını kesip atmasına ne gibi bir mâni vardı ? Fakat O, insanlar hakkında bile yalan söylemezken hiç Allah Teâlâ hakkında yalan uydurur muydu?[64] Bu, aklen herkesin kavrayabileceği bir durum olmakla beraber Allah (cc), insanların zihnindeki şüpheleri izale etmek için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِۙ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَۚ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ

[60] Meryem 19/64.
[61] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Tefsir", 19.
[62] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Şehâdât 15.
[63] en-Nûr 24/11-20.
[64] Muhammed Abdullah Drâz, *En Mühim mesaj Kur'an*, çev. Suat Yıldırım (Yeni Akademi Yayınları, 2006), 38.

"Eğer Peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kıskıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık. Hiçbiriniz buna mâni olamazdınız."[65]

Bir başka örnek ise, kıblenin Kudüs cihetinden Kâbe cihetine döndürülmesi hususunda Hz. Peygamber'in göstermiş olduğu arzu ve iştiyaktır. Kur'ân'ın da beyan ettiği üzere, Hz. Muhammed, namaz kılarken kıble cihetinin Kudüs'ten Mekke'ye, daha doğrusu Kâbe tarafında döndürülmesini çok arzuluyor; bu arzusunu ifade etme bağlamında da yüzünü hep, ilâhî rahmetin gelmesi beklentisini simgelemek üzere, semaya doğru çeviriyordu. Çünkü o, İbrâhim (a.s.)'in kıblesiydi ve Arapları, iman etmeye daha fazla davet ederdi. Araplar Kâbe'yle iftihar ediyorlar, onu ziyaret ederek tavaf ediyorlardı. Bir de böylece Yahudilere uymamış olacaklardı. İlâhî irâde, rahmeti ve hikmeti gereğince, kullarını gözetmez değilse de bütün bütün onlar tarafından yönlendirilmez. Burada da öyle olmuş, onaltı ya da onyedi ay gibi uzun beklemelerden sonra, kıble, dini ve nebevî pek çok maslahat sebebiyle Mekke istikametine, Kâbe'ye doğru çevrilmiştir:

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاۤءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىهَا ۪ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا

وُجُوهَكُمْ شَطْرَهٗ ۗ وَاِنَّ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۗ وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

"*Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler bunun Rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir*."[66] Şu hâlde, Kur'ân kendisine ait olsaydı hem kendisinin hem de kendisine bağlı olanların bu arzularını hemen gerçekleştirip sıkıntıyı giderirdi. Fakat Kur'ân, Hz. Muhammed'in Rabbinin kelâmıdır; O dilerse gönderir, dilerse keserdi. Hz. Muhammed'in temâyülü, semâvî emri ne çabuklaştırabilir ne de geciktirebilirdi.[67]

Hz. Peygamber'den Ashab-ı kehf, Zülkarneyn ve rûh sorulmuş o da (s.a.s.*) "yarın cevap veririm"* deyip "inşallah" demeyi unutmuştu. Cevap çok gecikince Kureyş müşrikleri hoş olmayan, can sıkıcı sözler söylemeye başlamışlardı. Vahyin gecikmesi

[65] el-Hâkka 69/ 44-47.
[66] el-Bakara 2/144.
[67] Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kuran İlimlerine Giriş,* Ensar Neşriyat, İstanbul 1989, 28.

Rasulullah'ı (s.a.v.) üzdüğü gibi müşriklerin sözleri de O'na ağır geliyordu. Nihayet bu konuda biraz itab ve ikaz içeren:

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْيْءٍ اِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًاۤ اِلَّا اَنْ يَشَاۤءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِاَقْرَبَ

مِنْ هٰذَا رَشَدًا

"Allah izin verirse" demeden hiçbir şey için, "Şu işi yarın yapacağım" deme! Unuttuğun takdirde Rabbini an ve "Umarım Rabbim bana, doğruya bundan daha yakın yolu gösterir"de.[68] şeklindeki âyetler indirildi.[69] Hz. Peygamber'in Kendisi hakkında söylenenlere rağmen sorulara cevap veremeyip vahyin gelmesini beklemesi, Kur'ân'ın kaynağının Allah olduğunun en açık delillerinden biridir. Ayrıca Hz. Peygamber vahyin ne zaman geleceği, hangi mevzuda geleceği gibi hiçbir konuda bilgi sahibi değildir.

İlâhî emirler, Peygamberimize bazen mücmel bir tarzda gelir ve Allah Teâlâ bilâhare bir açıklama bildirmeksizin ne kendisi ne de ashabı, o emirlerden kesin maksadı anlayamazlardı. Zaten akıllı bir insanın, kendisinin bile anlayamadığı sözleri yazmayacağı hikmetini bilemeyeceği emirleri vermeyeceği aşikardır. Örneğin;

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِيٓ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ ۗ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاۤءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاۤءُ ۗ

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"*Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kādirdir."*[70]ayeti nâzil olunca sahâbeye ondan anladıkları ağır gelmiş, Resûlullah'ın huzuruna gelerek diz çökmüş ve "Ey Allah'ın elçisi! Namaz, oruç, cihad, sadaka (zekât) gibi gücümüzün yettiği amellerle yükümlü kılındık (bunlara bir diyeceğimiz yok). Şimdi ise size bu âyet geldi ki; buna uymaya gücümüz yetmez!" demişlerdi. Resûlullah "Sizden önceki iki kitabın tâbileri gibi siz de 'işittik ve isyan ettik' mi diyeceksiniz? Oysa 'Duyduk ve uyduk' Senin bağışlamanı dileriz ey Rabbimiz, dönüş sanadır' demeniz gerekir" buyurmuş, onlar da aynen böyle söylemişler, bu cümleyi tekrarladıkça dilleri de buna alışmıştı. Bir müddet sonra (onların

[68] el-Kehf 18/23-24.
[69] Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kuran İlimlerine Giriş*, 216.
[70] el-Bakara 2/284.

bu tutumunu öven) 285. âyet, daha sonra da 284. âyete açıklık getiren ve bir bakıma sahabenin anlayışını düzelten,

لا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۜ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۜ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَسِينَآ اَوْ اَخْطَأْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهۚ وَاعْفُ عَنَّاۗ وَاغْفِرْ لَنَاۗ وَارْحَمْنَاۗ اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

"*Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!"*[71] meâlindeki ayet nâzil olmuştur.

Şayet Resûlullah (s.a.s.) âyetin yorumunu bu şekliyle daha işin başında bilmiş olsaydı, sahabenin hatasını bildirir ve onların şüphesini derhal giderirdi. Çünkü, bu derece muhtaç oldukları bir bilgiyi onlardan saklaması düşünülemez. Onlara karşı pek müşfik olduğu hâlde, kalplerini neredeyse kökünden söküp çıkaran o korku içinde onları bırakmazdı. Doğrusu, bu konuda o da onlar gibiydi ve durumun açıklanmasını bekliyordu. Allah Teâlâ'nın bu beyanı geciktirmesi de elbette bir hikmete mebnîdir. Keza, ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ *"Ayrıca onu açıklamak da bize ait bir iştir."*[72] buyruğunda terahî (geriye bırakma) ifade eden "sümme" edatının kullanılması da elbette bir hikmete mebnidir.

1.2.VAHYİN İNZÂL NİTELİĞİ

"Vehâ" fiilinin mastarı olan vahiy sözlükte, gizli ve süratli bir şekilde bildirmek demektir.[73] Vahyin bundan başka ilham etmek,[74] ima ve işaret etmek,[75]fısıldamak,[76]

[71] el-Bakara 2/286
[72] Kıyâme 75/19.
[73] er-Rağıp el-Isfahanî, *Müfredat*, çev. Abdulbaki Güneş- Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2012, 1140.
[74] el-Mâide 5/111; en-Nahl 16/168.
[75] Meryem 19/11.
[76] el-en'âm 6/112.

emretmek,[77] telkin etmek[78] ve yazmak gibi manaları vardır. Vahiy ayrıca vesvese vermek ve içgüdü manasına da gelmektedir.[79]

Terim olarak ise vahiy; yüce Yaratıcının insanlara ulaştırmak istediği ilahi emir, yasak ve haberlerin tümünü vasıtalı veya vasıtasız bir tarzda gizli ve süratli bir yolla peygamberlerine iletmesidir.[80]

Vahyin ilâhî varoluştan beşer düzleminde karşılık bulmasıyla ilgili inzâl (toptan indirilmesi) ve tenzil (parça parça indirilmesi) kavramları da Allah'ın peygamberine mesaj göndermek üzere yönelişi, iletişim kurmak üzere bir nevi tenezzülü anlamında vahiy veya vahyin mürâdifi olarak Kur'ân'da pek çok yerde kullanılmıştır.[81]

Allah'ın insanla iletişimi olarak tanımlanan vahyin hangi şekillerde olduğu daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kur'ân'da,

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَّاۤئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهٖ مَا يَشَاۤءُ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ

"*Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir."* [82] ayetiyle beyan edilmiştir. Ayette vahyin insanla iletişim biçimlerini ifade eden bu modellemeler üzerinde duracağımız temel mesele "Kur'ân, yalnız mana olarak mı yoksa hem lafız hem de mana olarak mı indirilmiştir"?

Vahyin niteliğinin veya keyfiyetinin Allah ile elçileri arasında bir sır olması dolayısıyla insanın bunu nokta atışı şeklinde tayinini mümkün kılmamaktadır. Fakat asırlar boyunca bu hususta fikir üretmekten geri durulmamıştır. Vahyin mahiyeti konusunda üzerinde durulan en önemli hususlardan biri Cebrâîl'in vahyi Yüce Allah'tan nasıl aldığı meselesidir.

İslâm bilginleri, Kur'ân metninin vahiy meleği Cebrail'e intikali konusunda temel olarak iki görüş serdetmişlerdir. Bu görüşlerden birine göre Cebrail, Kur'ân vahyini levh-i mahfuzdan bazı görevli melekler aracılığıyla almıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in levh-i

[77] Fussilet 41/12; ez-Zilzâl 99/4-5.
[78] el-enâm 6/121.
[79] el-İsfahanî, *Müfredat*, 1140.
[80] Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, 34.
[81] el-En'âm 6/92; en-Nahl 16/44; eş-Şuarâ 26/193.
[82] eş-Şûra 42/51.

mahfuzda yazılı olduğu hususu hem Ehl-i sünnet hem de Mutezilî âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir.[83] Esasen bu görüş, dayanağını Kur'ân-ı Kerîm'den almaktadır. Nitekim şu âyetlerin buna delalet ettiği belirtilmiştir: بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ *"O levhi mahfuzda bulunan şerefli bir Kur'ân'dır."*[84] وَاِنَّهُ فِيٓ اُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ *"Kuşkusuz o, katımızdaki ana kitaptadır; çok yücedir, hikmetle doludur".*[85] اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ *"Şüphesiz bu, korunmuş bir kitapta bulunan değerli bir Kur'an'dır."*[86] Ayetlerde geçen "Levh-i mahfuz", "Kitabu'n-meknûn" ve "Ümmü'l-kitâb" ifadeleri Allah katında bulunan ve Kur'an'ın kaynağı olan bir kitaba delalet etmektedirler. Nitekim Mutezilî bir alim olan Zemahşerî, Ümmü'l-Kitab terkibini açıklarken "Bundan kasıt, levh-i mahfuzdur", بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ *"Şüphesiz o (asılsız saydıkları kitap) şanı yüce bir Kur'an'dır; Levh-i mahfûzdadır."*[87] ayetindeki gibi burada da maksad levh-i mahfuzdur ve şerefli bir Kur'ân diye bundan bahsedilmektedir. Ümmü'l-Kitap denilmesi ise kitapların aslının tespit edildiği yer olmasındandır. Kur'ân oradan nakledilir ve istinsah edilir"[88]demektedir.

Diğer bir görüşe göre de Kur'ân'ın tamamı Cebrail'e sema (işitme) yoluyla verilmiştir. Bu görüş, Ehl-i sünnete aittir.[89] Onlara göre Yüce Allah Kur'ân'ı aracı meleğe, mahiyeti bilinmeyen bir tarzda işittirmek suretiyle inzâl etmiştir. Nitekim ashaptan Nevvas b. Sem`ân'ın nakletmiş olduğu Hz. Peygamber, *"Allah emrini bildirmeyi dilediğinde vahiy ile konuşur. Konuşunca gökler şiddetle sarsılmaya başlar. Gök sakinleri bunu işitince bayılırlar ve Allah için secdeye kapanırlar; secdeden başını ilk kaldıran Cebrail olur. Yüce Allah dilediğini ona vahyeder. Cebrail'de (Allah'tan aldığı) vahyi meleklere ulaştırır. Her bir semaya uğradığında oranın melekleri Rabbimiz ne buyurdu? diye sorarlar. O da 'Gerçeği söyledi, yüceler yücesi, büyükler büyüğü O'dur.' der. Böylece Cebrail, gökte veya arzda Allah'ın emrettiği yere vahyi götürür."* hadisi bunu teyid etmektedir.[90]

---

[83] Sinan Öge, *İlahi Kelamın Yapısı* (Ankara Okulu Yayınları, 2008), 197.
[84] el-Burûc 85/21-22.
[85] ez-Zuhruf 43/4.
[86] el-Vâkıa 56/77-78.
[87] el-Burûc 85/21-22.
[88] Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik ,Necdet Çağıl, Adil Bebek (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 6/8.
[89] Mennâ Halil el- Kattân, *Ulûmu'l Kur'ân*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Timaş Yayınları, 1997), 53.
[90] Mennâ Halil el- Kattân, *Ulûmu'l Kur'ân,* 51.

Sözü edilen bu görüşlerin iyi anlaşılabilmesi için "Kelâmullah" kavramının ne anlama geldiğini belirlemek gerekmektedir. Çünkü bu kavram her iki görüş içinde kilit konumundadır. Evvela şunu belirtelim ki Allah'ın mütekellim olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. İhtilafların kaynağı, Kelâmullah'ın delaleti meselesidir.

İşte bu hususta da bilindiği gibi temel iki görüş vardır. Bu görüşlerden biri, Mu'tezile'ye nisbet edilen, Allah'ın kelâmı harf ve sesten ibarettir. Ancak bunlar Allah'ın zâtı ile kâim değildir. Allah söz konusu kelâmı Levh-i mahfuz, aracı melek ya da peygamberde yaratır, dolayısıyla Kelâmullah hâdistir,[91] görüşüdür.

Diğeri ise, el-Eş'arî'nin (ö. 324/936) ortaya atmış olduğu görüştür. Buna göre de Kelamullah ses ve harf cinsinden olmayıp, Allah'ın zatıyla kâim olan ezelî (kadîm) manadan ibarettir ki,[92] buna "kelâm-ı nefsî" denilmektedir. Çünkü Kelamullah bu anlamda Allah'a ait sıfatlardandır. Allah'ın sıfatları da kadîmdir, mahluk değildir. Ancak kadîm olan bu ezelî kelamın ses ve harflere dökülmesi, yani mananın insanların konuştuğu dil kalıplarına sokularak şekillendirilmesi ve bu şekillerin seslendirilmesi yaratıklar için söz konusudur, dolayısıyla mahluk olan kelam budur. Bu kelama da "kelâm-ı lafzî" denilmiştir. Kelâm-ı lafzînin Allah'a nisbet ve izafe edilmesi de, Kur'ân'ın kadîm manalarının lafza büründürülmesiyle ortaya çıkan yaratma işinin mahluklar tarafından değil, Allah tarafından yapıldığını göstermektedir.[93]

Kısaca ifade etmek gerekirse Ehl-i sünnet itikadına göre Kur'ân, mana itibariyle ezelidir; çünkü bu, Allah'ın kelâm sıfatının bir tecellisidir. Ancak öz ve cevher olan bu manaların lafızlandırılması ise mahlûktur. Yani kadîm olan İlâhi kelâmın, Allah Teâlâ'dan vahiy alma durumunda olan aracı melekte vâki olmasıdır. Başka bir değişle Yüce Allah'ın, kadîm olan kelâmını (söz, ses, işaret, şifre vb. şekillerde) aracı meleğin zatında (varlığında) teşekkül ettirmesidir. Görüldüğü gibi Ehl-i sünnet'in anlayışı, Kur'ân'ın hem mana hem de lafız yönüyle mucize olması[94] esasına aykırı değildir. Çünkü

---

[91] Muhammed Ali b.Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu Istılahâtı'l-Fünûn* (İstanbul, 1984), II,1159.
[92] Ehl-i Sünnet'e göre kelam, hakikatte zat ile kâim olan mananın ismidir. Bu mananın lafzına Allah'ın kelamı denilmesi ve kelam sözünün bu manayı ifade etmesi için ortaya konulmuş olması, sadece sözün manaya delalet etmesi itibariyledir. Bkz. Sadettin Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l-Akaid*, çev. Süleyman Uludağ (Dergah Yayınları, 1982), 173.
[93] Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l-Akaid*, 173.
[94] Sadettin Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l-Akaid*, çev. Süleyman Uludağ (Dergâh Yayınları, 1982), 172.

ezelî olan manaların kalıba dökülmesi yani lafzî kelâmın yaratılması mahlûka (aracı meleğe) değil, Allah'a aittir.[95]

Ehl-i sünnetin Kelâmullah inancı ayrıca, إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ *"Şüphesiz o, şerefli bir elçi sözüdür..."*[96] âyetinde ifade edilen "elçi sözü" ibâresine de muhâlif gözükmemektedir. Çünkü kadîm manaları vahiy elçisinin zatında teşekkül ettiren Allah Teâlâ'dır. Dolayısıyla kelâm-ı lafzî itibariyle de Kur'ân, Kelâmullah konumundadır. "Elçi sözü" ibâresi ise, bu İlâhî kelâmın insana intikalini ifade etmektedir ve bu intikalde de sadece lafızların- meleğin diliyle- seslendirilmesi söz konusudur.

Bunu asıl aldıktan sonra, Kur'ân vahyinin aracı melek Cebrâil'e intikalinin nasıl gerçekleşmiş olabileceği hususunu tayin etmek fazla zor olmasa gerektir. Buna göre belki de en doğru tavır, vahyin Cebrâil'e intikali ile ilgili zikrettiğimiz iki temel görüşü birleştirmek olacaktır. Çünkü Kur'ân'ın kendisi bizzat kadîm olan manalarının Levh-i mahfuzda bulunduğunu ifade etmektedir. Söz konusu bu ezelî manaları vahiy meleğinin zâtında teşekkül ettiren de Allah olduğuna göre, bunların Levh-i mahfuzdan aracı meleğe intikalinin yine Allah'ın emriyle bazı melekler tarafından gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Nitekim,

كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ

"Hayır! Şüphesiz bunlar (âyetler), değerli ve güvenilir kâtiplerin elleriyle (yazılıp) tertemiz kılınmış, yüce makamlara kaldırılmış mukaddes sahifelerde (yazılı) bir öğüttür"[97] ayetlerinde ifade edilen bazı meleklerin de vahiy taşıma ve elçilik yapma görevlerinin olduğu belirtilmektedir.[98] Buraya kadar zikrettiklerimizden de anlaşıldığı gibi Kur'ân hem mana hem de lafız olarak indirilmiştir.

Şunu ifade etmek gerekir ki kelâmcılar Cebrail'in vahyi alış biçimi ve bunu peygambere iletmesi hususları üzerinde pek durmamışlardır. Ayrıca bunu bir problem olarak da görmemişlerdir. Çünkü hem Mutezile hem de Ehl-i sünnet kelâmcılarına göre

---

[95] Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l-Akaid*, 173.
[96] el-Hâkka 69/40.
[97] el-Abese 80/ 11-16.
[98] Muhammed Bin Cerir Et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Sağlam Yayınları, 2019), VI, 263; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (İstanbul: Buruc Yayınları, 2000), XVIII, 406; Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 67;

lafızların inşa ve tertibinde ne Cebrail'in ne de Hz. Muhammed'in bir dahli vardır. Zira Kur'an, lafız ve manasıyla Allah'a aittir.

Vahyin inzali konusu ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde revaç bulmuş ve ulemâ kendi kadrajına girdiği ölçüde konuyu ayetlere refere ederek birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Konunun her bir müellifin perspektifine ayrı bir şekilde yansımış olması her bir müellifin isminin zikredilerek fikirlerinin detaylandırılmasını gerektirmektedir.

Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinde, bazılarının Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl keyfiyeti konusunda Semerkandî'den (ö. 373/983) üç görüş naklettiklerini belirtir. Bu görüşlerin ilkini, Kur'an'ın lafız ve mana olarak inmesi; ikincisini, Cebrail'in (a.s.) vahyin manasını getirip Hz. Peygamber'in bunları Arapça lafızlarla ifade etmesi; üçüncüsünü, Cebrail'in (a.s.) Allah tarafından kendisine verilen manaları Arapça lafızlara dönüştürerek inzâl etmesi şeklinde özetler. Ancak bu bilgiyi naklettikten sonra herhangi bir değerlendirme ve eleştiriye yer vermez.[99]

Suyûtî (ö. 911/1505) ise *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinde, Hz. Peygamber'e gelen vahyin keyfiyeti, nasıl ulaştığı, sadece manayla mı yoksa mana ve lafız unsurlarıyla birlikte mi geldiği konusuyla ilgili olarak kendinden önceki ulemanın fikirlerinden ilham alarak mevcut görüşleri şu şekilde aktarmaktadır:

"Bir kısım alimler (Zerkeşî, Semerkandî'den nakleder) Hz. Peygamber'e indirilen vahiyle ilgili üç görüşün olduğunu şu şekilde beyan etmişlerdir. İlki, vahyin hem mânâ hem de lafız olarak indiğidir ki, Cebrâil (a.s) Kur'an-ı Kerim'i önceden yazılı halde bulunduğu ve bir varlık alanı olarak algılanan levh-i mahfûzdan (ezberleyerek veya Allah'tan işiterek ya da Allah'ın lafızları ona vahyetmesiyle) Hz. Peygamber'e indirmiştir. Kur'ân'a ait her harfin levh-i mahfûzda sâbit olduğu ve Kur'ân harflerinin her birinin Kaf Dağ'ı büyüklüğünde olduğunu ileri sürenler dahi olmuştur. Dolayısıyla her birinde, Allah'tan başkasının ihâta edemeyeceği sonsuz manalar mevcuttur. İkincisi; Cebrâil sadece manaları indirmiştir, Hz. Peygamber de bu manaları kavradıktan sonra onları Arapça ifade kalıplarında ortaya koymuştur. Bu görüşü iddia eden عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الأمين ''*Güvenilir Ruh (Cebrail), onu, senin kalbine indirdi''*[100]

[99] Bedreddin b Muhammed b Abdullah ez-Zerkeşi, *El-Burhan Fî Ulumi'l-Kur'ân,* Dârü'l-Ma'rife, Beyrut ts., I, 61.
[100] eş-Şuarâ 26/193-194.

ayetlerinin zahirini referans almıştır. (Âyette literal anlamda 'kalbe indirilme' olayından bahsedilmesi, mananın 'Hz. Peygamber'in kalbine nâzil olmuş' şeklinde anlamalarına neden olmuştur.) Üçüncüsü; Cebrâil'e yalnız mana ilkâ edilmiş O da, bu manaları Arapça ifade kalıplarına aktararak Hz. Peygamber'e indirmiştir. Bu görüşte olanlara göre semâ ehli de bunu, Arap diliyle okumuştur. Sonra bu haliyle Cebrâil bunları, olduğu gibi Hz. Peygamber'e indirmiştir.[101] Böyle bir görüşün ortaya atılmasındaki temel saik Kur'ân'ın Arapça indirilmiş olmasından kaynaklı olarak Arap dilinin o dönemde ciddi anlamda alet ilmi olmasına rağmen yüceltilmesi ve hatta Cebrail'i bir Arap şair ya da Arap nesir yazarı konumuna koyarak o dönemdeki Arap dilini savunma refleksleri olduğu söylenebilir.

Suyûtî; söz konusu edilen görüşleri verdikten sonra ilk görüşü benimsediğini gerekçeleriyle birlikte ele almaktadır. Sözgelimi, Beyhakî'nin (ö. 458/1066), Cebrail'in yüce Allah'tan duyduğu şeyleri indirdiğini, Kur'ân vahyinin nüzûlünde yalnızca taşıyıcılık vazifesi ifâ ettiğini belirtir; aynı şekilde Ebû Şâme'nin (ö.665/1267) de bu anlayışın, bütün Kur'ân lafızları için geçerli olduğuna dair görüşüne yer verir. Peşinden Taberânî (ö. 360/971) ve İbn Merdûye (ö. 410/1020) gibi râvilerden Kur'ân'ın mana-lafız olarak indiği görüşünü destekleyen merfû' hadisleri[102] naklederek konu hakkındaki kişisel görüşünü de net bir şekilde ortaya koymaktadır. Sonrasında Ali b. Sehl Nîsâbûrî (ö. 349/960) ve Huveyyî (veya Cuveynî)'nin (de Cebrail'in (a.s.), Kur'an vahyinin tek bir harfini dahi değiştirmeden Allah'tan aldığı şekliyle onu Hz. Peygamber'e ilettiği görüşlerine yer verir. Akabinde mana ile indirilenin vahiy değil, sünnet olduğunu ve bu sebeple de sünnetin mânâ ile nakledilmesinin caiz olduğunu açık bir şekilde dile getirir. Halbuki Kur'ân'ın mana ile nakledilmesi caiz değildir zira Cebrâil (a.s.) onu bizzat lafızlarıyla getirmiştir. Kur'ân'ın lafızlarının ibadet dili olması, onu okumanın ibadet sayılması, yanı sıra lafızlarının mucize oluşu mana ile aktarmayı caiz kılmayan önemli unsurlardır. Yine Sûyûtî'nin son derece açık ifadeleriyle, hiç kimsenin Kur'ân'ın

---

[101] İmam Celaleddin es-Suyuti, *Kur'an Ilimleri Ansiklopedisi = El-İtkan Fî Ulumi'l-Kur'an,* Madve Yayınları, İstanbul ts., I, 103.

[102] Taberânî'nin Nevvas b. Sem`an'dan merfu olarak rivayet ettiği şu söz, Cebrâil'in vahyi Allahu Taâlâ'dan işiterek aldığını doğrular; Allahu Taâlâ vahyi göndermeğe başladığında, Allah korkusundan gökyüzü şiddetle sarsılır. Sema ehli bunu duyunca korkuyla secdeye kapanırlar. Aralarından ilk başını kaldıran Cebrâil (a.s) olur. O'na hemen indirmek istediği vahyi bildirir. Cebrâil de bunu meleklere ulaştırır. Uğradığı her semada bulunanlar ona: Rabbimiz ne dedi? diye sorarlar. Cebrâil de hakkı söyledi cevabını verir ve hemen onu emrolunduğu yere ulaştırır. İbnu Merdeveyh, ibnu mesud'dan merfu olarak şu rivayette bulunur: «Allahu Taâlâ vahyi göndermeğe başladığında sema ehli, kayalardan akan su şarıltısına benzer bir ses işitir; irkilerek bunun kıyamet alameti olduğunu sanırlar.» Hadisin metni Buhârî'de mevcuttur. (es-Suyuti, *Kur'an Ilimleri Ansiklopedisi = El-İtkan Fî Ulumi'l-Kur'an,* I, 104.)

lafızlarının yerine geçebilecek alternatif başka bir lafız getirebilmesi mümkün değildir, Ayrıca lafızla inme gerçeği, ilahî kitabın tebdîl ve tağyîre uğramamasının da yegâne garantisidir. Selef de bu görüşü benimsemiştir.[103]

İmam Zürkanî de (ö. 1367/1948) son derece açık ifadelerle şöyle demektedir: "Bazı insanlar, Cebrâil'in Hz. Peygamber'e sadece Kur'ân'ın manalarını indirdiğini ve Peygamberin kendisine gelen manaları Arapça ifadelere çevirdiğini iddia ederek seviyeyi düşürmüşlerdir. Bazısı da Kur'ân'ın lafzının Cebrâil'e ait olduğunu ve yüce Allah'ın ona sadece manalarını indirdiğini iddia etmişlerdir. Bu iddiaların her ikisi de günaha götüren batıl görüşlerdir. Bunlar Kitap, sünnet ve icmâya terstir, kendisiyle yazı yazılan mürekkep kadar bir kıymeti yoktur. Benim inancım odur ki, söz konusu iddialar Müslümanların kitaplarına hile ile sokulmuştur. Aksi taktirde lafzı Hz. Peygamber'e veya Cebrâil'e ait ise o zaman Kur'ân nasıl mucize olabilir? Hem sonra lafzı Allah'a ait olmadığı halde, Kur'ân'ın Allah'a nisbet edilmesi ne derece doğru olabilir? Halbuki Yüce Allah açıkça

وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَاْمَنَهٗ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ

"Eğer müşriklerden biri aman dilerse, ona aman ver. Ta ki, Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu güvenlik içinde olduğu yere kadar gönder. Çünkü bunlar gerçekten de bilgisiz bir kavimdirler."[104] diye buyurmaktadır"[105]

Zürkânî, konuyla ilgili değerlendirmesinin devamında Kur'ân vahyi hususunda Cebrâil'in (a.s.) aktarma ve indirme, Hz. Peygamber'in ise kavrama, ezberleme, aktarıp tebliğ etme, açıklayıp tefsir etme ve tatbik edip uygulamaya koyma dışında hiçbir müdahalesinin bulunmadığını son derece net ifadelerle dile getirir. Ayetlerden pek çok delil getirerek Kur'ân'ın lafzının ne Hz. Peygamber'e, ne de Cebrâil'e ait olduğunu belirtir ki,[106] söz konusu ettiği ayetlerden birisi şudur:

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَٓا اَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِٓي اَنْ اُبَدِّلَهٗ مِنْ تِلْقَٓاىِٕ نَفْسِيٓ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ اِنِّٓي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍعَظِيمٍ

[103] es-Suyuti, *Kur'an Ilimleri Ansiklopedisi = El-İtkan Fî Ulumi'l-Kur'an.*, I, 104-105.
[104] et-Tevbe 9/6.
[105] Muhammed Abdülazîm Ez-Zürkânî, *Kur'ân Ilimleri Menâhilu'l İrfân Tercümesi*, çev. Halil Aldemir-Ramazan Şahan, Beka Yayıncılık, İstanbul 2015, 1/89.
[106] Ez-Zürkânî, *Kur'ân İlimleri Menâhilu'l İrfân Tercümesi*, 2/90.

"Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunup anlatılınca hesap vermek üzere bize geleceklerine inanmayanlar, 'Bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir' dediler. Onlara şöyle de: Onu kendiliğimden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum. Eğer Rabbime itaatsizlik edersem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım."[107]

Ardından Sûyûtî'nin konu hakkındaki değerlendirmelerini nefis bulduğunu vurgulayarak tıpkı onun gibi, Cebrail'in sadece manalarını getirdiği bilgilerin sünnet olduğunu, bu sebeple sünnetin mânâ ile nakil ve aktarımının caiz olduğunu söyler. Hâlbuki Kur'an sadece mânâ ile aktarılıp okunamaz, zira Cebrail onu bizzat Allah'tan aldığı lafızlarla getirmiştir. Öyleyse lafızla gelenin sadece lafızla rivayeti mümkündür. Aksi ise Kur'ân'ın tahrîf ve tağyîri anlamına gelecektir. Öyleyse bu konuda en temiz ve şaibesiz görüş, Kur'ân'ın lafızlarıyla birlikte Allah'tan indiğinin ittifakla kabul edildiğini bilmektir.[108]

Kur'ân'ın lafız ve manayla inzâli ile ilgili görüşlerin şu üç ana fikir üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Birincisi, lafız ve mana ayrımı olmaksızın her mananın bir lafza gereksinim duyma durumundan hareketle ikisinin ayrıştırılamayacak şekilde beraber indiğidir. İkincisi, müelliflerin kendi dönemlerinde konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunanların vahyin inzâli ile ilgili aktif rolü Cebrail'e (a.s.), üçüncü olarak da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verdikleri görülmektedir. Fakat müelliflerin aktardıkları ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla bu durum vahyin temel aidiyet mantalitesine tamamen terstir.

Her mânâ bir lafza gereksinim duymaktadır. Cebrail (a.s.) olsun Peygamber (s.a.v.) olsun her birinin manayı kendi lafızlarıyla şekillendirecek olması nihayetinde Allah'ın muradını her zaman için yansıtıp yansıtamama gibi bir problemi muhtemel kılmaktadır. Zira vahiy lafızlarının kendi içindeki insicamlı dizgisi bize bunun beşer takatini aşabilecek bir formda geldiğini göstermektedir.

Kur'ân'ın lafız ve mana itibariyle Allah'a aidiyetini bazı ayetlerin mefhumundan dolaylı olarak çıkarsayabilmek de mümkündür.

---

[107] Yunûs 10/15.
[108] Ez-Zürkânî, *Kur'ân İlimleri Menâhilu'l İrfân Tercümesi*, 2/91-94.

Kur'ân'daki bazı ayetlerde bu husus açık bir şekilde dile getirilmektedir.[109] Örneğin şu ayet-i kerime son derece nettir. اِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ "*Hiç şüphesiz biz onu düşünüp anlayasınız diye Arapça bir Kur'ân yaptık."*[110] Dikkat edilirse ayette açık bir şekilde, "Biz, onu Arapça bir Kur'ân yaptık" denmektedir. Yani Kur'ân'ı Arapça yapılmasındaki eylemsel vurgu Peygambere değil, bizzat yüce Yaratıcı'nın kendisinedir. Lafzın Hz. Peygamber'e (sas) ait olduğu varsayımında âyetteki Arapça ibaresinin hususi olarak zikredilmesine gereksinim duyulmayacak ve bu mantık, salt mananın aktarımını ilzam edecekti. Bu dolaylı çıkarımda Kur'ân'ın bizatihi Arapça olarak indirilmesi önüne engel olarak gözükecekti. Nitekim mânânın Arapça ya da herhangi bir dile tahsis edilemeyeceği açıkça ortada dururken Arapça yapma veya Arapça'ya çevirme işi Peygambere bırakılmış bir mesele değildir. Konuyla ilgili bir başka ayet de şu şekildedir:

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُۙ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَۙ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍۜ

"*Uyarıcılardan olasın diye onu (Kur'ân'ı), güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir*."[111] Ayetlerde indirmenin keyfiyeti kapalı bırakılmamış aksine "Güvenilir Ruh" olan Cebrail'in, vahyi, apaçık bir Arapçayla peygamberin kalbine getirdiği belirtilmektedir. Allah Teâlâ bu ifadeleriyle, zihinlerde oluşması muhtemel olan şüpheleri önceden bertaraf etmektedir. Apaçık bir Arapça ile peygamberin kalbine indirilmesi sanki ortada bir mana aktarımının sağlanmış olabileceğine dair ilk planda bir izlenim oluştursa da manaya hiç temas edilmeyerek Arapça ifadesinin hususen zikredilmesi, dilin tabiatında mündemiç olan lafızlara vurgu niteliği taşımaktadır.

Müzzemmil suresinde geçen şu ayeti kerime konumuz açısından dikkat çekicidir: اِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا *"Doğrusu biz sana, ağır bir söz vahyedeceğiz."*[112] Bu ayette, yüceliği, önemi ve değerinden, içeriğinin zenginliğinden, getirdiği sorumluluklarının ağırlığından dolayı değerli bir 'kavlin/sözün' indirilmesinden bahsedilmektedir.[113] Yani

[109] Bkz. Yûsuf 12/2; er-Ra'd, 13/37; ez-Zümer 39/28; Fussilet 41/3, 44; eş-Şûrâ 42/7.
[110] ez-Zuhruf 43/3.
[111] eş-Şû'arâ 26/193-195.
[112] el-Müzzemmil 73/5.
[113] Fahreddin er-Razî Ziyaeddin, *Mefatihu'l-Gayb*, 22/212.

bir ‘mananın’ indirilmesine değil, onun kalıba dökülmüş hali olan harf ve seslerden oluşmuş bir sözün vahyedilmesine vurgu yapılmış olmaktadır. [114]

Bazı hadis nakillerinde Hz. Peygamber’in ezber niteliğine yapılan vurgulardan vahyin sözel boyutunu anımsatan içeriklere rastlayabilmek mümkündür. Nitekim Hz. Aişe’nin bildirdiğine göre, Peygamberimiz, kendisine vahyin geliş şekli sorulunca şöyle cevap vermiştir: *“Bazı zamanlar bana çıngırak sesi gibi gelir ki bana en ağır geleni budur. Sonra ben onu ezberlediğimde melek benden ayrılır. Bazen de melek bana bir insan sûretinde gelir. Ben de onun söylediğini iyice kavrarım*.”[115]

Buharî’nin naklettiği bir rivayette İbn Abbas (r.a.) demiştir ki, Rasulullah (s.a.s.) kendisine vahyedilirken, şiddetten dolayı (anında ezberlemek ve telaffuz etmek için) acele ediyor ve dudaklarını (ve dilini) oynatıyordu.[116] Cenâb-ı Hak, O'nu bu faaliyetten menederek buyurdu ki,

لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهٖۗ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗۚ فَاِذَا قَرَأْنٰهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهٗۚ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهٗۗ

“Onu çarçabuk almak için dilini kımıldatma; şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O halde biz onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et. Sonra şüphen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir.”[117] Ayetlerde dikkat çekici noktalar mevcuttur. Öncelikle gelen vahyi çarçabuk almak için dilin kımıldatılması, lafızlarla ilgili bir durumdur. Eğer sadece vahyin mânâsı gelmiş olsaydı, dili kımıldatmak abes bir iş olurdu; zira dil, lafızları okumak üzere kımıldamaya başlar. Öyle anlaşılıyor ki melek Cebrail, yüce Yaratıcısından öğrendiği şekliyle, O’nun insanlardan olan elçisi Hz. Muhammed’e vahyi dinlenebilecek ses, tilavet edilecek kelime ve cümleler halinde okuyarak aktarmaktadır. Hz. Muhammed’e düşen de bu okuyuşu, olduğu şekliyle öğrenip muhataplara aktarması ve tebliğ etmesidir.[118]

Konuyu aydınlatabilecek bir potansiyele sahip olması hasebiyle Yüce Allah’ın şu buyruğunu da aktarmak faydalı olacaktır,

---

[114] Maşallah Turan, “Kur’an’ın Lafızlarının İlahî Olup-Olmadığı Tartışması Üzerine Mülâhazalar”, *Social Sciences Studies Journal* 5 (01 Ocak 2019), 3154-3169.
[115] Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, "Bed’ül-Vahy", 1/2; Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-`Arabî, ts.), “Fedâil”, 87.
[116] Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, "Bed’ül-Vahy", 1.
[117] el-Kıyâmet 75/16-19.
[118] Turan, “Kur’an’ın Lafızlarının İlahî Olup-Olmadığı Tartışması Üzerine Mülâhazalar”.

فَتَعَالَى اللهُ الْمَلِكُ الْحَقّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ وَحْيُهٗ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

"*Gerçek hükümdar olan Allah, yüce'dir. Vahiy tamamlanmadan önce okumada acele etme. Rabbim ilmimi artır de.*"[119] Bu iki ayette açıklandığı üzere, vahiy esnasında Hz. Peygamber'in öğrenme ve anlama ile ilgili beşerî yetenek ve kuvvetlerinin tamamı, adeta devre dışı bırakılmış; öyle ki, o kendisine yöneltilen söz ve mesajları anlayabilmek ve aklında tutabilmek için normal her insanın gösterdiği zihni faaliyetten, vahyin sahibi tarafından menedilmiştir.[120]

Salt mana ile vahyin indirilmesi şeklinde anlamanın önüne geçebilecek tarzda Hz. Peygamber'e vahiy aktarımında doğrudan lafızların devreye girdiğini belirten şöyle bir ayeti kerimede bulunmaktadır. Bu mahalde yüce Allah, Hz. Peygamber'in kalbine hitap edilenleri bu vesile ile asla unutmayacağını garanti etmektedir: سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰٓى "*Sana Kur'an'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın."*[121] Bu âyetlerden anlaşılıyor ki Cebrâil (a.s.), Hak Teâlâ'nın indirilmesini istediği âyetleri, Rasulullah'a (sas) Arapça olarak kelimesi kelimesine okumuştur. Allah'ın iradesiyle okunan her bölüm, Rasulullah'ın (s.a.s.) hafızasında lafız, manâ, nazım ve beyan olarak cemedilmiştir.

Abdullah Draz, Kur'ân'ın hem mânen hem de lafzen İlâhî olduğunu, bu hususta farklı bir ihtimal ve durumun söz konusu olamayacağını söyler ve manasının İlâhî olduğuna dair şu âyetleri zikreder:

وَاِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَاۗ قُلْ اِنَّمَا اَتَّبِعُ مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ مِنْ رَبِّيْۚ هٰذَا بَصَاۤىِٕرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ

يُؤْمِنُونَ

"Ey Muhammed!) Onlara (istedikleri) bir âyet getirmediğin zaman (alay ederek) derler ki: Onu (da) bir yerlerden derleyip toplasaydın ya. De ki: Ben ancak Rabbimden bana vahyedilene uymaktayım."[122]

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍۙ قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَاۤءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَآ اَوْ بَدِّلْهُۗ قُلْ مَا يَكُوْنُ لِيْٓ اَنْ اُبَدِّلَهٗ مِنْ تِلْقَاۤىِٕ

نَفْسِيْۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى اِلَيَّۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّيْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ

[119] Tâhâ 2/114.
[120] Duman, *Vahiy gerçeği*, 74.
[121] A'lâ 87/6.
[122] el-A'râf 7/203.

"Âyetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, ya (bize) bundan başka bir Kur'ân getir veya onu değiştir dediler. De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime itaatsizlik edersem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım."[123]

وَاتْلُ مَا أُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَمِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا

"Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku. O'nun kelimelerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur."[124]

Draz konuyu işlerken bizim de temas ettiğimiz bazı ayetleri de bunlara ekleyerek şu değerlendirmelerde bulunur: Bir bak! Allah Teâlâ bu âyetlerde "kıraat" (okuma), "ikra" (okutma), "tilavet", "tahriku'l-lisan" (dili hareket ettirmek) ve "lisanun Arabî" (Arap Dili) olması gibi hususları zikretmiştir ki, bütün bunlar kesinlikle mânâların değil, lafızların özellik ve sıfatlarındandır. Öyleyse şu hakîkat son derece açıktır ki, Kur'ân'da ne Hz. Muhammed'in ne de herhangi bir kulun herhangi bir dahli ve katkısı vardır… O Kur'ân hem lafzıyla hem de mânâsıyla ancak ve ancak Allah katından indirilmedir.[125]

Gerçekten de yukarıda Draz'ın verdiği ayetlerin bazılarında Kur'ân'ın sözel boyutunun tekevvün etme aşamasında hiçbir beşer tasavvurunun ve teşebbüsünün geçerli olamayacağına dair bazı ifadeler mevcuttur. İlk olarak, *"Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku."*[126] ayetindeki kitap nitelemesi doğrudan Allah'a ait olarak görülmekte ve Peygamber sadece ikinci bir şahsın kendisine iletmiş olduğu kitabı yönlendirici ve şekillendirici değil, okuyucu pozisyonundadır. İkincisi, "*O'nun kelimelerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur."*[127] denilirken Allah'ın kelamının mânâ olarak değiştirilmesinin mümkün olmaması vurgulanmakla beraber Kur'ân'ın nihai şeklini almasında Hz. Peygamber'in beşer olması hasebiyle herhangi bir müdahalesinin geçerli olamayacağına dair bir intiba uyandırılmaya çalışılmaktadır. Yine Yunus Sûresi 15. ayeti kerimede müşriklerin Kur'ân'ın muhtevasını da içerecek şekilde Kur'ân üzerinde bir revizyon, tadilat taleplerinin kesinlikle karşılanamayacağına dair bir irade beyanı sergilenmiş

[123] Yûnus 10/15.
[124] el-Kehf 18/27.
[125] Drâz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, 35.
[126] el-Kehf 18/27.
[127] el-Kehf 18/27.

olmakla beraber Hz. Peygamber'in Kur'ân'a kendinden istendik müdahalelerde bulunamayacağı vurgulanmaya çalışılmaktadır.

İşte bütün bu önemli hususiyetleri göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki Kur'ân-ı Kerîm'in inzâli, sadece mana olarak değil, metni ile Cebrâil (a.s.) tarafından Arapça olarak Rasulullah'a (s.a.v.) okunması şeklinde gerçekleşmiştir. Nitekim kıraat, mana oluşturma işi değil eldeki hazır mânânın beşer dilindeki izdüşümüdür. Lafız ve mana ayrışmasını yapanların kıraatle ilgili ayetleri değerlendirmeye katmadıkları, kendi zihin dünyalarında tasarlamış oldukları vahiy algısını şekillendirirken ayetlere parçacı yaklaştıkları ve bunları bütüncül değerlendirmedikleri görülür. Zira kıraatin olduğu yerde Peygamberin kendinden alternatif metin oluşturma ihtimali sıfıra inmektedir. Manası zihnine nakşedilmiş bir peygamberin ayetlerin lafızlarını unutma telaşesi çekmeyeceği de ortadadır. Nihai olarak mana Hz. Peygamber'in zihninde kalıp istediği zaman istediği şekilde metin üretebilecek iken lafızların zihninden kaçacağına dair endişe duyması, daha sonra hatırına getiremeyeceği lafızların varlığından kaynaklanmaktadır.

Tefsir ve hadis metinlerinde yer alan ve Cebrail'in Ramazan aylarında her gece Hz. Muhammed'e gelerek o ana kadar nâzil olan âyet ve sûreleri karşılıklı okuma faaliyeti[128] (arza/mukâbele) de Kur'ân'ın mana ve mefhûmlarının Allah'a; nazım ve lafızlarının Hz. Peygamber'e isnâd etme iddiası ile çelişmektedir. Her yıl bir defa yapılan bu karşılıklı okuma işi, Hz. Peygamber'in vefat edeceği yıl (arza-i ahîra) iki defa olmuştur. İddia edildiği gibi Kur'ân'ın nazmı ve lafızları Hz. Peygamber'e ait olsaydı, Hz. Peygamber vefat edene kadar her yıl nâzil olan Kur'ân pasajlarını Ramazan ayında karşılıklı okumalarına gerek olmazdı.

1.3. VAHYİN DİLİ

Allah Teâlâ son ilahi kitap olan Kur'ân'ı muhatap kitleye ulaştırmak için Arap dilini bir vasıta olarak belirlemiş ve bu dilin sınırları içerisinde göndermiştir.[129] Arapçanın linguistik ve gramer özellikleri açısından hem kendi dönemi hem de sonraki dönemlerin perspektifiyle zengin sayılabilecek bir yapıda olması Allah ile kul arasındaki irtibatı sağlayabilecek bir ifade gücünün olduğunu göstermektedir. Dönemin baskın edebi dili

[128] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Bedü'l-vahy", 5, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 7, "Bedü'l-halk", 6, "Menâkıb", 25.
[129] er-Ra'd 13/37; en-Nahl 16/103; Tâhâ 20/113; eş-Şuarâ 26/195; ez-Zümer 39/28; Fussilet 41/3-44; eş-Şûrâ 42/7; ez-Zuhruf 43/3; el-Ahkâf 46/ 12.

olmasına ilaveten Arapça, bu zengin ifade özelliği ile sahih bir düşünme ve anlama örgüsü sağlayacağından Kur'ân'ın dili olarak seçilmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰناً عَرَبِياً لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ "*Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik."*[130] buyurmaktadır. "Anlayasınız/anlamanız için" ifadesi Kur'ân'ın Arapça olmasının sebebinin muhatapları tarafından anlaşılması olduğunu bildirmektedir. Nitekim bir başka ayette وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰناً اَعْجَمِياً لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهٗ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ "*Şayet biz onu yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik mutlaka şöyle diyeceklerdi: "Âyetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Araba yabancı dilden bir kitap, öyle mi!"*[131]şeklinde gelen ifadeler bu durumu daha net ifade etmektedir.

Kur`ân-ı Kerîm sözlü kültürün hâkim olduğu bir topluma inmesi sebebiyle "kitabi" (yazımsal) değil, "hitabi" (sözel) bir metindir. Bundan ötürü yazı dilinin özelliklerinden ziyade konuşma dilinin özelliklerini taşımaktadır. Bununla birlikte Kur'an'ın sözlü (şifâhî) metin formunun yalnızca 'söylenmek istenen şey'i aktaran bir söz dizimi, söylem veya konuşma eyleminden ibaret olmadığı açıktır. Zira şifâhî metin olarak Kur'ân, mevcut olayları yorumlamakta veya mevcut durumlar arasındaki bağlantıyı yeni bir perspektiften hareketle inşa etmektedir. Bu yönüyle o, sadece olaylar arasındaki bağlantıları açığa çıkaran temsili veya bilimsel ifadenin ötesinde insanları yeni bir tavır ve tutum takınmaya zorlayan, farklı eylem tarzlarına yönlendiren ve özellikle de kendisine inananları etkileyen bir metindir.[132]

Her dil, içinde bulunduğu çevrenin kültür ve hayat tarzını yansıtan bir özelliğe sahiptir. Kur'an, dilinin Arapça olması nedeniyle nazil olduğu dönemdeki Hicaz bölgesinin dilsel ve kültürel özelliklerini ve o dönemdeki hayat tarzını yansıtmaktadır. Dolayısıyla kelimelerinin anlam çerçevesi de büyük ölçüde nazil olduğu zamanın sosyo-kültürel şartları altında şekillenmiştir.[133]

Bütün vahiy muhtevaları, muhatap kabul ettikleri toplumların ihtiyaç ve beklentilerini, fiziksel ve ruhsal durumlarını, kültürel yapılarını, örf ve âdetlerini dikkate almıştır. Dolayısıyla bu, vahiy muhtevalarının, daima yaşanan hayatla iç içe ve insan sorunlarına cevap veren bir özellikte olduğunu göstermektedir. Vahyin muhatap kitlenin

---

[130] Yûsuf 12/2.
[131] Fussilet 41/44.
[132] Burhanettin Tatar, "Kur'an'ı Yorumlama Sorunu", *Kur'ân ve Dil* (Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, Van, 2001), 496.
[133] Şahin Güven, *Kuranın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu* (İstanbul: Denge Yayınları, 2005), 40.

ihtiyaçları doğrultusunda inmesi sünnetullah denilen sosyal hayatta hâkim yasaların[134] bir gereğidir. Buna vahyin bütünlük boyutunda, insânîlik, insânî öğeler veya insânî suretler (biçimler-formlar) demek doğru bir yaklaşım olabilir.[135] Vahyin antropolojik boyutu dediğimiz bu genel konumu üzerinde durmak, çalışmamız açısından faydalı olacaktır. Dünyanın yaratılışında son dinin kitabı Kur'ân'ın inzaline varıncaya kadar ki tarihsel süreç içerisinde insanlığın karanlığa hapsolmuş gidişatını kasıtlı, istendik ve programlı müdahalelerle değiştirmeyi amaçlayan tüm vahiy müktesebatının, muhteva itibariyle indirildiği toplumun kültür seviyesini esas aldığı muhakkaktır. Aksi bir kabulde anlaşılmayan bir hitapla muhatap olunacak ve ilahi mesaj yersizleşecektir. Bu nedenle Kur'ân vahyi indirilirken ilmin derinliklerine vakıf bir akıl değil yaratılıştan insana verilen saf akıl esas alınmış ve bunun sonucu olarak da kıblenin tayini, namaz ve bayram vakitlerinin tespiti konularında astronomi ve geometri gibi ilimlerin tahsili gerekli görülmemiştir. Bu nedenledir ki, iyilik, kötülük, güzellik ve çirkinliğe konu olan hususlar anlatılırken toplumların hafızalarında kökleşmiş yerleşik imaj algısı kullanılmıştır. Gayb ile ilgili bilgiler verilirken, örneğin; ahiret hayatı, cennet, cehennem gibi konular anlatılırken insanın bu dünyada gördükleri, algılama yetilerinin dahilinde olan varlıkları ifade eden kavramlar kullanılmıştır. Meselâ, gök rengi Araplarca en kötü ve uğursuz bir renktir; buna bağlı olarak gök gözlülük ise düşmanlık ve kötülük imajının belirgin bir vasfı ve uğursuzluk alâmetidir.[136] Nitekim o dönemde Arapların en azılı düşmanlarını gök gözlü olan Rumlar oluşturduğundan Kur'ân bu kelimeyi cehennemlikler için kullanmıştır.[137] Yine bu bağlamda cennet, susuz bir hayatla mücadele eden bedevî bir Arabın özlemlerinin tatmin olacağı vasıflarla takdim edilmiştir.[138]

Kur'ân-ı Kerîm genel olarak konuşma dilini kullanmıştır. İnzâl olduğu toplumun ekserisi avam olması sebebiyle derin manaların anlaşılmasında güçlük çekileceğinden genel anlamda onların anlayacağı dil ile hitap etmiştir. Ancak Kur'ân lafızlarının delalet ettiği mânalar sadece gündelik Arap diliyle sınırlı değildir. Zira sadece lafız ve lügat bilgisiyle, mütekellim olan Allah Teâlâ'nın kelamındaki kastını tespit mümkün değildir. Nitekim Molla Fenârî (ö. 834/1431), "Dil ilimlerini tefsir ilminden ayıran husus, temelde,

[134] Bkz. el-İsrâ, 17/77; el-Ahzâb 33/38; el-Fâtır 35/43; el-Gâfir 40/85; el-Feth 48/ 23
[135] Demirci, *Vahiy Gerçeği*, 133.
[136] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2000, 11/416.
[137] Tâhâ 20/102.
[138] Demirci, *Vahiy Gerçeği*, 138.

tefsir ilminde mutlak olarak lafızların delaletinin değil, Allah'ın muradı olan lafızların delaletinin söz konusu edilmesidir" demiştir.[139]

Konuşma dilinin özelliklerinden birisi de insanların kendi aralarında kullanımına alışık oldukları, dillerinden düşürmemeye bağlı olarak ansızın çıkıveren artık toplumun ortak dil karakterinin bir ürünü olan kelimeleri barındırmasıdır. Kalem sûresinde geçen زَنِيمٍ "zenim"[140] kelimesinin, farklı anlamları barındırsa da vahye beşerin müdahalesini mümkün kılacak şekilde yorumlanması bunun bir örneğini teşkil eder. Kelimenin menfi anlamında kullanıldığı varsayılsa dahi, tamamen beşerin algısına, dilsel kültürüne, yerleşik kullanım ağına çanak tutacak şekildeki bilinirliğini kimi tarihsel verilerle müdellel kılabilmek mümkündür.

Sûrenin nüzul sebebini Ebû Hayyan (ö. 745/1344) şöyle açıklamaktadır: Hz. Peygamber vahiyle muhatap olunca kafirler ona şiir, sihir ve delilik nispet ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ sûrenin başından itibaren Peygambere nispet edilen şeylerden onun beri olduğunu, onların eziyetlerine sabrından dolayı da Hz. Peygamber'in büyük bir mükafata ereceğini ve üstün bir ahlaka sahip olduğunu beyan etmiştir. Sekizinci ayetten sonra ise Resûlullah'a yakışıksız nispette bulunanların asıl hallerini beyan etmiştir.[141] Şöyle ki, önceki gelen ayetlerde kavminin durumu ve ona karşı olanların bozuk itikatları, ahlaksızlıkları, hukuksuzlukları, haber olarak nakledilmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) güzel ahlak üzere olduğu bildirildikten sonra karşısındakilerin, peygamberi delilikle suçlamalarına karşılık Allah, kimin deli ve sapan kişi olduğunu bildiğini, onların yalancı, yağcı ve yalaka bir tip olduklarını, yemin edip durduklarını, aşağılık, daima kusur arayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba tiplemelerden haber vermekle kalmamış dönemdeki baskın yerici ifade formlarından biri olan veled-i zina sıfatıyla da bu kimseleri yermiştir.[142] Ayrıca Nebî'den, onlara maddî

---

[139] Necmettin Gökkır, "Tefsir Usulünde 'Lafız-Mana' İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi", *Tarih ve Günümüzde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü* (İstanbul, 2009), 334.

[140] el-Kalem 68/13.

[141] Muhammed b. Yûsuf el- Endelusî Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît fî Tefsîri'l- Kur'âni'l Azîm*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Mekketü'l Mükerrreme: Merkezî Hecr, 2015), XIV, 447-448; 458-465.

[142] Burada şöyle bir soru ileri sürülebilir:Utul kelimesinin yorumu hadislerde zikredilen, zenimin anlamı da babasız gayrımeşru çocuk veya zikredilen alamet olduğuna ve kişinin bu sıfatlarda herhangi bir dahli bulunmadığına göre nasıl olurda söz konusu vasıflarla ayıplanır? Kişi kendisinin rolü olmayan niteliklerle değil, sadece yaptıklarıyla ayıplanır. Bu soruya iki açıdan cevap verilir. Birincisi, zikredilen ayıplar, anılan şahsın bizzat kendisinde bulunduğu için değil insanları ona tâbi olmaktan alıkoymak için zikredilmiştir. Çünkü insanların aslî yapısı, zikri geçen ayıpları taşıyanan ve bunun yanında "utul zenîm" olan kimseye tâbi olmaktan kaçınır. Dolayısıyla onun ayıplanmasının faydası, bizâtihî o kişiyi ayıplamak değil, bunun üzerine bina edilen zikrettiğimiz hikmetlerdir. İkincisi ise ilgili şahsın aslının zikredilmesi, kötü fiillerinin

varlıkları ve oğullarının çokluğu sebebiyle boyun eğmemesini istemiştir.[143] Bu ifadeler içerisinde sansasyonel etki doğurabilecek kelime olan زَنِيمٍ "zenim"in ne manaya geldiğiyle ilgili birkaç görüş beyan edilmiştir. Ferra'ya (ö. 207/822) göre zenim, nesebi belli olmayan, soysuz, kendini bir kavme nispet eden (o kavimden olmadığı halde) kimsedir. Nitekim Hz. Peygamber'in meşhur şairi Hassan b. Sabit (ö. 60/680) doğrudan bu anlamı yansıtacak şekilde şöyle demiştir:

وانت زنيم نيط في آل هاشم/ كما نيط خلف الراكب القدح الفرد

"Sen Haşimoğulları ailesine iliştirilmiş bir soysuzun tekisin,

Tıpkı bineğine binmiş bir kimsenin arkasına asılmış yalnız bir kadeh gibi."[144]

(الزنمة) her şeydeki ziyadelik için kullanılır. Bu sebeple Velid b. Muğire kendisini Kureyş'e nispet etse de o kavimden değildir. Babası on sekiz gün sonra onu kendisine nispet etmiştir. Bir diğer görüşte ise annesi zina ettiğinden bu ayet ininceye kadar onun hali bilinmemiştir. Şa`bî (ö. 104/722) "zenimin" şer ve kötülükleriyle bilinen kişiye dendiğini, koyunun kulağındaki işaretle tanınması gibi o kişinin de herkesçe kötülük ve şerde malum olduğunu gösterir demiştir.[145]

Zenîm nesepsiz, bir topluluğa eklenen ve onların nesebine katılan kimsedir. Bu açıklamalarına Hasan b. Sabit'e nispet edilen şu sözleri delil getirmişlerdir:

زنيم ليس يعرف من ابوه / بغي الإم ذو حسب لئيم

"Zenim babası kim bilinmeyendir, annesi kötü hasebli, zinakardır"

زنيم تدا عه الرجال زيادة / كما زيد في عرض الإديم الأ كارع

"Zenim insanlar arasında fazlalık olarak bilinir, tıpkı yeryüzünde hayvanatın artması gibi"

Maturîdî ayetteki زنيم'in kötü fiillerden kinaye olarak kullanıldığını dolayısıyla kötü asıllı olanın kötü fiillere, aslı temiz olanın ise güzel fiillere ve amellere meyledeceğini söylemiştir.[146] Neticede (زَنِيمٍۭ), bir kavme nispet edildiği halde o kavimden olmayan

kinâye yoluyla anlatımıdır. Böylelikle aslın kötü olmasının, insanı kötü fiilleri yapmaya davet ettiği, aslın iyi, güzel ve temiz olmasının da insanı güzel ahlâka ve razı olunan fiillere davet ettiğinin bilinmesi amaçlanmıştır. Ebu Mansur el-Matüridi, *Te'vilatü'l Kur'an Tercümesi*, çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 16, 26-27.

[143] el-Kalem 68/1-14.

[144] Ebü'l-Velîd el-Ensârî Hassân b. Sâbit, *Dîvân*, nşr. Abda Muhanna (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 100.

[145] Fahreddin Râzî, *et-Tefsîru'l- Kebîr* (Beyrut: Dâru'l- Kütübü'l İlmiyye, 1990), XV, 75.

[146] Taberî, Cami'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, 23/537; Ebû Mansur Maturîdî, *Te'vîlâtu Ehli's- Sünne*, thk. Fâtıma Yûsuf el-Haymî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), V, 212.

soysuza denir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu kelimeyi kullanmakla kastı, yersiz ve bağlamsızca tahkir içeren bir ifade biçimi geliştirmek değil, tamamen toplumdaki şâyî kelime kullanım kültürünü muhatapların anlayışları doğrultusunda işletmektir. Böylece kelimelerin delaletleri daha keskin, muhatapların yergisi daha belirgin, ithama muhatap olanların eleştirisi daha etkin olabilmiştir. Bu ifade biçiminin kullanımı vahyin ilahilik vasfıyla bağdaştırılmayıp kul yapıp etmesi bir sözdizimine indirgenerek, orjinalliğiyle ilgili birtakım ithamlar öne sürülmektedir. Geçmişte gerek müsteşrik gerekse müslüman dünyadaki araştırmacılar[147] tarafından Hz. Peygamber'in iç yangınını söndürmek amacıyla Kur'ân'a iliştirdiği iddia edilen bu ifadelerin tamamen dilsel tetikleyicilerle kullanıldığı açıktır. Adeta koordinasyonunun ve editöryel hakimiyetinin Allah'ın elinde olarak metnin üretimi, biçimlendirilmesi, takdiri ve redaksiyonunun ilah ve beşer dayanışmasıyla gerçekleştiğini öngören bu yaklaşımın, Kur'ân'ın nüzûl dönemindeki yerleşik dilsel kullanımlardan habersizce sürüklenen fikri hezeyanlardan oluştuğu ortadadır. Gerek kendi psikolojisi gerekse Müslüman toplum sosyolojisinin gereksinim duyduğu en zor ve sıkıntılı anlarda dahi şahsi tasarruflarını bir tarafa bırakıp, vahye müştak bir şekilde saatler, günler, haftalar hatta kimi rivayetlere göre yıllarca iç yangınıyla sükût eden bir peygamberin sanki satır aralarını ihtiyacı doğrultusunda doldurması aklen de imkânsız durmaktadır. Üstelik bu tutum şahsi ihtiyaçlarına daha kestirme ve kalıcı bir çözüm sunabilecek iken Hz. Peygamber'in ilâhî dokunuşa hasret bir intizar halini yaşaması vahyin ontolojisinde daralmışlığa, keyfiliğe ve potansiyel olarak tüm müdahale biçimlerine yer olmadığını bariz şekilde ispat etmektedir.

[147] "Mustafa Öztürk: Kur'ân Allah'ın Dili Olmaz", haz. Yüzdeyüzhaber, *You Tube* (03 Aralık 2020).

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'IN LAFIZ İTİBARİYLE ALLAH'A AİDİYETİNİN DELİLLERİ

2.1. YEDİ HARF (AHRUF-U SEB`A) MESELESİ

Kur'ân'ın yedi harf üzere okunmaya elverişli indirildiğine dair rivayetlerin varlığı vahyin mana olarak inzâl edildiği görüşünü savunanlar için önemli bir argüman olarak kabul edilmektedir.[148] Nitekim günümüzde bu düşüncenin savunucuları yedi harfle ilgili hadisleri/rivayetleri naklederek bu rivayetlerin Kur'ân'ın okunuşunda mananın lafızdan daha önemli olduğunu gösterdiğini ve Kur'an'ın nüzul döneminde anlam merkezli (el-kırâ'a bi'l-ma′nâ) okunup aktarılmasına izin verildiğini ifade etmektedir.[149] Görüş sahipleri kendi fikirlerini temellendirme babında sıhhatle ilgili herhangi bir tetkike başvurmaksızın bazı hadis rivayetlerini aktarmaktadırlar. Örneğin Ubeyy b. Ka′b'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber Kur'ân'ın yedi harf üzere nazil olduğunu söyledikten sonra, azapla ilgili ayeti rahmet vaadiyle, rahmetle ilgili ayeti azap tehdidiyle bitirmedikçe, sözgelimi semîan alîmen yerine azizen hakîmen lafzını telaffuz etmekte sakınca bulunmadığını ve her iki okuyuşun da geçerli olduğunu bildirmiştir.[150]

Zeyd b. Erkam'dan nakledilen başka bir rivayete göre bir sahabi Hz. Peygamber'e gelip, "Bana Abdullah b. Mes′ûd ile Ubeyy b. Ka`b Kur'an'dan birer bölüm okuttu; fakat ikisinin okuma tarzı birbirinden farklı, hangisinin kıraatini esas alayım? diye sormuş; ancak Hz. Peygamber herhangi bir şey söylemeyip sükût etmiştir. O sırada Hz. Ali, "Herkes bildiği gibi okusun, her okuyuş güzeldir" demiştir.[151]

Hz. Ömer'den nakledilen meşhur bir hadiste ise şu ifadeler kaydedilmiştir: "Hişâm b. Hakîm namazda Furkan sûresini okurken kulak verip dinledim ve onun okuyuşunun benimle bağdaşmadığını fark ettim. Hâlbuki bizzat Resûlullah bana bu sûreyi okutmuştu. Bu yüzden Hişâm'a kızdım, namazını bitirince yakasından tutup Resûlullah'a götürdüm ve "Ey Allah'ın Resûlü! Bu zat Kur'ân'ı senin bana okuttuğundan farklı bir şekilde

---

[148] Mustafa Öztürk, *Kur'an, vahiy, nüzûl,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, 206.
[149] Mustafa Öztürk, "Kur'an Kıraatlerinin Tarihsel Serencamına Genel Bir Bakış", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* III/1, 2003, 207.
[150] Ebû Dâvud, *es-Sünen*, "Vitir" 22.
[151] Ebü'l-Kāsım Şihâbüddîn Abdurrahmân Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz,*nşr.Tayyar Altıkulaç, TDV Yayınları, Ankara 1986, 85.

okuyor" dedim. Bunun üzerine Resûlullah, Hişâm'a, Kur'ân okumasını söyledi ve okumasının ardından, "Kur'ân böyle nâzil oldu" dedi. Sonra bana okuttu, ardından "Kur'ân böyle nâzil oldu" dedi ve şunu ekledi: "Kur'ân yedi harf üzere nâzil oldu, kolayınıza gelen şekliyle okuyun.[152]

Günümüzdeki söylemlerin hakikatte gelenekte lafız ve mana dengesini gözetmeksizin Kur'ân'ı mana tarafındaki baskınlığa hamleden bazı yaklaşımların izdüşümü oldukları görülür. Nitekim hanefi fakih ve muhaddis olan Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî'nin de (ö. 321/933) Kureyşlilerin çoğunlukla yazı alışkanlığına sahip olmadıklarını, bu nedenle Kur'ân ayetlerini kendilerine tebliğ edildiği şekilde yazmak ve hafızada tutmakta zorlandıkları için anlam merkezli okuma izni verildiğini ifade etmiştir.[153] Muhammed Hamidullah da: "Diller her zaman kendi içlerinde lehçe ve ağız farklılıklarına sahip olmuştur. Aynı dili konuşan ülkelerde, bir bölgenin ahâlisi diğer bir bölgeye mensup olanların dilini tamamen anlayamamaktadır. Muhammed (a.s.), dini kolay kılmak ve onu en mütevazı insanların bile yaşayabileceği bir vasatta tutmak için çeşitli çarelere başvurmuştu. İşte bunun bir tatbikatı olarak, o [Hz. Peygamber], Kur'an-ı Kerim'in metni için bile lehçe ve ağız farklılıklarına müsamaha gösteriyordu. Zira mühim olan kelime değil, manâ idi. Bu demektir ki okuyuş tarzı değil, önemli olan, Kur'an hükümlerinin tatbiki ve hazmedilmesiydi."[154] Bu görüşe dayanılarak M. Hamidullah'ın, "mühim olan kelime değil manâ idi" ifadesinden, Kur'an'ın Hz. Peygamber döneminde anlam merkezli okunduğu çıkarımında bulunulmuştur.[155]

Günümüz araştırmacıları görüşleri aktardıktan sonra ahruf-u seb′a ifadesindeki "seb′a/yedi" kesretten kinaye olup Kur'ân'ın Hz. Peygamber devrinde müteaddit şekillerde ve farklı lehçelerde okunmasına izin verildiğine hamletmiştir: "Bu tarihi gerçeklik Kur'ân'ın Hz. Peygamber devrinde harfi harfine hıfz ve telaffuz edilmesi gereken standart bir metinden öte mana ve mesajının doğru anlaşılıp kavranması gereken şifahi bir hitap olarak algılandığını ve bu minvalde okunduğunu gösterir. Haliyle bu olgu

[152] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Fezâil" 5; Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhâk Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâ Marûf, Dâru'l-Gârbi'l-İslâmî, Beyrut 1998, Tirmizî, "Kırâât" 2.
[153] Öztürk, *Kur'an, vahiy, nüzûl*, 209.
[154] Muhammed Hamidullah, *Kur'ân Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İFAV Yayınları, İstanbul 1993, 88.
[155] Öztürk, "Kur'an Kıraatlerinin Tarihsel Serencamına Genel Bir Bakış", 207.

Kur'ân vahyinin lafzen değil mana ve mefhum olarak inzal edilmiş olma ihtimalini güçlendirir.[156]

Yedi harf ruhsatının gerçekten de Kur'ân'ın manen okunmasına hamledilebilme potansiyelini ortaya koymak amacıyla ilkin nasıl bir mantıkla şekillendiğini ifade etmek gerekmektedir.

Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerîm Arap diliyle indirilmiştir. Nitekim bu husus, çeşitli ayetlerde de açıkça ifade edilmiştir.[157] Arap dili, Kur'ân'ın indirildiği dönem açısından bakıldığında çok sayıda lehçeden oluşan zengin bir yapıya sahipti.[158] Hz. Peygamber ve kavmi ise Kureyş lehçesini kullanmaktaydı. Bunun neticesinde konu وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ... *"Biz her peygamberi ancak kendi kavminin diliyle gönderdik"*[159] ayeti ile ele alındığında Kur'ân'ın, Arap dilinin Kureyş lehçesine göre nâzil olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[160]

Dönemdeki baskın lehçenin Kureyş olması diğer lehçelerden özellikler taşımadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim Kur'ân'ın Kureyş lehçesine göre indirilmesi bir hakikat iken diğer lehçelerin gerek kelime haznelerinden gerek fonetik ve belâğî yapılarından birtakım hususları da kendisi altında birleştirip ortak bir dil anlayışı yansıttığı da ifade edilmektedir.

Tarihsel açıdan bakıldığında Kur'ân'ın indirildiği Mekke döneminin ilk aşamasında kabilelerin tamamının Kureyş lehçesine bağlı ve bu lehçe ile konuştuğu, o dönemde inen ayetlerin ise Kureyş lehçesi dışında farklı bir formda okunduğuna dair hiçbir haber ve rivayetin olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemde Kur'ân ayetlerinin hem nüzulü hem tâlim ve tilâveti hem de yazımı Kureyş lehçesine göre olmaktaydı.[161]

Hz. Peygamber'in davetinin Mekke'nin dışına çıkması ile çevre kabilelerle temasa geçmesi; meselâ Akabe biatıyla Medineli Evs ve Hazreçliler'le görüşmesi ve nihayetinde Medine'ye hicret etmesi sonucunda İslâm toplumunda Kureyş lehçesi dışında farklı

---

[156] Öztürk, *Kur'an, vahiy, nüzûl*, 214.
[157] Yûsuf 12/2; er-Ra'd 13/37; en-Nahl 167103; Tâhâ 20/113; eş-Şuarâ 26/195; ez-Zümer 39/28; Fussilet 41/3,44; eş-Şûrâ 42/7; ez-Zuhruf 43/3; el-Ahkâf 46/12.
[158] Hüseyin Küçükkalay, *Kur'an Dili Arapça* (Muarrıb, 2021), 147-153.
[159] İbrâhim 14/4.
[160] Mustafa Sâdık er-Râfi'i, *İ'cazü'l-Kur'an ve Belâğatü'n-Nebeviyye,* Darû'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrut 1990, 62.
[161] Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İsam Yayınları, 2011, 32-33.

lehçelere sahip olan Araplar ve Arap dilinin çeşitli lehçelerini konuşan Yahudi, Hristiyan, Habeşli, İranlı, Rum vb. etnik ve dini bünyeye sahip insanlar[162], Müslüman olarak bu toplumun içine dahil olmuşlardır.[163] Bu durumda tek lehçeye (Kureyş) sahip Mekke toplumunda görülmemiş olan "telaffuz" ve "anlam" temelli bir kısım problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Şöyle ki, bütün Arap dilindeki lehçelerde müşterek olan noktalarda bir sorun çıkmamasına karşın, metnin içindeki bazı Kureyşî unsurlar, öteki lehçeye sahip Müslümanların anlamasını, öğrenmesini ve telaffuzunu zorlaştırıyordu.[164] Nitekim bu insanlar aynı zihni yapı ve kabiliyete sahip olmadıkları[165] gibi içlerinde çocuk, yaşlı, kadın ve köleler vardı[166] ve bunların ilâhî mesajı okuma, algılama ve anlama yetileri birbirinden farklıydı.[167]

Kur'ân mesajının anlaşılmasını önceleyen ve tek hedef gören Hz. Peygamber, ortaya çıkan bu ciddi problemi görmüş ve bir kısım lehçelere göre okunmasının bir gereklilik olduğunu tespit etmiştir.[168] Bunun üzerine konu ile ilgili hadislerden de görüleceği üzere diğer bir kısım lehçelere göre okunmasına izin verilmesini Allah'tan talep etmiş ve Allah Teâlâ'da Kur'ân'ın yedi harf üzere okunmasına izin vermiştir:

Ubeyy b. Kâ'b'ın rivayetine göre, Hz. Peygamber Cebrâil ile karşılaşır ve "yedi harf" gerekçesini, *"Ey Cibrîl! Ben içinde, acûze kadınların; yaşlı erkeklerin, çocuk ve câriyelerin; hiçbir şekilde kitap okuyamayacak kimselerin bulunduğu ümmî bir topluluğa Peygamber olarak gönderildim"*[169] şeklinde kendisine aktarır. Sonra Hz. Peygamber, olayın gerçekleşme boyutunu şöyle haber verir: *"Cibrîl bana bir harf üzerine okuyordu; kendisine müracaat ettim, (yukarıdaki gerekçeleri arzettikten sonra) ben kendisine 'artır' dedim, arttırdı, tâ ki yedi harf oluncaya kadar."*[170]

---

[162] Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Sâlih Tuğ, İrfan Yayınları, 1993, I, 183-185.
[163] Medine'ye dışarıdan gelen ve İslâm'ı seçen birçok kabile vardır. Bunlardan bir kısmı Medine'ye hicret etmiş, bir kısmı da heyetler halinde gelerek Hz. Peygambere bağlılıklarını bildirmişlerdir. Hatta bu yıl kaynaklarda heyetler yılı olarak anılmaktadır. Bu kabile ve heyetlerin isimleri ile ilgili geniş bilgi için bk. İbn Sa'd Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, *Kitabü't-Tabakati'l- Kebir*, çev. Heyet, Siyer Yayınları, 2020, I, 346-410.
[164] Ali el-Muttakî b. Hüsâmüddin Hindî(tah.Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekkâ, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-efâl*, Müesseretü'r-risâle, Beyrut 1979, II, 608-609.
[165] Hamidullah, *Kur'ân Tarihi*, 43.
[166] Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, "Kırâat", 11.
[167] Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü,* Fecr Yayınları, Ankara 2005, 133-134.
[168] Abdüssabûr Şâhin, *Târîhu'l-Kur'an,* Dârü'l-Kāhire, Kahire 1966, 42.
[169] Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, "Kırâat",11; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut Müessesetü'r-Risâle, 1421), 7, 132.
[170] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, ,"Fedâil", 5; Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, "Salât", 48.

Bir başka rivâyette ise bunun kademeli bir şekilde gerçekleştirildiği ortaya konulur: Ubeyy b. Kâ'b şöyle demiştir: Hz. Peygamber Benû Gıfâr gölcüğü yanında iken[171] Cebrâil O'na geldi ve dedi ki: *"Muhakkak ki Allah, ümmetinin, Kur'ân'ı bir harf üzere okumalarını sana emrediyor." Rasûlullah: "Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim; benim ümmetimin buna gücü yetmez"* diye cevap verdi. Cebrâil ona ikinci defa gelerek: *"Allah, sana, ümmetinin Kur'ân'ı iki harf üzere okumalarını emrediyor" dedi. Hz. Peygamber: "Allah'ın af ve mağfiretini dilerim; benim ümmetimin buna da gücü yetmez"* diye cevap verdi. Cebrâil ona üçüncü defa gelerek: *"Allah ümmetinin Kur'ân'ı üç harf üzere okumalarını sana emrediyor"* dedi. Rasûlullah: *"Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim; benim ümmetimin buna da gücü yetmez"* buyurdu. Sonra Cebrâil ona dördüncü defa gelerek: *"Şüphesiz ki Allah, sana, ümmetinin Kur'ân'ı yedi harf üzere okumalarını emrediyor; hangi harfle okurlarsa doğruyu bulmuşlardır"* dedi.[172]

Abdullah b. Abbas, Rasûlullah (sas)'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: *"Cebrail bana bir harf üzere okuttu. Artırması için müracaat ettim. Tekrar tekrar aynı müracaatı yapıyordum, o da her seferinde artırıyordu. Nihayet yedi harfe kadar çıktı."*[173]

Yedi harfle ilgili rivayetlere bütüncül bakıldığında, meselenin temelinde, tamamen ihtiyaca binaen ortaya çıkan bir izin ve Kureyş lehçesine ait bazı telaffuz özelliklerini seslendiremeyen şahısların, vahiyle karşılaşmasında ortaya çıkan zorluklar yatmaktadır.[174] Bununla birlikte hadislerden öğrendiğimiz diğer bir husus ise, yedi harf ile hedeflenenin, bu zorluğu aşma, "kolaylık" unsuru olduğudur.[175] İlgili hadislerde bu ruhsat "teysîr"[176], "tahfif"[177] ve "tehvîn"[178] kelimeleriyle sıkça vurgulanmaktadır.

---

[171] Gıfâr Oğulları gölcüğü, Medine'de bulunan bir gölcüktür.

[172] Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 274; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, "Vitr, 22; Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, "Kıraat", 11; Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî (Beyrut Müesseretü'r-Risâle, 1421), "İftitâh", 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, 5, 128.

[173] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Bedü'l-Vahy",6; "Feddailu'l Kur'an", 5; Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, "Salatu'l Müsafirin, 272.

[174] Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 45.

[175] Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyan an te'vîli âyi'l-Kur'an,* Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1992, I, 51.

[176] "Teysîr" kavramı bütün hadislerin ortak paydasıdır. Bütün hadislerin akabinde Hz. Peygamber'in, "Kur'an yedi harf üzere indirildi. Kolayınıza geleni okuyunuz" buyurmaktadır.

[177] Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 48; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, "Vitr", 22; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, "İftitâh", 38.

[178] Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, 5, 127-129.

Sonuçta yedi harfin temelinde "güç yetirememeden kaynaklanan sıkıntılar"[179]; hedefinde ise "kolaylaştırıp insanların mesaja ulaşmasını ve telaffuzunu sağlayabilme"[180] vardır. Ayrıca lafızlarla ilgili meşakkat kökenli suhuletin bizzat Allah tarafından verildiği ve vahiy elçisi Cebrail aracılığıyla Hz. Peygamber'e ulaştırıldığı vurgulanmaktadır. Hz. Peygamber'in kendi kendine gelen ayetleri veya lafızları değiştirme gibi bir tasarrufu kesinlikle söz konusu olmamıştır. Aksine o, bu konuda beklenti içinde olduğu esnekliği, ısrarla vahiy meleği Cebrail'den talep etmiştir. Melek Cebrail ise Rabbinden aldığı emir ve esnekliği, Hz. Peygamber'e bildirmiştir.

Gelenekte yedi harf ruhsatının kapsamını belirlemeye dair ulemanın bazı girişimleri olmuştur. Alimlerden kimi, yedi harf ruhsatının verilmesindeki mihenk noktayı tamamen ilâhî irade oluşturduğu için ruhsatın kapsamına girecek kelimelerin tümünün bizzat Allah tarafından Cebrâil'e aktarıldığını ifade etmiştir.

Sûyûtî'nin yedi harfle ilgili değerlendirmelerinde dikkat çekici olan vurgu şudur: Kur'ân, ümmete kolaylık olması için "yedi harf" üzere okunmuştur. Ancak bu yedi harf kolaylığını isteyen Peygamber iken, buna bizzat izin veren ve bunu fiilen gerçekleştiren Yüce Allah'tır. Bu meselede aktarım işini yapan da Cebrail'dir. Buradaki kolaylaştırmanın mahiyeti ve sınırları tamamen ilahî iradenin kontrolündedir, bu alandaki tasarruf yetkisi ne Cebrail'e (a.s.) ne de Hz. Peygambere bırakılmış bir mesele değildir. O halde gelişigüzel bir şekilde veya ihtiyaç olduğu mülahazasıyla, beşerî bir tasarrufla Kur'ân'ın herhangi bir lafzını veya kelimesini değiştirme salahiyetine kimse sahip değildir.[181]

Suyûtî'nin içerik belirlemeye yönelik böyle bir görüşü olsa da ruhsatın içeriğinin tamamen Cebrâil vasıtasıyla Peygamber'e aktarıldığının savunulması demek istinsah eyleminde Kureyşî aslına indirgemesine yönelik teşebbüsleri boşa çıkarmak demektir. Zira Cebrâil tarafından Hz. Peygamber'e aktarılacak her bir kelime vahye müstenid olacağından her biri Kur'ân olacağı için birbirini nakzetme ya da ümmetin bu mevcut birikim üzerinden ihtilafa düşmeleri de anlamsızlaşacaktır. Burada yedi harfteki ruhsat

---

[179] Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 48; Ebû Dâvud, *es-Sünen*, "Vitr", 22; Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, "Kıraat", 11; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, "İftitâh", 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, 5,132.
[180] Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyan an te'vîli âyi'l-Kur'an*, I, 51.
[181] Detaylı bilgi için bk. es-Suyûti, *Kur'an Ilimleri Ansiklopedisi /El-İtkan Fî Ulumi'l-Kur'an.,* 1, 107-116.

mantığının müradif kelimelerle gerek Hz. Peygamber gerekse sahabenin kendi uhdesine bırakıldığı anlaşılmaktadır. Sahabe meşakkat çekmiş olduğu kelimeleri kendi lehçesindeki karşılıklarıyla telaffuzunu ilke edinerek kendince yaşamış olduğu sıkıntıyı ortadan kaldırmakta ve lehçe temelli bir çözümle hareket etmektedir. Ne var ki lehçelere bağlı olarak meydana gelen farklı telaffuz şekilleri artık ümmeti birbirini tekfir etme noktasına varıncaya kadar götürecek bir sıkıntı ortaya koyunca Hz. Osman, mushafları Kureyşî aslında toplayarak ümmet içerisindeki bu bölük pörçük durumu ortadan kaldırıp bir ittihad meydana getirme gayesi gütmüştür ve müradif kelimeler artık Kureyşî asıllarına indirgenerek ümmet içerisinde ruhsat temelli sıkıntılar ortadan kaldırılmıştır. Müradif kelimeler ve fonetik uygunlukla belirlenen lehçe temelli okumalar, yedi harf ruhsatının hemen akabinde alternatif kelimelerle beşerî tasarrufların varlığını söz konusu etmektedir.

Yedi harf ruhsatı demek cümlenin kendi iskeleti içerisinde yapısal bir reform meydana getirerek cümleyi istenilen şekilde beşerî tasarruflarla şekillendirmek değil yapısal formu saklı tutmak ve meşakkat çekilen kelimelerin alternatiflerini getirmek suretiyle Allah'ın muradını daha belirgin kılma çabasıdır. "Rahmet ayetini azap, azap ayetini rahmet okumadıktan sonra istediğiniz gibi telaffuz edin" hadisinin nasıl anlaşılması meselesine gelince, müradif kelimelerle söz söylemeye çalışılırken Allah'ın muradını ters yüz edecek şekilde bir tasarrufta bulunulmaması öğütlenmektedir.

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍۙ قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَاۤءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَآ اَوْ بَدِّلْهُۗ قُلْ مَا يَكُوْنُ لِيْٓ اَنْ اُبَدِّلَهٗ مِنْ تِلْقَاۤيْ نَفْسِيْۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى اِلَيَّۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّيْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ

"Böyle iken, âyetlerimiz, kesin birer belge olarak kendilerine okunduğu zaman, o bizimle karşılaşmayı ummayanlar, "Bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir." dediler. De ki, "Onu kendiliğimden değiştiremem, benim açımdan bu olacak bir şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım."[182] Bu ayet, açık bir şekilde Hz. Peygamber'in başka bir Kur'an getirme veya mevcut olan Kur'an'ı değiştirme yetkisine sahip olmadığını, gelişigüzel ve keyfi bir şekilde Allah'ın Kitabı üzerinde herhangi tasarrufun yapılamayacağını vurgulamaktadır.

[182] Yûnus 10/15.

Tahâvî'nin (ö. 321/933) yedi harf ile ilgili söylediklerinin Kur'ân'ın mana ile inzal edildiğine delil olarak zikredilmesine gelince, müellif Kur'ân'ın lafzının inzâl edildiğini söylemekte, yedi harfin ilk dönem için geçici bir ruhsat olduğunu kaydetmektedir. Bu meseleyi geniş bir şekilde inceleyen Tahâvî, her peygamberin kendi kavminin diliyle gönderildiğini ifade eden âyetten[183] hareketle Kur'ân'ın dilinin Kureyş lehçesi üzere indiğini belirtmekte, yedi harf ruhsatının da yine başta Kureyşliler için olduğunu anlatmaktadır. Kur'ân'ın indiği ilk dönemlerde Kureyşlilerin çoğunluğunun ümmi olup, içlerinde yazmayı bilenlerin çok az olduğunu, bu nedenle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) okuduğu Kur'ân âyetlerini yazıp ezberlemenin ve namazlarda bunu okumanın kendilerine zor geldiğini, dolayısıyla geçici süreliğine yedi harf ruhsatının bu kimselere tanınarak Kur'ân'ı manasına göre okumalarına izin verildiğini zikretmiştir. İfade ettiği bu görüşüne delil olarak da birçok hadis aktaran Tahâvî, yedi harf konusundaki tercihini, bunun geçici bir ruhsat olduğundan yana kullanmıştır.[184] Ancak bu ruhsatın Kureyşlilerin içerisinde yazmayı öğrenenler çoğalınca ortadan kalktığını, artık Kur'ân'ın sadece Hz. Peygamber'e inzâl edildiği üzere okumanın zorunlu kılındığını belirtmektedir. Bu son ifadeleri Tahâvî'nin Kur'ân lafzının Allah tarafından inzâl edildiğini açıkça söylediğini göstermektedir. Kendisinin ilgili ifadeleri *Şerhu Müşkili'l-âsâr* isimli kitabında şöyle geçmektedir:

"Onlar bu ruhsat üzere devam ettiler. Nihâyetinde içlerinde yazabilenler çoğaldı ve dilleri Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) diline döndü. Böylelikle Kur'ân'ı nâzil olduğu lafızlarıyla koruyarak okudular. Artık bu durumda Kur'ân'ı lafzına muhalif okumaları ruhsatı kalktı. Zikrettiklerimizle ortaya çıktı ki bu yedi harf özel bir zaman diliminde, zaruretin bunu gerektirmesiyle gerçekleşti ve sonra bu zaruret kalkınca bu yedi harfin hükmü de kalktı. Kur'ân'ın kendisiyle okunduğu dil tek bir harfe döndü.[185]

Tahavî'nin değerlendirmelerinde şöyle bir problem bulunmaktadır, Arapların o dönemde sözlü gelenek içinde yaşamış olmaları nedeniyle yazıyla bağlarının zayıf olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak ezber açısından aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Çünkü o dönem toplumunun hafızaları ile öne çıkan bir yapıda olduğu ve hafızayı zayıf düşüreceğinden korkmaları nedeniyle yazıya karşı olumsuz bir tutum

[183] İbrâhim 14/4.
[184] Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr,* Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1410, VIII, 110.
[185] Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr,* 8/124.

sergiledikleri kaynaklarda yer almaktadır. Yine duyduklarını ezberleyen bir yapıda olmaları yazıyı rencide edici bir araç olarak görmelerine de sebep olmaktadır.[186] Dolayısıyla Tahavî'nin dediği gibi yedi harf ruhsatının verilme sebepleri arasında "Kur'ân'ı ezberlemekte zorlanmalarını söylemesi doğru bir yaklaşım değildir.

Tahavî'nin de belirttiği üzere Kur'ân-ı Kerîm'i lehçe temelli alternatif kelimelerle okuma ruhsatı tarihin bir döneminde denenmiş ve nihai olarak müslümanların birbirlerini tekfir edecekleri bir ortamın fitilini ateşlemiştir. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde Müslümanlara tefrika doğuracak bir ruhsatı işletme mantığıyla sırf Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın manasını kendi lafızlarına döktüğü varsayımıyla hareket edilmesi daha büyük sorunların oluşumuna sebebiyet verecektir. Yedi harf ruhsatı fonetik kısımları manaya herhangi bir dahli olmadığı için devam ettirilmiş fakat lehçe temelli alternatif kelime ruhsatının meydana getirmiş olduğu sıkıntıdan ötürü Hz. Osman döneminde Kur'ân'ın istinsah edilmesiyle sonlandırılmıştır. Nihai olarak müslümanların ilk planda rahmet olarak algılayıp daha sonrasında toplumsal bir parçalanmayı doğurabilecek bir tarzda yayılma ve gelişim gösteren yedi harf ruhsatından hareketle Hz. Peygamber'in manası Allah'a lafzı kendisine ait bir metin ürettiği savını temellendirebilmek mümkün ve mantıklı olmasa gerektir.

2.2. KUR'ÂN'IN FESÂHAT VE BELÂĞATI

Fesâhat, bir sözün telaffuzunun kolay olmakla beraber, muhatabın kulağına hoş gelmesi ve kolayca anlaşılması; belâgat da sözün fasîh olmak şartıyla muktezâyı hâle mutabık olması diye tarif edilmiştir.[187]

Kur'ân'ın nüzulünden önceki Câhiliye döneminde, Araplar arasında belâgat ve fesâhat çok ileri seviyedeydi. Bütün Araplar şiire, belâgate değer veriyordu. İçlerinde şiir okumayan hemen hemen yok gibiydi. Hatta çocuklardan, mecnunlardan, hırsızlardan bile şiir okuyanlar vardı. Cemiyet içerisinde şairlerden erkeklerin bir baskınlığı olsa da kadınlardan da şairler çıkmıştı. Bir kabiledeki şair, o kabilenin adeta kahramanı gibi kabul ediliyor ve halk üzerinde büyük bir tesir icra ediyordu. Örneğin bir edîbin bir sözü uğruna iki kavim savaşa başlıyor veya onun bir sözüyle sulh yapıyorlardı. Her yıl panayırlarda

[186] Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Gezer, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültüre Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, 121-135.
[187] Ahmet Cevdet Paşa vd., *Belâgat-ı Osmâniye*, Akçağ, Ankara 2017, 4.

şiir yarışmaları yapılıyor, beğenilen şiirler altınla yazılarak Kâbe'nin duvarına asılıyordu. Bu kasideler onların en önemli iftihar vesilelerindendi.[188]

Allah tarafından peygamberlere, kendi zamanlarında hangi şey revaçta ise, o şeyin daha üstünü mucize olarak verilmiştir. Örneğin Mûsâ (a.s.) zamanında sihir revaçta olduğundan, ona asâ mucizesi; İsa (a.s.) zamanında tıp revaçta olduğundan, ona da hastaları iyi etme mucizesi verilmişti. Peygamberimiz (s.a.v.) döneminde belâgat, fesâhat ileride olduğundan, ona da bu doğrultuda mucize olan Kur'ân verilmiştir.[189]Arapların alışılagelen nesir ve yazım formundan farklılık gösteren, tamamen özel bir üsluba sahip, ilk muhataplarda beşer üstü algısı oluşturan Kur'ân, muhataplarını kendine hayran bırakmıştır.[190] Kur'ân'ın edipler üzerindeki etkisini anlatması yönüyle şu örnek calibi dikkattir: Meşhur Muallakât şairlerinden İmru'l-Kays'ın kız kardeşi, Hud suresi 44. ayeti işittiğinde doğruca Kâbe'ye yürümüş, kendi elleriyle kardeşinin şiirini askıdan indirmiş ve şöyle demiştir: "Artık kimsenin söyleyecek bir şeyi kalmadı. Bu belagat karşısında kardeşimin şiiri de duramaz." En meşhur kasidenin kaldırıldığı görülünce, diğer Muallakât da birer birer indirilmiştir.[191]

Kur'ân-ı Kerîm ne şiir ne de nesirdir. Bilakis hem şiirin hem de nesrin meziyetlerini mezceden emsalsiz bir üslûba sahiptir. Şiirde ve mûsikîde bulunmayan bir güzelliği vardır. Onu tekrar tekrar okurken veya dinlerken bir monotonluk hissedilmez, devamlı surette değişen ve tazelenen seslerden insan hislerinin her biri nasibini alır.[192]

Kur'ân daima, müterâdif (aynı manaya gelen) kelimelerden delâleti en hassas, tasvir gücü en fazla ve fesâhati en kuvvetli olanları seçer. Müfessir İbn-i Atiyye (ö. 541/1147) Kur'ân'ın bu özelliğini vurgularcasına şöyle der: "Kur'ân öyle bir kitaptır ki ondan bir kelime çıkarılsa, sonra bütün Arap lisanı altüst edilse, ondan daha münasip bir kelime bulmak mümkün değildir.[193]

Kur'ân'da, Arap dilinin kuralları ihlal edilmeksizin, o dilin anlatım sanatlarının en üst düzeyde kullanılması ve bu yapılırken de manaları kusursuz şekilde ifade edecek

---

[188] Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler,* Envâr Neşriyat, İstanbul 2002, 368.
[189] Kadı Ebu'l-Fazl İyaz b. Musa el-Yahsubî, *Kitabu'ş-Şifa Bi Tarifi Hukuki'l-Mustafa,* İstanbul ts., 353.
[190] Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü,* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, 180.
[191] Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ,* Çile Yayınları, İstanbul ts., 1/83.
[192] Drâz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, 128.
[193] İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gālib el-Endelüsî, *el-Muharraru'l-veciz fî tefsîri'l-Kitâbi'Azîz,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413, 1/52.

kelimelerin en uygun biçimde yerli yerine oturması, onun ilahi kaynaklı mucize bir kelam olduğunun göstergesidir. Herhangi bir beşer tarafından telif edilen bir eserde, ne kadar zengin bir kelime haznesi kullanılırsa kullanılsın, beşerin sınırlı idrakinin ihata ettiği çerçevenin dışına çıkmak mümkün değildir. Ancak Kur'ân ifadeleri ele alındığında; bir durumu anlatmak için kullanılacak kelimelerin, adeta sonsuz sayıdaki kelime içerisinden, anlatılan duruma en uygun olacak şekilde seçildiğini hissetmek mümkündür.[194]

Kaynaklarda Kur'ân'ın bu meziyetini ifade eden bir dizi nakil aktarılmıştır. Bunlardan her biri Kur'ân'ın üslûbundaki canlılığı, diriliği, hedef kitlede albeni uyandıracak bir tarzda muhtevaya sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim bir gün Arap bedevîlerden biri, فَٱصۡدَعۡ بِمَا تُؤۡمَرُ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ *"Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir"*[195] âyetini işitince secdeye kapandı. Bu hareketinin sebebi sorulunca, "sırf fesâhati sebebiyle secde ettim" diyerek mukabelede bulunmuştur.[196] Başka bir bedevî ise, فَلَمَّا ٱسۡتَيۡـَٔسُواْ مِنۡهُ خَلَصُواْ نَجِيّٗا "*Ondan ümitlerini kesince, (meseleyi) gizli görüşmek üzere ayrılıp (bir kenara) çekildiler"*[197] âyetini işitti ve ansızın bunun üzerine, "Şehadet ederim ki, bir kul böyle bir söz söyleyemez!" diyerek, hayret ve hayranlığını ifade etmekten kendini alamamıştır.[198]

Yine kaynaklarımızda ahbar niteliği taşıyan nakillere ek olarak teknik bir yapı arzeden Kur'ân'ın fesahat ve belâğatını ön plana çıkaran bazı örneklere de yer verilmiştir. Buradaki amacımız Kur'ân'ın icazındaki tüm noktaları detaycı bir anlatımla tasvir etmek değil Kur'ân'ın bu yönüne vurgu yapabileceğini düşündüğümüz ayetlerden numuneler sunmaktır.

وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنۡ أَرۡضِعِيهِۖ فَإِذَا خِفۡتِ عَلَيۡهِ فَأَلۡقِيهِ فِي ٱلۡيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحۡزَنِيٓۖ إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيۡكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ

[194] Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Cürcânî;, *Delâilü'l-i 'caz*, çev. Osman Gürman, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008, 52.
[195] el-Hicr 15/94.
[196] Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 83.
[197] Yusuf 12/80.
[198] Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 83.

"Musa'nın annesine: "Çocuğu emzir, başına gelecekten korktuğun zaman onu suya bırak; korkma, üzülme; biz şüphesiz onu sana döndüreceğiz ve peygamber yapacağız" diye ilham ettik."[199]

İbnu'l-Arabî (ö, 543/1148), bu âyet hakkında "Fesâhat yönünden Kur'ân'ın en büyük âyetidir, çünkü bu âyette, iki emir, iki nehiy, iki haber ve iki müjde vardır" demiştir. Âyetteki "Musa'nın annesine ilham ettik", "korktuğun zaman" ifadeleri iki haberi; "çocuğu emzir", "onu suya bırak!" iki emiri; "korkma, üzülme!" iki nehyi; "onu sana döndüreceğiz ve peygamber yapacağız" ifadeleri ise, iki müjdeyi ifade etmektedir.[200] Ayetin gerek kendi döneminde gerek sonraki dönemlerde meydana getirmiş olduğu belâğî etkidendir ki günlük hayattaki bazı ilişkilere dahi konu olduğu görülür. Şair Asmaî (ö. 216/831) bir cariyenin edebî bir sözünü işitti ve ona, "Allah layıklığını versin, ne kadar da fasih konuşuyorsun" dedi. Cariye de ona, "Allah'ın "*Musa'nın annesine: "Çocuğu emzir, başına gelecekten korktuğun zaman onu suya bırak; korkma, üzülme; biz şüphesiz onu sana döndüreceğiz ve peygamber yapacağız" diye ilham ettik*" kelâmından sonra bu da fesâhatten mi sayılır?" diye mukabelede bulunduğuna dair bir haber nakledilmektedir.[201]

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ "*Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar."*[202] Bu ayette zekât ve sadaka verilirken dikkat edilmesi gereken konulara işaret edilmiştir. Kur'an mûciz (az söz ile çok şey anlatan) bir kelam-ı beliğ olması sebebiyle, onda geçen her bir kelime, her bir harf ve hatta her bir harekenin bir anlamı vardır. Bu kelime, harf ve harekeler aşağıda da izah edileceği üzere aynı anlamı ortaya çıkarmak için birbirlerini her yönüyle desteklemektedirler.[203]

a) Arapçada (من) (den,dan) harf-i ceri ile ba′ziyet- kısmiyet ifade etmek için getirilir.

   Burada da bu harf-i cer ile malın tümünün zekât veya sadaka olarak verilmemesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu harf-i cer ile verilmek istenen mesajlardan birisi şu olabilir: Yüce Allah tarafından kendilerine rızık verilen kimseler elinde

[199] el-Kasas 28/7.
[200] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* Buruc Yayınları, İstanbul ts., XXIII, 259-260.
[201] Kâdi İyaz, *Şifâ-i Şerif,* Bedir Yayınevi, İstanbul ts., 261.
[202] el-Bakara 2/3.
[203] Nursî, *Sözler,* 370.

avucunda ne varsa tümünü harcamayacak, yeteri ve gereği kadarını muhtaçlara harcayacak, geri kalanını ise ailesi için bir tarafa ayıracaktır.[204]

b) Ayette geçen مما (o şey'den) ile birinden alıp diğerine vermek suretiyle, başka insanların malından zekât veya sadaka verilemeyeceği, bilakis kendi malından verilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca (رزقناهم)'daki (هم) zamiri ile kendilerine Allah tarafından mal, para, ilim, kuvvet gibi nimetlerin verildiği kimselerden, bunları tasaddukta bulunmaları istenmiştir. Dolayısıyla malı olan, malından vermekle mükellef tutulmuştur. Malı olmayanın ise bu hususta sorumlu tutulmayacağı dile getirilmiştir. Her nimetin tasadduku kendi cinsindendir, Allah tarafından kendisine ne verilmişse insanın onunla sorumlu tutulacağı ifade edilmiştir.

c) رزقنا (*bizim rızık olarak verdiğimizden*) ifadesi ile nimetin minnetle, başa kakmakla ifsad edilmemesi gerektiği, zira bu nimeti verenin Allah olduğu, zekât veya sadakayı veren kulun ise, sadece bir vasıtadan ibaret olduğuna işaret edilmiştir. (رزقنا- *bizim rızık olarak verdiğimizden*) terkibindeki (نا- bizim) zamiri ile rızkın kaynağının Yüce Allah olduğuna vurgu yapılmıştır. Malın Allah tarafından verildiğini kabul etmeyerek kendisinin o malı kazandığına inanan insan, gizli şirke düşmüş olur. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: "اَمَّنْ هٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهٗۗ بَلْ لَّجُّوا فِيْ عُتُوٍّ وَّنُفُوْرٍ *Allah, size verdiği rızkı kesiverse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar."*[205] Gerçek rızık verenin yüce Allah olduğunu ifade eden bu ayet, insanın cüzi iradesi ile ilahî lütfun sahasını da böylece tayin etmiş olmaktadır. İnsan gayret ve çalışmasıyla Allah'tan rızık talebinde bulunur. Yüce Allah da Rezzak ismiyle bu kuluna ya nimet verir veya vermez. Bu sebeple insanın sahip olduğu nimetlerin asıl sahibinin yüce Allah olduğuna ve onun külli iradesiyle bu lütuflara mazhar olduğuna inanmak gerekir. Bakara 3. ayette geçen "*Benim verdiğim rızık"* ifadesi de bu anlama yönelik kullanılmıştır.[206]

---

[204] Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* D.İ.B. Yayınları, Ankara 2007, 1/72.

[205] Mülk 67/21.

[206] Hasan Bulut, "Dilbilimsel Açıdan Kur'an'da İ'caz (Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme)", *Academic Knowledge* 1/1 (30 Aralık 2018), 46.

d) Rızkın نا (bizim)'ya nisbet edilmesi ile fakir olmak korkusuyla zekât veya sadakanın tamamen terk edilmemesi, bu hususta ihmalkâr davranılmaması gerektiği belirtilmiştir. Zira rızkın asıl sahibi yüce Allah olduğuna göre O, istediği kuluna istediği zamanlarda ve istediği miktarda vermeye kadirdir.
e) Rızkın مما daki ma (şey)'nın, umumi veya mutlak bırakılması, sadakanın yalnız mal ve parayla sınırlı tutulmaması gerektiğine, aynı şekilde ilim, fikir, kuvvet, amel gibi şeylerde de ihtiyacı olan kimselere sadakanın verebileceğine imada bulunulmuştur.
f) Ayetteki ينفقون (infak ederler, harcarlar) kelimesi ile zekât veya sadakayı alanın, o sadakayı sefahatte değil, zorunlu olan ihtiyaçlarında sarf etmesinin lüzumlu olduğuna işaret edilmiştir.[207]

Nuh'un (a.s.) kavminin helak olmasından sonraki hali tasvir eden Hud Sûresinin 44. ayeti Kur'ân'da edebî nüktelerinin çokluğuyla meşhur olmuş en güzel örneklerinden birini teşkil eder. Tasvirin detaycı bir şekilde anlatımını ortaya koyma babında ayeti aktarmak gerekecektir:

وَقِيلَ يَٰٓأَرۡضُ ٱبۡلَعِي مَآءَكِ وَيَٰسَمَآءُ أَقۡلِعِي وَغِيضَ ٱلۡمَآءُ وَقُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ وَٱسۡتَوَتۡ عَلَى ٱلۡجُودِيِّۖ وَقِيلَ بُعۡدٗا لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ

"(Nihayet) Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut denildi. Su çekildi; iş bitirildi;(gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti. Ve: O zalimler topluluğunun canı cehenneme! denildi."[208]

Ayetin ulema nezdindeki albenisinden ötürü belağat ve fesahat yönüyle ön plana çıktığını her âlim kendi kadrajına girdiği ölçüde anlatmaya çalışmıştır. Kimi âlimler detaylı bir betimlemeyi yeğlerken kimileri ayetteki fesahatın eşsizliğine yaptıkları vurgularla yetinmektedirler.

Âlusî (ö. 1270/1854) ayet hakkında kendinden önceki ravilerden nakilde bulunduktan sonra nihayetinde kendi görüşünü yer aktarmaktadır: "İlgili âyet nazil olduğu andan itibaren Kureyş müşrikleri başta olmak üzere cemiyette edebiyat ve belâğatla iştigal eden her kesimin dikkatini celbetmiştir. Rivâyet edildiğine göre Kureyş kâfirleri Kur'ân'a karşı muâraza yapmak istediklerinde zihinlerinin sâfîleşmesi için kırk

[207] Said Nursi, *İşârât-ül İ'caz*, Envâr Neşriyat, İstanbul 1996, 44.
[208] Hûd suresi, 11/44.

gün boyunca buğday unu, koyun eti yemeyip, şarap içmediler. Kur'ân'a muhalif söylemlerle daha önce kararlaştırdıkları şeyi yapmaya yeltendiklerinde bahsi geçen bu ayetle muhatap olduklarında birbirlerine, "Bu söz yaratıkların sözüne benzemiyor" demekten kendilerini alamadılar. Bunun üzerine yapmaya başladıkları şeyi bırakmak zorunda kaldılar ve nihayetinde dağıldılar. Yine rivayet edildiğine göre, zamanının en fasîhi olan İbn Mukaffa (ö. 142/759), Kur'ân'a muâraza yapmak istedi. Birtakım sözler nazmetti, bunları fâsılalara ayırdı, sonra da bunlara "Sûreler" adını verdi. Bir gün küçük bir çocuğun bir mektepte bahsinde bulunduğumuz bu âyeti okuduğunu gördü. Hemen geri döndü ve yaptığı şeyleri imhâ ederek şöyle dedi "Şehâdet ederim ki buna karşı aslâ muâraza edilemez ve bu, beşer kelâmından değildir." Müfessir Alûsî, rivayetleri aktardıktan sonra, "Bil ki, bu âyet-i kerîme i'cazın en son mertebelerine ulaşmış, Arab'ın başını eğmiş ve perçeminden çekmiştir. Fesâhat dâiresinin dar geleceği güzellikleri üzerinde toplamıştır. Belâgatin sağlam ve düzgünlüğünde mızrağın demir ucu gibidir." demiştir.[209]

Kurtubî de (ö. 671/1272) fesahat ve belağatta zirveyi temsil ettiğini düşündüğü bu âyet hakkında: "Eğer Arap ve Arap olmayanların sözleri araştırılsa nazmının güzelliği, belâgatinin mükemmelliği ve kapsadığı anlam itibariyla bu âyetin bir benzeri bulunamaz."[210] demekten kendini alamamıştır.

Zerkeşî (ö. 794/1392) ise "Eğer bu cümle içinde münderic olan lâfızdaki bedâat, belâğat, îcaz ve fesâhat şerhedilecek olsa kalemler kurur, eller yorulur" demiştir.[211]

Kur'an-ı Kerîm'in semavi nazmı, belâğatı, fesâhatı ve lafız-mana dengesiyle harikuladedir. Zira Kur'an'ın belâğat, fesâhat ve kendine has üslup özellikleri onun tümünü kapsamaktadır. Onda lafızların en fasih olanları en güzel bir şekilde telif edilip cümlelere dönüştürülmüş; tevhid, ahlâk, mev´iza, ahkâm gibi bütün konular bakımından mânaların en sahih olanları yer almıştır. Öyle ki âyetlerinden bir kelime değiştirilecek olsa anlam değişip kelâm bozulur ya da belâgat seviyesi düşer.[212] Böyle bir te´lif, böyle

---

[209] Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meʿânî Fî Tefsîri'l-Kurʾâni'l-ʿazîm Ve's-Sebʿi'l-Mesânî,* Dâru'l-Fikr, Beyrut 1997, VII, 93-94.
[210] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* Buruc Yayınları, İstanbul ts., XI, 65.
[211] Bedreddin b Muhammed b Abdullah Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (el-Mektebetü'l-Asriyye, 2009), III,145.
[212] Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî el-Büstî Hattâbî, *Beyânü i'câzi'l-Kur'ân* (Mısır: Daru'l Maarif, 1976), 26-31.

bir i´caz, böyle bir lafız-mana dengesi ancak kudreti sonsuz bir yaratıcı olan yüce Allah'ın kelamında söz konusu olabilir. Son derece manidar ve beliğ bir ifadenin de beşer kelamı olamayacağı insaf ehli her insanın kabul etmesi gereken bir durumdur. Şifahi kültür kodlarına göre şekillenen o dönem toplumunun edebî yönden gelişmişliği hem tarihi hem de sosyolojik bir hakikat iken, Kur'ân vahyinin tebliğcisi Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmemesi böyle olağanüstü bir metni kendi katından oluşturma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Ümmi olduğu/okuma yazma bilmeyen bir şahsın belağat ve fesahat özelliklerini mündemiç, çağların eskitemediği bir metni herhangi bir yardım almadan kendiliğinden ortaya koyması, aklın kabul edebileceği bir şey değildir.

2.3. KUR'ÂN'IN MUARIZLARINA KARŞI MEYDAN OKUYUŞU (TEHADDÎ)

Kur'ân'ın indirildiği dönemde edebiyat alanında Araplar arasında kıyasıya rekabetler yaşanmış, en tanınmış şairler, bu uğurda yıllarını feda ederek ortaya koydukları kasideleriyle, hatipler de nutuklarıyla panayırlarda yarışmışlardır. Herkese açık yerlerde o dönemin edebiyat üstatlarına sunulan edebi ürünlerin, ne şekilde tenkitlere maruz bırakıldığı gelen rivayetlerden açıkça anlaşılmaktadır. İşte edebi eserlerin revaçta olduğu böyle bir ortamda Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisinin peygamber olduğunu ve Allah'tan vahiy aldığını ilan edip herkesi yeni dine davet etmeye başlayınca, Mekke'nin aristokrat kesiminin öncülük ettiği müşrikler, Hz. Peygamber'e ve Kur'ân'a karşı şiddeti giderek artan bir muhalefet başlatmışlardı. Hz. Peygamber'i değişik zamanlarda mecnûn,[213] şair,[214] kâhin,[215] sihirbaz[216] veya büyülenmiş[217] olmakla itham etmişler; Allah'ın hiçbir şey indirmediğini,[218] Kur'ân'ın -hâşâ- Allah kelamı değil de beşer sözü olduğunu,[219] onu Hz. Peygamber'in uydurup Allah'a isnât ettiğini ileri sürmüşlerdi.[220] Kur'ân ise, bu iddiaların doğru olmadığını,[221] onun âlemlerin Rabbi tarafından indirildiğini beyân etmiştir.[222] İşte Arap müşriklerin Kur'ân'ın kaynağına ilişkin olumsuz kanaatler ileri

[213] el-Hicr 15/6; es-Saffât 37/36; ed-Duhân 44/14; el-Kalem 68/51.
[214] el-Enbiyâ 21/5; es-Sffât 37/36; et-Tûr 52/30.
[215] et-Tûr 52/29.
[216] Yûnus 10/2; Sâd 38/4.
[217] el-İsrâ 17/47; el-Furkân 25/8.
[218] el-En'âm 6/91.
[219] el-Müddessir 74/ 25.
[220] el-Mü'minûn 23/38.
[221] el-Hâkka 69/ 411-42; et-Tekvîr 81/ 25.
[222] el-Bakara 2/97; Tâhâ 20/ 4; eş-Şuarâ 26/ 193-195; es-Secde 32/ 2.

sürmeleri üzerine, yüce Allah, inkârcılara tehaddide bulunarak (meydan okuyarak) Kur'ân'ın, Allah kelamı ve bütün insanları benzerini getirmekten âciz bırakan bir mükemmelliğe sahip olduğunu ilan etmiştir.

Elmalılı (ö. 1361/1942), Kur'ân'ın meydan okumasındaki mesajı şöyle ifade etmiştir: Birtakım insanlar, "Evet, Allah belli; ama bize böyle emrettiği, peygamber gönderdiği, Muhammedü'l-Emîn'in peygamber ve Kur'ân'ın Allah kelamı olduğu ne malum? Bu, bize şüpheli geliyor, kuşkulanıyoruz, bunu bile bile değil, bilmediğimizden, şüphe ettiğimizden inkâr ederiz." dediler ve daha diyebilirler. Bunun için Cenab-ı Hak, Rasûlü'nün nübüvvetini ve ona bahşettiği Kur'ân'ın ilâhî delil ve kendisinde hiç şüphe olmayan ebedî bir mucize olduğunu açıkça göstermek için, şüphesi olanlara karşı açıktan bir müsabaka, bir yarış ilan ediyor ki buna "tehaddî mu'cizesi" denir.[223]

Kur'an'ın benzerini getirme hususunda tüm mahlûkata meydan okuyuşu, Kur'an'da dört merhalede gerçekleşmiştir. Bu durum muarızlarını ani olarak şaşkına çevirmemek, onlara kendi imkân ve kudretlerini yeterince kullanabilecekleri bir mühlet vermek, rakibiyle tam bir adalet ve insaf ölçüleri içinde yüzleşmek amacına yöneliktir.[224]

Birinci merhalede, Mekkeli müşriklerden Kur'an'ın bütününe benzerlik teşkil eden bir kitap ortaya koymaları talep edilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَايَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا

"*De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini meydana getiremezler."*[225]

Müşrikler Kur'ân'ın benzeri bir kitap getirmekten âciz kalınca, ikinci merhalede saha daraltılmış ve inkârcıların işleri kolaylaştırılarak Kur'ân sûrelerine benzer on sûre getirmeleri اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُۚ قُلْ فَاْتُوْا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهٖ مُفْتَرَيٰتٍ وَّادْعُوْا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ *"Yoksa, «Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu» mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin."*[226] ayeti ile talep edilmiştir. Bu yöntem, Rahman Yaratıcının, kitabına karşı

---

[223] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, ed. Asım Cüneyd Köksal,Murat Kaya (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 1, 382.
[224] Sadık Kılıç, *Kur'an Dildeki Sonsuz Mucize,* Gelenek Yayıncılık, 2003, 97.
[225] el-İsrâ 17/88.
[226] Hûd 11/13.

nankörce davrananlara bile ne denli şefkatli davrandığının bir belgesidir.[227] Bu müşrik tavrın bir uzantısı olarak muarazada bulunacak kişilerin ferdi olarak bu işe güç yetiremeyeceklerine dair bir düşünceleri olursa diye Allah Teâlâ muarazanın kapsamını genişleterek yardım almalarına da imkân vermiş olmaktadır. Fakat inkâr edenler bu davete de herhangi bir şekilde karşılık verememişlerdir. Böyle bir meydan okuyuşun Kur'ân'da tescil edilmesinin bir hikmeti, mükemmel bir hitabet gücüne, keskin bir belâğat ve fesahat kudretine sahip olan Arapların, dillerini kullanma ve ifade gücü hususunda benzersiz oldukları bir çağda, Kur'ân'ın tamamının ya da güç yetirilemeyecekse benzer bir cüz'ünü getiremeyişlerine, bütün çağların idrakini şahit tutmaktır. Böylece artık hiç kimse Arapça konusundaki yetenekleri ve onun kullanımı konusunda deha olan ilk muhatap Arapların bu tehaddi karşısında aciz kalmış olduklarını inkâr edemesin, aksine bir iddiada bulunamasın. Ama onlar gerçekçi bir mukabelede bulunamayınca şöyle demek zorunda kaldılar: "Sen, önceki ümmetlerden, bizim bilmediğimiz birtakım şeyleri öğrendin. Bu sebepten ötürü bizim için mümkün olmayan şey sana mümkün olabiliyor!". O zaman da onlara, "Madem öyle, siz de uydurulurmuş bir şeyler getirin de bakalım!.." teklifi yapılmıştır.[228]

Üçüncü merhalede Kur'ân'ın bir suresine benzer bir söz ortaya koymaları müşriklerden talep edilerek tehaddi yinelenmiştir. Durumu tavsif eden âyet-i kerimede Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Yoksa, Onu (Muhammed) uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin."[229]

İnkârcılar bir sûrenin dahi benzerini getirmekten aciz kalınca dördüncü merhaleye geçilerek tüm müşrik toplum bağımlılarından yardımcılarının da desteğini alarak tam benzeri olmasa dahi kısmen benzeri olan bir sure getirmeleri talep edilerek bu işi yapamayacaklarına yönelik yerleşik algı perçinlenmiştir. Nitekim konu hakkındaki ayette kurulan kesin hükümler, bu düşünceyi doğrudan ortaya koymaktadır.

---

[227] Kılıç, *Kur'an Dildeki Sonsuz Mucize*, 98.
[228] Mustafa Sâdık er-Râfi'i, *İ'cazü'l-Kur'an ve Belâğatü'n-Nebeviyye*, 171.
[229] Yûnus 10/38.

وَاِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın."[230]

Abdullah Draz'ın da ayetle ilgili detay verici açıklamaları kayda değerdir. Âyet metninde geçen من مثله / min mislihî" tabiri yani teb´îz edatı olan "من/ min"in kullanılışı, diğer tehaddî âyetlerinde değil, yalnızca meydan okumanın son aşamasını temsil eden bu âyette yer almıştır. Mekke dönemine ait öteki merhalelerde sadece "مثله/ mislihî" şeklinde bir ifade biçimi tercih edilerek hakikatte onlara, "Sizden tam bir nazîre istemiyorum; bilâkis herhangi bir cihetle kayıtlı olmaksızın, sadece mutlak (herhangi) bir surette, benzer bir söz getirmeniz de yeter. Tahdîdî bir nazîre değil, takrîbî bir nazîre de olabilir." denmek istenmiştir. Bu nazire biçimi de mümkün olan tenezzül derecelerinin en alt seviyesidir. Bundan ötürü nüzûl sırası bakımından en son gelen meydan okuma çağrısı bu âyet olmuştur.[231]

Son meydan okumanın devamındaki âyet-i kerimede inkârcılar uyarılarak hiçbir zaman Kur'ân-ı Kerîm'e benzer bir söz getiremeyecekleri beyan edilmiş, dolayısıyla isyankâr olmaktan uzak durmanın ilahi azaptan kurtulmalarının tek çıkış yolu olacağı haber verilmiştir.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ وَلَن تَفْعَلُواْ فَٱتَّقُواْ ٱلنَّارَ ٱلَّتِي وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ

"Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş, kâfirler için hazırlanmıştır."[232]

Bu ayetteki "وَلَن تَفْعَلُواْ *ki elbette yapamayacaksınız.*" ibaresi öyle bir kesinlik ifade etmektedir ki, böyle bir hüküm, ancak ilmi ve kudreti sınırsız yüce Allah tarafından söylenebilir. Allah'tan başka hiç kimse beşer açısından gayb olan istikbâle dair bu kadar kesin bir hüküm veremez ve kat'î ifadeler kullanamaz. Neticede bu ayetin muhatabı olan müşrikler, Kur'ân'ın benzerini kesinlikle getiremeyeceklerini, Allah'tan başkasına bunun müstehil olduğunu ve Araplardan hiçbirinin ebediyen benzer bir ürün meydana

[230] el-Bakara 2/23.
[231] Drâz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, 108.
[232] el-Bakara 2/24

getiremeyeceklerini yakinen müşahade etmişlerdir. Bu farkındalık, müşrikler içerisinde üst düzeyde bir tesir meydana getirmiştir ki alternatif bir metin getirme hususunda dilleri suspus olmuş böyle birşey yapamayacaklarına dair içlerinde kat'i bir hüküm oluşmuş ve bu da kendilerini ümitsizliğe sevketmiştir. Âyet-i kerîme onların âcizliklerini tescilleyip, himmetlerini kırıp, muaraza etme yollarını tamamen kapatmıştır. Müşrikler bu meydan okuma eylemine karşılık veremedikleri için bunun yerine; yalanlama, kışkırtma, iftira ve kaba kuvvet gibi saldırgan tutumları ikame etmişlerdir; فَقَالَ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ۙ *"Bu, ancak, nakledilegelen bir sihirdir"*,[233] وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ *"Süregelen bir sihirdir"*,[234] وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اِفْكٌ افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَۚ *"Bizzat kendisinin uydurduğu bir yalandır"*,[235] يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ *"Öncekilerin masallarıdır"*[236] gibi hak ve hakikat ile bağdaşmayan ve çelişkilerini de ortaya koyan bir takım asılsız iftiralarla karalama propagandası yürütmüşlerdir. Olayı mantıksal bir zeminde tartışmak ve muhatapları ikna edici karşıt argümanlar geliştirmek yerine: وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ *"Bu Kur'ân'a kulak vermeyin! Okunurken gürültü yapın, belki galip gelirsiniz"*[237] diyerek ilâhî kudret karşısında çaresizliklerini ortaya koyan ön yargılarının eseri bir savunma refleksi geliştirmişlerdir.[238] Şayet bu ayetlere muhatap olanlar muaraza yapabilecek bir kuvvete sahip olsalardı, Hz. Peygamber'in risalet davasını batıl kılıp delillerini dayanaksız kılma konusundaki hırsları yüzünden, güçlerinin yetebileceği hiçbir tedbiri elden bırakmaz, ne ile sonuçlanırsa sonuçlansın, bunu gerçekleştirmeye mahşeri bir dayanışmayla çalışırlardı. Şayet muarızlarca bu hususta bir muvaffakiyet temin edilmiş olsaydı, bu da herkes tarafından işitilmiş olur, Müseylimetu'l-Kezzâb'ın uydurmalarını imgeler tarzdaki haberler bütünü günümüze kadar da aktarılırdı.[239]

Şayet Kur'ân Hz. Peygamber'in sözü olmuş olsaydı, tıpkı tek bir adamın yazdığı iki hutbenin birbirine benzemesi gibi Kur'ân da Allah Rasûlü'nün diğer sözlerine benzeyecekti. Buna binaen Araplar da bu sözlerin benzerini getirebileceklerdi. Zira Hz.

---

[233] el-Müddessir 74/24.
[234] el-Kamer 54/2.
[235] el-Furkân 25/4.
[236] el-En'am 6/25.
[237] Fussilet 41/26.
[238] Mustafa Sâdık er-Râfi'i, *İ'cazü'l-Kur'an ve Belâğatü'n-Nebeviyye*, 170-171.
[239] Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, 107.

Peygamber'in kelâmı i'caz seviyesinde değildi. O'nun kelamı fesahat ve belağat itibariyle diğer Arapların kelâmının mesabesindeydi. Hâlbuki Kur'ân bunların hepsinin ötesindedir.[240]

Peygamber'in (s.a.s.) hadislerindeki üslubuna dair elimizdeki veriler kendisinin cevâmiul-kelîm olarak nitelendirilebilmesini mümkün kıldığından, kendisi haricindeki beşer ile söz söyleme yetisini kıyas edebilmek mümkün görünmemektedir. Bununla beraber Hz. Peygamber'in telaffuzuna ait niteliklerle Kur'ân-ı Kerîm'deki i´cazın denk olmadığına dair Bakillani'nin görüşlerine katılmamak elde değildir. Nitekim "Allah ve Peygamberine itaat eden doğru yolu bulmuştur, ikisine de isyan eden" deyip duran bir kimseye Peygamberimiz," *Sen iyi bir hatip değilsin*"[241] demiş ve bu kimsenin, durulacak ve başlanacak yerlere dikkat etmemesini beğenmemiştir. İlgili rivayetten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber söz söylemenin inceliklerine vakıf, nerden başlanıp nerde durulması gerektiğine dair söze ait unsurları önemseyen ve bunun anlamdaki karşılığının hedef kitlede nasıl bir mesaj uyandırdığına muttali olan bir söz söyleme niteliğine sahiptir.

2.4. KUR'ÂN'DA İTÂB AYETLERİ

"İtâb" kelimesi sözlükte "kınamak tahzîr etmek, sitem etmek, bir kimseyi yaptığı işten dolayı ayıplamak" manasına gelir.[242] İtâb kelimesi terim olarak ise, "Bir kişiyi herhangi bir konuda ayıplama, azarlama, muhatabını bir şey yapmaması hususunda uyarmak" tır.[243]

---

[240] Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basri Bakıllani, *İ'cazü'l-Kur'ân,* Dâru İhyâ'ul Ulûm, Beyrut 1994, 366.

[241] Ebu Amr Osman b. Said b. Osman El-Ümevi Ed-Dâni, *El-Müktefa fi'l-Vakf ve'l-İbtida,* Daru Ammar, Amman: 2007, 133; Ancak *Sahîh-i Müslim*'de geçen benzer hadiste dikkat çekilen husus başkadır. Oradaki rivayet şöyledir: Adiyy b. Hâtim'in bildirdiğine göre bir kimse, Peygamberimizin yanında bir hutbe okudu ve "Her kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu bulmuştur. Ve her kim de bu ikisine âsi olursa sapıtmıştır" dedi. Bunun üzerine Resûlullah:"*Sen iyi bir hatip değilsin*.(Öyle "ikisine" anlamına gelen tesniye zamiri ile değil), *her kim Allah'a ve Resûlüne âsi olursa de*! " buyurdu. (Müslim, "Cuma", 48). Peygamberimiz zaman zaman ashâbına böyle hutbe tatbikatları yaptırırmış. Bkz: Mehmet Sofuoğlu (ed.), *Sahih-i muslim ve tercemesi,* İrfan Yayımcılık ve Tic, İstanbul 1988, III, 32; Abdurrahman Çetin, *Hitabet ve İrşad Din Hizmetlerinde İletişim ve Güzel Konuşma,* Emin Yayınları, 2008, 124-125.

[242] Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali El-Ensâri İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut 1414, I, 577.

[243] Ahmet b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahihi'l-Buhârî,* Daru'l-Marife, Beyrut 1379, VIII, 399.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetlerinde hoş karşılanmayan birtakım uygulamalarından veya yapmaya teşebbüs ettiği bazı hususlardan dolayı Hz. Peygamber'i uyarmış ve görüşünde hatalı olduğunu bildirmiştir.

Hz. Peygamber'e yönelik uyarıların ilki, risaletinin erken dönemlerinde nazil olan sureler arasında yer alan Abese Suresi'nde anlatıldığı üzere Abdullah ibn Ümmü Mektûm hadisesinde yaşanmıştır. İbn Abbas'tan nakledilen rivayete göre Hz. Peygamber Utbe b. Rabîa, Ebu Cehil b. Hişâm ve Abbas b. Abdulmuttalib'in de aralarında bulunduğu Kureyş'in önde gelenlerini, iman etmeleri için İslâm'a davet ediyordu. Hz. Peygamber, onların Müslüman olmasıyla başkalarının da Müslüman olacağını ve Mekke toplumunun geniş bir kesimini nübüvveti konusunda ikna edebileceğini umuyordu. O sırada yanına gelen görme özürlü Abdullah İbn Ümmü Mektum; "Ey Allah'ın Elçisi! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret; beni okut!" demiş ve Peygamber'in bu toplulukla meşguliyetini bilemediği için bunu tekrarlayıp, durmuştu. Hz. Peygamber de onun, sözünü kesmesini yadırgamış ve surat asarak, kendisinden yüz çevirmişti. İşte bunun üzerine bu sûre inmiştir. Neticede, Hz. Peygamber'in bu davranışından dolayı kendisine Kur'an'da şu uyarılar yapılmıştır.[244]

عَبَسَ وَتَوَلّٰٓىۙ اَنْ جَّاۤءَهُ الْاَعْمٰىۗ وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّهٗ يَزَّكّٰىۙ اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰىۗ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰىۙ فَاَنْتَ لَهٗ تَصَدّٰىۗ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰىۗ وَاَمَّا مَنْ جَّاۤءَكَ يَسْعٰىۙ وَهُوَ يَخْشٰىۙ فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰىۗ كَلَّآ اِنَّهَا تَذْكِرَةٌۚ فَمَنْ شَاۤءَ ذَكَرَهُ

"(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi. (Rasûlüm!onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysaki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun. Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'ân) bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır."[245]

Bu uyarıdan sonra Hz. Peygamber, Abdullah İbn Ümmü Mektum'a ikram etmiş, ihtiyacını sormuş ve onu gördüğü zaman, "Merhaba, ey kendisi yüzünden Rabbimin beni uyardığı/ itab ettiği kimse! Benden bir isteğin var mı?" diye iltifat etmiştir. Bazı tarihi

[244] Zemahşerî, *El-Keşşâf 'An Hakā'ıkı Ğavâmidı't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekāvîl Fî Vucûhi't-Te'vîl/Keşşaf Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Adil Bebek, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2016, 6/1154.
[245] Abese 80/1-12.

kaynaklar Hz. Peygamber'in cihat amacıyla Medine dışına çıktığında Abdullah İbn Ümmü Mektum'u iki kez Medine'ye kendi yerine vekil tayin ettiğini de naklederler.[246]

Rivâyet edildiğine göre Medine'ye yapılan hicretten bir süre sonra müşriklerle yapılan Bedir savaşında müslümanlar galip gelmiş ve savaşta ele geçen esirlere yapılacak muamele konusunda herhangi bir nas ortada olmayınca Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer gibi ashabının ileri gelenleriyle konuyu müzakere etmiş, onlardan görüş almıştır, Hz. Ömer'in öldürme teklifine pek sıcak bakmamıştır. Hz. Ebubekir'in ve diğer sahabîlerin önerdiği fikre uyarak onları fidye karşılığında serbest bırakma kararı almıştır.[247] Ancak alınan karar ilâhî irâde tarafından tasvip edilmemiş, dolayısıyla Resûlullah itâb hitabına muhatap olmuştur:

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهٗٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِۗ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَاۖ وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَۗ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًاۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"*Yeryüzünde ağır basıncaya (küfrün belini kırıncaya) kadar, peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, halbuki Allah (sizin için) ahireti istiyor. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir. Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden ötürü size mutlaka büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin. Ve Allah'a itaatsizlikten sakının. Şüphesiz ki Allah bağışlayan, merhamet edendir."*[248]

Hz. Peygamber'e yönelik uyarı ve ihtarların yapıldığı bir diğer sure de hicrî beşinci yılın sonlarına doğru nazil olan ve adını bu yılda meydana gelen kabileler savaşından alan Ahzâb Suresi'nde yer almaktadır.[249] Bu suredeki bazı ayetler öncelikle İslam öncesi toplumda kökleşmiş bir vaziyette bulunan ve İslam sonrasında da varlığını sürdüren bazı cahilî adetlerin yıkılmasını hedefler. Bu çerçevede Ahzab Suresi, Hz. Peygamber'in şahsî

---

[246] Zemahşerî, *El-Keşşâf 'An Hakā'ikı Ğavâmidı't-Tenzîl Ve 'Uyûni'l-Ekāvîl Fî Vucûhi't-Te'vîl/Keşşaf Tefsiri*, 6/1154.
[247] Ali Galip Gezgin, *Kur'an'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 221-222.
[248] Enfâl 67-69.
[249] Muhammed ESED, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, 2004, 849.

ahvalini, ailesiyle olan ilişkilerini ve yalnızca onun eşleri için geçerli olan davranış kurallarını da konu edinir.[250]

Hz. Muhammed henüz peygamber olmadan önce ilk eşi Hz. Hatice, kendisine çocuk yaşta esir alınarak Mekke'de satılan, Kuzey Arabistan kabilelerinden Benî Kelb'e mensup olan Zeyd b. Harise isimli genç bir köle hediye etmişti. Hz. Muhammed de çocuğu alır almaz özgürlüğüne kavuşturmuş ve bir süre sonra da evlatlığı yapmıştı. Hz. Zeyd de İslamiyet'i ilk kabul eden azatlı köleler arasında yer almıştı. Yıllar sonra bir kölenin yahut özgürlüğüne kavuşmuş eski bir kölenin 'özgür doğmuş' bir kadınla evlenmesi hususunda eski Arap toplumunda mevcut olan önyargıları kırmak için Hz. Peygamber, halasının kızı Zeyneb'i, azadlı kölesi olan Zeyd b. Hârise'yle, güçlükle ikna ederek evlendirmiştir.[251] Zeyneb, bir yıldan fazla bir müddet Zeyd'le yaşadıktan sonra aralarında anlaşmazlık çıkmış ve Zeyd, Resulullaha, hanımı Zeyneb'i şikâyet etmiştir. Resulullah ise Zeyd'e, hanımını tutmasını ve haklarını korumasını emretmiştir. Buna rağmen Zeyd, hanımıyla geçinememiş ve sonunda boşamıştır. Cahiliye döneminde evlat edinen insanlar, evlatlıklarının boşadıkları hanımlarıyla evlenmezlerdi. Allah Teâlâ bu âdeti ortadan kaldırmak için Resulullah'a, Zeyd'den ayrılan Zeyneb Bint-i Cahş ile evlenmesini emretmiş Resulullah da bunun üzerine Zeyneb'le evlenmiştir.[252] Allah Teâlâ onların boşanacağını Zeyneb'in kendisiyle evleneceğini Hz. Peygamber'e bildirmişti. Ancak toplumda yaygın olan bir âdet sebebiyle insanların kendisini ayıplamasından ve bu evliliği aleyhine delil olarak kullanmasından çekinmiş ve bu haberi kimseye söyleyememiştir.[253] Bunun üzerine şu ayet nâzil olmuştur:

وَاِذْ تَقُوْلُ لِلَّذِيْٓ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفِيْ فِيْ نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيْهِ وَتَخْشَى النَّاسَۚ

وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰىهُۗ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُوْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ حَرَجٌ فِيْٓ اَزْوَاجِ اَدْعِيَاۤىِٕهِمْ اِذَا

قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًاۗ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا

"Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye, Eşini yanında tut, Allah'tan kork, diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek

[250] Mesut Okumuş, "Kelâm-ı İlâhi Oluşunun Kanıtı Olarak Kuran-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Yönelik Uyarı ve Tehditler", *İslâmî İlimler Dergisi*, 1, 2006, 41.
[251] Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, 860.
[252] Muhammed Bin Cerir Et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, çev. Mehmet Keskin, Sağlam Yayınları, İstanbul 2019, IV, 412-413.
[253] Murat Kaya, *Kitabımız Kur'ân (Muhtevâsı ve Fazîletleri)*, Erkam Yayınları, İstanbul 2019, 63.

içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir."[254]

Tefsirlerde Hz. Peygamber'in içinde sakladığı hususun Zeynep'e olan aşkı, Zeyd'in Zeynep'i boşamasından dolayı duyduğu sevinç, Zeyd ile Zeynep evliyken Allah'ın, Hz. Peygamber'e Zeynep'in hanımlarından biri olacağını bildirmesi gibi yorumlar mevcut olsa da Peygamber'in Zeynep ile evlenmesi için önünde herhangi bir engelin olmadığı aşamada onu Zeyd ile evlenmeye ikna etmesi bu yorumları boşa çıkarmaktadır. Nitekim böyle bir niyeti olsaydı evlendikten sonra ve şartlar daha zor iken değil Zeyd ile evlenmeden önce talip olurdu. Ayrıca Allah Teâlâ Zeynep'in boşandıktan sonra kendisiyle evleneceğinin Peygambere bildirdiğine dair açık bir ayet gelmemiş olsa da ortadaki problemin çözümüne dair mevcut ayetteki anlatım ve üvey evlatların boşadığı eşlerle evlenebileceğine dair ifadeler, Allah Teala'nın Hz. Peygamber'e Zeynep ile evleneceğini bildirdiğini kuvvetle muhtemel kılmaktadır.[255]

Hz. Aişe (r.a.) diyor ki: "Eğer Resulullah kendisine inen vahiyden bir şey saklayacak olsaydı elbette, "*Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır"*[256] âyetini saklardı.[257]

Hz. Peygamber'in ikaz edildiği diğer bir olay da ise münafıkların başı olan Abdullah b. Übey hicretin dokuzuncu yılı Şevval ayının sonlarına doğru hastalandı; yirmi gün süren bu hastalıktan sonra da öldü. Oğlu Abdullah, babasını kefenlemek için Peygamber'den gömleğini istedi, cenaze namazını kıldırmasını da rica etti. Hz. Peygamber gömleğini verdi, fakat namazını kıldırmak için harekete geçtiği sırada Hz. Ömer'in ısrarlı itirazlarıyla karşılaştı. Ömer, Tevbe sûresinin sekseninci âyetine dayanarak münafıkların affı için dua edilemeyeceğini ileri sürüyordu. Nihayet aynı

[254] el-Ahzâb 33/37.
[255] Detaylı bilgi için bk. İhsan Arslan, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş İle Evlenmesinin Değerlendirilmes", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (2019).
[256] el-Ahzâb 33/37.
[257] Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, "Tefsir", 33/3207.

sûrenin nâzil olan seksen dördüncü âyeti, Ömer'i tasdik eder mahiyette, münafıklara dua etmeyi ve kabirlerini ziyareti kesinlikle yasakladı.[258]

وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖۗ اِنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَمَاتُوْا وَهُمْ فٰسِقُوْنَ

"*Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar, Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."*[259]

Hz. Ömer diyor ki: "Bundan sonra, Hz. Peygamber ruhunu Allâh'a teslim edinceye kadar, hiçbir münafığın cenaze namazını kılmadığı gibi, kabri başında da durmadı."[260]

Bir başka uyarı da Tebük seferine katılmak istemeyen münafıklar yüzünden yapılmıştır. Savaş söz konusu olduğunda, hastalık, yaşlılık gibi mazeretler dışında eli silah tutan erkeklerin mutlaka o savaşa iştirak etmeleri gerekirken, olur olmaz bahanelerle izin isteyenlere istedikleri izni veren[261] Hz. Peygamber'i yüce Allah şu şekilde uyarmıştır: عَفَا اللّٰهُ عَنْكَۚ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا وَتَعْلَمَ الْكٰذِبِيْنَ *"Allah, seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?"*[262]

Medine döneminin ikinci yarısında Hz. Peygamber'in ailesi içinde yaşanan bazı kıskançlık sorunları nedeniyle bazı uyarı ve ihtarlar yapılmıştır. Tefsir kaynaklarında hadisenin sebebi olarak farklı rivayetler aktarılmış olsa da bunlardan çıkan sonuca göre eşleriyle bir ay birlikte olmayacağına yemin ettiği, bazı kaynaklara göre ise artık bal şerbeti içmeyeceğine dair kendi kendine söz verdiği nakledilen Allah Rasûlü, uyarılara muhatap olmuş ve ikaz edilmiştir.[263]

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ تَبْتَغِيْ مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ

"*Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."*[264]

---

[258] Talat Koçyiğit, "Abdullah b. Übey b. Selûl", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 30 Haziran 2022); Tevhid Bakan, "Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übeyy'in Cenâze Namazını Kılması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 211-240.
[259] Tevbe 9/84.
[260] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Cenaiz", 85.
[261] Ali Galip Gezgin, *Kur'an'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2015, 227.
[262] Tevbe, 9/43.
[263] Mesut Okumuş, "Kelâm-I İlâhi Oluşunun Kanıtı Olarak Kuran-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Yönelik Uyarı ve Tehditler", 43.
[264] Tahrim 66/1.

Kur'ân'ın ilâhî oluşunun en önemli delillerinden biri de Kur'ân'da, Hz. Peygamber'e, Allah Teala'nın yaptığı uyarılardır. Zira bir insanın, kendi yazdığı eserde, kendi kendini uyarması kadar abes bir şey olamaz. Ayrıca herkesin okuyacağı bir eserde, diğer insanların bilmesini istemediği kendi özel ve gizli sırlarına da yer vermesi düşünülemez.[265]

Şüphesiz insaflı her akıl, kesin bir şekilde Kur'ân'ın sadece ve sadece Allah kelamı olduğuna karar verir. Eğer Kur'ân Hz. Peygamber'in kendi kelamından birtakım eklemelerle oluşmuş bir metin olsaydı, insanların okuyacakları hatta kıyamete kadar bunları okuyarak Allah'a yaklaşacakları hataları ve azarlamayı kendi aleyhine olacak şekilde kaydetmezdi.[266]

Hz. Peygamber görüşündeki isabetsizliğin farkına vardığında bu şiddetli ve acı ifadeler, pişmanlığını bildiren vicdanından gelen telkinlerden ibaret olsaydı, kendi kendisi hakkında böyle ifadeler kullanmak yerine bu konularda sükût ederek kusurunu örtmek ister böylece görüşlerine duyulan saygıyı devam ettirmeyi düşünürdü. Kur'ân onun vicdanından feyezan etseydi, ihtiyaç hâlinde, bir kısmını dışına vurmayabilirdi. Şayet bir şey gizleyecek olsa muhtemelen bu âyetleri gizlerdi. Fakat Kur'ân vahiy olduğu içindir ki ondan hiçbir şeyi saklayamamıştır.[267]

2.5. HADİS METİNLERİ İLE KUR'ÂN METNİ ARASINDAKİ ÜSLÛP FARKLILIĞI

Kur'ân'ın indiği Arap toplumunun, edebî yönden ileri düzeyde olmasından Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e ileri seviyede dil yeteneği vermiştir. Ayrıca doğup büyüdüğü toplumun dilini ve edebî kabiliyetlerini hem fıtrî olarak hem de aralarında yetişerek almıştır.[268] Hz. Peygamber, yetiştiği toplumun edebî düzeyini ve kendisine etkisini şu veciz sözüyle açıklamıştır: *"Ben Arapların en fasihiyim, zira Kureyş kabilesine mensubum ve Sa'd b. Bekr oğulları içerisinde büyüdüm".*[269] Nitekim o dönemde Kureyş kabilesi, Araplar'ın dil yönünden en fasihi idi. Yine Hz. Peygamber, "*Bana az lafızla çok*

[265] Gezgin, *Kur'an'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar*, 254.
[266] Ez-Zürkânî, *Kur'ân İlimleri Menâhilu'l İrfân Tercümesi*, 2/583.
[267] Drâz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, 39.
[268] Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l- 'Arab*, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2000, 2/224.
[269] Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l- 'Arab*, 2/227.

anlam ifade etme kabiliyeti verildi"[270] buyurarak kendine has bir dil üslubunun olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber'den gelen sahih rivayetlere dil ve beyan sanatları açısından bakıldığında lafızların doğru kullanıldığı, terkibinin iyi yapıldığı, söz diziminde kelimelerin uyumlu olduğu görülür.[271] Ne var ki Peygamber'in bu dil ve üslubu Kur'ân'daki bir cümle ile karşılaştırıldığında aradaki büyük fark görülür. Bu, tıpkı muciz olanla olmayanın farkı gibidir.[272]

Hadis-i şerifler bazen Araplarca bilinen ayetler hakkında doğrudan yorumları içeren ve bu yorumların aksiyona dönüştüğü yapıp etmeleri ifade eden bazen de günlük hayata dair olup bitenleri betimlemeyi amaçlayan o dönem toplumunun kullandığı ifade tarzı ile söylenmiş sözlerdir. Bu sözlerde, onların konuşma, düşünme, öğretim ve hitabet dili açıkça görülür. Hz. Peygamber'e ait hadisler, daha çok cüz'i hüküm ve meseleleri ele alır, münakaşa eder ve onlara cevap teşkil eder. Bununla birlikte seçkin ve uyumlu bir dil, etkileyici bir anlatım ve lafı gereksiz yere uzatmaya mahal vermeden maksadı en kısa yoldan dile getirme özellikleriyle de diğer Arap sözlerinden ayrılır. İşte bu nedenle, hadis-i nebevîler, "cevamiu'l-kelim" olarak adlandırılmaya layık görülmüşlerdir.[273]

Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu ise orijinaldir. Kur'ân'a bakan veya tilâvetine kulak veren hiçbir kimse, onu bilinen Arap sözleri ve anlatım biçimlerinden herhangi birine benzetemez. Kur'ân-ı Kerîm, külli konuları ele alır, kesin hükümler koyar, misaller verir. Arap ediplerinin üslubuna benzemesi muhtemel olan hadis-i nebevinin üslûbu ise Kur'ân'ın üslûbundan farklıdır. Bu nedenledir ki, lafız ve mana yönünden, çoğu zaman beşer olması hasebiyle Hz. Peygamber'in dilinden sadır olan ifadelere benzer şekilde diğer insanlar kendi inançlarını, itikatlarını, eğilimlerini ya da değer verdikleri objeleri daha da değerli kılma namına hadis uydurabilmişlerdir. Aynı konuya temas eden Kur'ân ve hadislerin mukayesesi neticesinde, Arap dilinin inceliklerine vakıf olan herkes, aralarındaki üslup farklılığını dolayısıyla kaynakların değişik olması gerektiğini açıkça görecektir.[274] Bu bağlamda konunun detaylandırılması maksadıyla kıyaslama mantığıyla birkaç örnek sunulacaktır.

---

[270] Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l- 'Arab*, 2/268.
[271] Mustafa Sâdık er-Râfi'i, *İ'cazü'l-Kur'an ve Belâğatü'n-Nebeviyye*, 325.
[272] Mustafa Sâdık er-Râfi'i, *İ'cazü'l-Kur'an ve Belâğatü'n-Nebeviyye*, 332.
[273] Mustafa Ez-Zerka, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Nebevî Arasında Üslûp Mukayesesi", çev. Emin Âşıkkutlu, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5-6 (03 Ocak 2014), 303.
[274] ez-Zerka, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Nebevî Arasında Üslûp Mukayesesi", 304.

"Emir bi'l-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker" konusundaki şu ayetin zikredilmesi aradaki kıyası resmetmesi bakımından kayda değerdir:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ[275]

"Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten meneden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır."

Bu ayete karşılık, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in aynı konudan bahseden şu hadisine bakılması aradaki farkın belirginleşmesi açısından bir fikir sunmaktadır.

"وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلاَ يَسْتَجِيبُ لَكُمْ[276]".

"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ya iyiliği emreder ve kötülükten nehyedersiniz ya da Allah size katından bir azap gönderir de O'na dua etseniz de O, sizin duanıza icabet etmez."

Veda haccında Rasûlullah (sas) kendi dönemindeki değerleri ve sahabenin sonraki süreçte hayatına yön verecek asli unsurların değerini o dönem toplumuna aktarmayı, benimsetmeyi özümsetmeyi tasarlamış ve şu veciz ifadeleri irat etmiştir:
أَيُّهَا النَّاسُ، اسْمَعُوا قَوْلِي، فَإِنِّي لَا أَدْرِي لَعَلِّي لَا أَلْقَاكُمْ بَعْدَ عَامِي هَذَا بِهَذَا الْمَوْقِفِ أَبَدًا، أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ إِلَى أَنْ تَلْقَوْا رَبَّكُمْ، كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، وَكَحُرْمَةِ شَهْرِكُمْ هَذَا، وَإِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ رَبَّكُمْ، فَيَسْأَلُكُمْ عَنْ أَعْمَالِكُمْ، وَقَدْ بَلَّغْتُ.

"Ey insanlar! Beni dinleyin, bu yıldan sonra, bir daha burada sizinle buluşup buluşamayacağımı bilemiyorum. Ey insanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur." Hadis-i şerifte dikkat çekilen konulara dair aynı zaman ve mekânda şu ayet-i kerîmeler de nâzil olmuştur:

اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِّ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًاّ فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ[277]

[275] Âl-i İmrân 3/104.
[276] Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*. "Fiten", 9.
[277] el-Mâide 5/3.

"Bugün, kâfirler dininize karşı (mücadelede) ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim. Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."

Veda haccı hutbesi ile veda âyetinin belâğat, fesahat açısından kıyaslanması durumunda cümlenin yapısal ahenk, mana üslubunun ciddi anlamda farklılaştığı ve her iki metni de inceleyenlerin zihninde üslupsal açıdan hatırı sayılır şekilde farklılığın olduğu intibaı uyanır. Bir ifade tamamen Allah Rasûlünün durum değerlendirmesi yaparken beşerî tasarruflarının devreye girmesiyle alakalı iken diğeri sadece aktarımda bulunduğu sözün şekilsel ve anlamsal boyutlarıyla bütünüyle Allah Teâlâ'ya ait olduğunu gösterir.[278] Allah'ın kullarına vereceği nimetler tanımlanırken de hadis ve Kur'ân arasında bariz bir farklılık müşahade edilir.

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «قال الله تعالى: أَعْدَدْتُ لِعِبَادي الصَّالحين ما لا عَيْنٌ رأَت، ولا أُذُنٌ سَمِعَت، ولا خَطَر على قَلب بَشَر

Ebû Hureyre'den (r.a) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu*: «Allah Teâlâ, "Ben sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatır ve hayal edemediği nimetler hazırladım"* buyurdu**...**"[279] Tüm güzelliğiyle beraber bu sözleri cennet ehlinin nimetlerini anlatan şu ayetlerle karşılaştırılması mümkündür:

وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ

"Orada canların istediği, gözlerin zevk aldığı her şey vardır."[280]

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

[278] Osman Keskioğlu, *Nüzulünden Itibaren Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1989, 184.
[279] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* Bed'ü'l-halk, 8.
[280] ez-Zuhruf 43/71.

"Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez."[281] Hiç şüphesiz Kur'ân ayetleri, hadise göre en uygun ölçüde, en güzel şekilde dizilmiştir. Aynı şekilde Resulullah'ın (s.a.v.) sair hadisleri ve Kur'ân-ı Kerim karşılaştırıldığında Hz. Peygamber'in sözlerinin tüm belağatiyle birlikte sözlerin zirvesinde olan bir beşer kelamı olmaktan öteye geçmediği görülür. Nitekim beşerin yaratıcısının kelamı olması hasebiyle hiçbir kelam, Allah Teâlâ'nın kelamına benzemez.[282]

Edebiyatçılar, bir şahsın birbirinden çok farklı iki ifade üslubunu aynı anda ve mekânda kullanmasının imkânsız denecek kadar zor olduğu görüşündedirler. Bir şahsın farklı zamanlarda çeşitli uğraşılarla farklı bir kimliğe bürünerek ifadelerinde irili ufaklı değişiklikler yapması ve farklı bir kişilik intibası uyandırmaya çalışması insani bir tutum iken bu farklılığı aynı anda ve mekânda yapabilmesi edebiyat tarihinde görülmüş bir olay değildir. Aynı şahıstan aynı zaman içinde böyle kaideleri ve zabıtları itibariyle ayrı, tesir bakımından farklı iki tür sözün çıkması mümkün değildir. Demek ki iki nevi kelamın kaynağı farklıdır.

Kur'ân ve hadîs arasındaki üslûbî farklılık iki türlüdür. Biri edebî farklılık ki bu, Kur'ân'ı, nübüvvetin delili kılmıştır ve vahyin sadece Peygamberin değil bütün insanların kelamından farkını ortaya koymaktadır. Yani bu durum hakikatte ilâhî ile beşerî kelam arasındaki farktır. Diğeri ise lafızlardaki, terkiplerdeki kıssa, anlatım yöntemi ve bunlar dışındaki birtakım farklardır.[283] Bu iki olgu arasındaki tek kişinin elinden çıktığı intibaını vermeyen bariz farklılıklar, Nebi'nin kavli tecrübelerine istinaden Kur'an-ı bizatihi oluşturduğu düşüncesini ortadan kaldırmaktadır.

Daha sonraki süreçte ıstılahlaşmaya alan oluşturacak tarzdaki kullanımların Nebi'nin ifadeleriyle Kur'ân'a döküldüğünde aynı anlamı içerseler de farklı lafızlarla vücut bulduğu görülmektedir. Kur'ân ve hadisler incelendiğinde iki ayrı lafzın aynı manada kullanıldığı görülür. Örnek olarak haksızlık ve düşmanlıkla zina suçlaması yapılırken Kur'ân'da "ramy", hadiste ise "kazf" ifadesi tercih edilmiştir. Hadis-i şeriflerde "kazf" lafzı şu mana ve bağlam ile kullanılmıştır:

---

[281] es-Secde 32/17.
[282] Muhammed Ali Es-Sabuni, *Et Tıbyan Tercümesi*, çev. Yaşar Güngör (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014), 169-170.
[283] Dr. Halil Muhammed Eyyûb, "Kur'ân ve Hadis Arasındaki Üslûp Farklılığının Tezahürleri", (ts.), 1.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ قَذَفَ مَمْلُوكَهُ وَهُوَ بَرِيءٌ مِمَّا قَالَ جُلِدَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ كَمَا قَالَ.

"Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet olunduğuna göre kendisi şöyle demiştir: Ben Ebû'l-Kâsım'ı (s.a.s.) şöyle derken işittim: "Kim kölesi söylediğinde berî olmasına rağmen "kazf" yaparsa, kıyamet günü bu iftirasından dolayı kırbaçlanır. Aksini iddia ettiği şey kölesinde varsa müstesna."[284]

عن أبي هريرة -رضي الله عنه- أنَّ رَسولَ اللهِ صلَّى اللهُ عليه وسلَّم قال: اجتَنِبوا السَّبْعَ المُوبِقاتِ. قيل: يا رَسولَ اللهِ، وما هُنَّ؟ قال: الشِّركُ باللهِ، والسِّحرُ، وقَتْلُ النَّفسِ التي حرَّم اللهُ إلَّا بالحَقِّ، وأكْلُ الرِّبا، وأكْلُ مالِ اليَتيمِ، والتَوَلِّي يومَ الزَّحفِ، وقَذْفُ المُحْصَناتِ الغافِلاتِ المُؤمِناتِ

"Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Helak eden yedi şeyden sakının!" Oradakiler de, "Onlar nelerdir?" diye sordular. Allah Rasûlü bunun üzerine şöyle buyurdu: «Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir canı haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, iffetli, kendi halinde mümin kadınlara zina iftirasında bulunmak."[285]

"Ramy" lafzına gelince, Kur'ân'da haksız yere ve düşmanlık yaparak zina suçlamasında bulunmak manasında kullanılmıştır:

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَرْمُونَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ٱلْغَٰفِلَٰتِ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ لُعِنُوا۟ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara "ramy" yapanlar (zina isnadında bulunanlar), dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir. Onlar için büyük bir azap vardır."[286]

وَٱلَّذِينَ يَرْمُونَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا۟ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَٱجْلِدُوهُمْ ثَمَٰنِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا۟ لَهُمْ شَهَٰدَةً أَبَدًا ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ

Namuslu kadınlara "ramy" yapıp (zina isnat edip) sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun.[287]

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ

[284] Buhârî, "*Hudûd*", 45; Müslim, "*Eymân*", 77; Tirmizî, "*Birr*", 30.
[285] Ebû Dâvûd, *Vasâyâ* 10; Nesâî, *Vasâyâ* 12.
[286] en-Nûr 24/23.
[287] en-Nûr 24/4.

"Eşlerine zina suçlamasında bulunup (ramy) da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı; dört kere, doğru söylediğine Allah'ı tanık göstermesi, beşinci olarak da "eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetine uğramasını" söylemesidir."[288]

Hadis metinleri ile Kur'ân ayetleri arasında aynı anlama gelen farklı lafızlarla ifade edilen bu kullanım biçimleri kaynak değeri açısından farklılığın olduğunu ibraz etmektedir. Standart bir kullanım ağına erişmeyen Kur'ân'daki kelimelerin hadislerde farklı lafızlarla varlık bulmuş olması bunların bizzat Hz. Peygamber'in kendi diline dökülmesinden, Kur'ân'daki lafızların ise Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla beşerî düzleme aktarımından kaynaklanmaktadır. Bu farklı kullanım Kur'ân'ın kaynağı ile hadisin kaynağının farklı olduğunun açık bir delilidir. Şayet ifadeler aynı kaynaktan çıkmış olsa aradaki benzerliği çağrıştıracak tarzda kelimelerin benzerliklerinin olmasını beklemek hiç de ihtimal dışı bir durum değildir.

2.5.1. Dönemdeki Edebi Türler ile Kur'ân'ın Üslup ve Muhteva Açısından Farklılığı

Kur'ân sadece hadis metinleri ile değil indiği dönemin edebi türleriyle de mukayese edildiğinde aralarındaki büyük fark görünür ki dilin inceliklerine vakıf olanlar Kur'ân'ın beşer üstü üslubunu farkeder. el-Velid b. Muğire, bizim dilimizde, bir Kur'ân suresi ile İslam öncesi bir şiir arasındaki farkın, dinleyicinin kulağında bir çağlayan su sesi ile askeri müzik arasındaki fark gibi olduğunu söylemiştir.

Müfessir Alûsî, Cahiliye döneminde Araplarda bir deyim olarak kullanılan القتل أنفى للقتل "Öldürme, başka bir öldürmeyi engeller/nefyeder." cümlesini Kur'ân'da geçen وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ ayetiyle edebi açıdan mukayese etmiş ve birçok yönden ayetin üstünlüğünü ispat etmiştir:

"وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ *Kısasta sizin için hayat vardır."*[289]Öncesinde olan "كُتِبَ عَلَيْكُمُ" ayetine matuftur. Bundan kasıt ise nefse ağır gelmesinden dolayı kısas hükmüne tabi olması için nefsi teskin etmektir. Bu, belağat açısından üst mertebede bir kelamdır. Arapların bu anlamda söyledikleri en veciz söz القتل أنفى للقتل "öldürme başka bir öldürmeyi

[288] en-Nûr 24/6.
[289] el-Bakara 2/179.

engeller/nefyeder.” söz dizimidir. Bu ayetteki ifade Arapların bu deyişine birçok açıdan tercih edilmiştir.

1. Harflerin azlığı ki burada kullanılan harf sayısı eğer tenvin tek başına bir harf olarak kabul edilmezse on harftir diğerinde ise on dört harf vardır.
2. İttirad: Her kısasta hayat vardır ancak her öldürme başka bir öldürmeyi engellemez. Haksız yere adam öldürme, adam öldürmeye davetiye çıkarır.
3. حَيٰوةٌ kelimesindeki tenvin çeşitlilik veya ta’zim içindir.
4. “Kısas” ve “hayat” kelimeleri arasında “tibak” (zıtlık) sanatı vardır. Çünkü kısas, hayatın karşılığıdır. Nazire olarak ortaya konan ifadede böyle bir husus mevcut değildir.
5. Metin, istenilen şeyin bizatihi kendisine (hayatın) dikkat çekmektedir. Öldürmeyi nefyetmek, hayat için istenilir; ölümün bizatihi kendisi için değil.
6. Burada “garabet” vardır ki o da, bir şeyin zıddının içinde varlığını kabul etmeyi ifade etmektir. Şöyle ki bir mazrufu kuşatan zarf onu dağılmaktan korur. İşte ayette geçen kısas da hayatı afetlerden korur.
7. Bu ifade, içerisinde yakın anlamlar bulundursa da tekrar bulundurmamıştır. Böyle olursa bu durum çirkin olmaktan hali olamaz.
8. Ayetteki lafızlar akıcı ve kulağa hoş gelmektedir. Nedeni ise ayette onların ifadesinde olduğu gibi zayıf sebepler art arda gelmemektedir. Çünkü onların makulünde sadece bir yerde harekeli iki harf art arda gelmiştir. Şüphesiz bu da sözün yumuşaklığını ve dildeki akıcılığını azaltır. Aynı zamanda ف harfinden ل harfine geçiş, ل harfinden ا ye geçişten daha düzgün ve dengelidir. Çünkü ا ل harfinden uzaktır ve yine ص harfinden ح harfine geçiş ا harfinden ل harfine geçişten daha dengelidir.
9. Ayette “cihetiyle” takdirine gerek yokken, onların kullandığı cümlede, mananın sıhhati için bu takdire ihtiyaç vardır.
10. Kısas kelimesi cins ل “lamı” ile tarif edilerek bu hükmün hakikatine delalet ettiği gibi dövme, yaralama ve öldürmeye de şamil olmuştur. Onların kelamı ise bunlara müştemil değildir.
11. Ayette onların kelamında yer aldığı gibi “kısası terk etmede hayatın var olabileceğini” ifade eden tafdil sigası yer almamaktadır.

12. Ayet öldürmeyi bitirecek olan hayata şamildir, onların sözü ise iki ölümle çevrelenmiş bir nefiyden ibarettir. Zaten onlara layık olan da bu sözdür.
13. Onların kavli bir şeyin kendini yok etmeye sebep olduğunu vehmettirmektede de oysa bu muhaldir. Ayette ise böyle bir şey yer almamaktadır.[290]

Cahiliye Arapları tarafından dile getirilen şiirlerin bazı bölümlerinde Kur'ân'da geçen ifadelerin benzeri bulunduğu gibi bazen de Kur'ân'daki ifadelere yakın şiirlerin inşad edildiği görülmektedir. Bazı Hristiyan ve ateistler de bu benzerlik dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok bölümünün şiirlerden derlendiğine dair iddialar ortaya atmışlardır. Öyle ki İmru'l-Kays'ın Kur'ân nazil olmadan önce Kur'ân'dan bazı kelimeleri içerecek tarzda şöyle dediğini öne sürmüşlerdir:

تمنى المرء في الصيف الشتاء حتى إذا جاء الشتاء أنكره
فهو لا يرضى بحال واحد قتل الانسان ما أكفره

اقتربت الساعة وانشق القمر من غزال صاد قلبي ونفر
إذا زلزلت الارض زلزالها وأخرجت الارض أثقالها
تقوم الانام على رسلها ليوم الحساب ترى حالها
يحاسبها ملك عادل فإما عليها وإما لها " ا.هـ

Farklı lafızlar ile daha önceki beyitlerin bir kısmı öne sürülerek İmru'l-Kays şöyle demiştir derler:

دنت الساعة وانشق القمر غزال صاد قلبي ونفر
مر يوم العيد بي في زينة فرماني فتعاطى فعقر
سهام من لحاظ فاتك فر عني كهشيم المحتظر

Bu ifadeler üzerine iddia sahiplerinin şu tür ilaveleri bulunmaktadır.

وإذا ما غاب عني ساع كانت الساعة أدهى وأمر

Kur'ân-ı Kerim'de ise şiirlerle mutabık olarak şu ayetler yer almaktadır:

قتل الإنسان ما أكفره، اقتربت الساعة وانشق القمر، إذا زلزلت الأرض زلزالها وأخرجت الأرض أثقالها، إنا أرسلنا عليهم صيحة واحدة فكانوا كهشيم المحتظر، فنادوا صاحبهم فتعاطى فعقر، بل الساعة موعدهم والساعة أدهى وأمر

Arap edebiyatında ve özellikle de İmru'l-Kays'ın şiirleri konusunda uzman olan eski alimlerden hiçbiri onun böyle bir şiirinin olduğundan söz etmemiştir. İmru'l-Kays'ın şiirleri konusunda özel araştırmalar yapan, ona ait olmayıp da kendisine isnat edilen

[290] Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meʿânî Fî Tefsîri'l-Kurʾâni'l-ʿazîm Ve's-Sebʿi'l-Mesânî*, I, 448.

şiirlerinin olduğunu tespit etmeye çalışan çağdaş alimlerden Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim de (ö. 1981) ayetlere benzediği iddia edilen şiirlerin hiçbirinin varlığından bahsetmemiştir. Bazı müfessirler de Abese 17. ayeti tefsir ederken İmru'l-Kays'a nispet edilen beyitleri açıkça reddetmişlerdir. Kur'ân'ın vahyedildiği dönemde, Kur'ân'ın muhataplarının önemli bir bölümü cahiliye şiirini çok iyi bilen kişilerdi. Bunlardan birçoğu Peygamberimizin Allah'ın elçisi olduğu iddiasına itirazlar getirmeye çalışmışlardır. Peygamberimize "deli" veya "sihirbaz" denmesi gibi suçlamalar ve bunlara verilen cevap Kur'ân'da görülmektedir. Eğer Kur'ân'la cahiliye şiiri arasında bir benzerlik bulunsaydı, o dönemin putperestlerinin şuna benzer iddialarda da bulunmuş olmaları gerekirdi: "Bu adam, cahiliye şiirini kopyalayarak bizi kandırmaya çalışıyor." Fakat böyle bir iddiada bulunmamışlardır. Kur'ân'ın Allah'ın vahyi olmadığı, başka yerlerden (mesela cahiliye şiirinden) derlendiği kanaatinde olsalardı, bu kadar büyük bir değişimi yaşamaları ve Kur'ân-İslam yolunda hayatlarını ortaya koymuş olmalarını hiçbir mantık kabul etmezdi. Tarihsel bir gerçek olarak, cahiliye şiirinin en önemli isimlerinden, putperest hakimiyetindeki Kabe'ye asılan muallakaların yazarlarından Lebîd'in, Kur'ân'ın edebi üslubunun etkisiyle Müslüman olduğu, "Kur'ân'ı duyunca bir daha şiir yazmak bana yakışmaz." diyerek şiir yazmayı bıraktığı bilinmektedir. Cahiliye şiirinin bu önemli uzmanı olan kişiler, eğer Kur'ân ile cahiliye şiiri arasında bir benzerlik olsaydı bunu rahatça tespit edecekler ve gündeme getireceklerdi. Oysa tersine, bunlar Kurân'ın bambaşka olduğunu ve cahiliye şiiri gibi insani üretimlerin Kurân ile yarışamayacağını beyan ve tasdik etmişler, bu tasdikleri de lafta kalmamış tüm hayatlarına buna göre yön vermişlerdir.[291]

2.6. HADİS YAZIMININ İLK PLANDA YASAKLANMASI

İslam'ın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'in hem kendisi hem de ilk muhataplarının büyük bir kısmı okuma yazma bilmediği için O, Kur'ân'ı vahiy katiplerine yazdırmış, kendisine ait bilgilerin ise şifahi naklini teşvik etmiş,[292] yazılmasını ise ilk planda yasaklamıştır.[293] Nitekim Ebû Said el-Hudrî'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber *"Benden Kur'ân'dan başka bir şey yazmayınız. Kim benden Kur'ân'dan*

[291] https://islamqt.com/ar/show-article.php?aid=291, "القرآن الكريم وشعر امرئ القيس", (Erişim 23 Nisan 2023).
[292] "Burada bulunanlar, sözlerimi bulunmayanlara nakletsin" (Buhârî," İlim",9; "Hac", 446.)
[293] Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi,* M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul 2021, 27.

başka bir şey yazdı ise onu imha etsin. Ancak benden rivayet edebilirsiniz, bunda hiçbir sakınca yoktur. Kim benim aleyhime kasten yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın"[294] buyurmuştur. Aynı şekilde Ebû Said el-Hudrî'den nakledilen diğer bir rivayette o, "Rasûlullah'tan hadisleri yazmak için izin istedik, izin vermedi"[295] diye haber vermiştir. Bu konuda Ebû Hureyre'den nakledilen bir rivayette ise O (r.a.), "Bizler, bir kısım hadisleri yazıyorduk. Rasûlullah (s.a.v.) yanımıza uğradı, bize ne yazdığımızı sordu. Kendisine hadisleri yazdığımızı haber verince O, 'Allah'ın kitabının yanında başka kitaplar mı ediniyorsunuz? Geçmiş ümmetler bu sebeple helak oldular' buyurarak bizi yazmaktan menetti"[296] diye haber vermiştir.

Hadis kitabetinin ilk dönemde yasaklanması ile ilgili çeşitli görüşler olmakla beraber bunun en mühim sebebi, hadis sahifeleriyle Kur'ân nüshalarının karışması tehlikesidir. Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071), konuyla ilgili olarak sahabe ve tâbiînden gelen kitabetin, leh ve aleyhindeki haberleri sıraladıktan sonra hadis yazmanın yasaklanması ile ilgili, Arapların çoğunun fakih olmamalarını, Kur'ân ayetleriyle diğer elfazı birbirinden ayırt edememelerini, Kur'ân'a ithal edilecek herhangi bir lafzı Allah kelamı zannetmek tehlikesine maruz bulunmaları gibi belli başlı sebepleri ileri sürer.[297] Bu, genellikle üzerinde ittifak edilen bir görüş olarak tezahür etmiştir.[298] Bu hususta el-Hattâbî el-Büstî (319-388/931-/998*) Garîbü'l-Hadîs* adlı eserinde, Peygamber (s.a.v.), Allah'ın kelâmı ile başkasının sözü bir tutulmasın diye, Kur'ân'ı tazim ve tenzih için, Kur'ân ile başka bir şeyin bir sahifede yazılmasını veya ikisinin aynı yerde toplanmasını kerih görmüştür. Ben bu hadîsin başka bir izah tarzını bilmiyorum"[299] demiştir.

İsmail Cerrahoğlu da bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır: Kitabetin men meselesi, zamanın kültürel durumuyla yakından ilgilidir. Yazma yasağının sebebini ilk günlerde sahabenin Kur'ân ayetleriyle diğer lafızları birbirinden ayıramayacak kadar

[294] Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, "Sahîh",4. 2298; Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l İlm* (Dımaşk, 1939), 29.
[295] Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l İlm*, 32.
[296] Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l İlm*, 35.
[297] Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l İlm*, 57.
[298] Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 36.
[299] Ebû Süleyman Hamd (Ahmed) b. Muhammed el-Hattabi el-Büsti, *Garîbü'l-Hadîs*, Dımeşk 1982, 1/632.

basit bir kültüre sahip ve Kur'ân'a ithal edilebilecek herhangi bir lafzın, Allah kelâmı olup olmadığını tefrik edememe gibi bir durumda olmalarında aramak lazımdır.[300]

İslamiyet'in Araplar arasında kuvvet kazanması, Mekke ve Medine sınırlarını aşıp geniş bir sahayı kaplaması Müslümanlar arasında yazı bilenlerin sayısını çoğalmıştır. Kur'ân'dan nazil olan ayetler, vahiy katipleri tarafından muntazaman kaydediliyor, hafızlar tarafından hıfzediliyordu. Bu durumda hadislerin yazılmasında bir mahzur kalmıyordu. İslâm'ın yayılmasıyla birlikte sahabe de geniş bir düşünce sahasına kavuşmakla ayet ve hadisi birbirinden ayırt edebilecek bir kültüre doğru ilerliyordu. İşte bundan sonra Hz. Peygamber'in hadis yazanlara mâni olmadığını, yazmak isteyenlere izin verdiğini, hıfzının zayıflığından şikâyet edenlere yazmalarını tavsiye ettiğini görüyoruz.[301]

Şayet Kur'ân'ın bir kısmı Hz. Peygamber'in kendi sözü olsaydı kendisi, hadislerin Kur'ân ile karışması endişesini taşımaz ve bu nedenle de sahabe tarafından yazılmasına mâni olmazdı. Kur'ân'ın Rasûlullah'ın kendine ait olduğunu daha sonra sözlerinin tesirini artırmak için onu Allah'a isnad ettiğini söylemek bu durumla tezat oluşturacaktır. Çünkü Peygamber olduğunu ilan edip bunu da birtakım mucizelerle destekleyen birinin daha sonra bu fazileti başkasına mal etmesi mantıken izah edilemez. Bunu bir an için yaptığını düşünecek olursak o zaman Hz. Peygamber'in Kur'ân öğretilerini Allah'a nispet ederken hadislerini ayetlerden ayırmasını ve ilk zamanlar sahabelerin hadis yazımını engellemesi ne ile izah edilebilir? Şayet sözlerinin daha tesirli olacağı düşüncesiyle onları Allah'a nispet ettiği söylenirse o halde neden bütün sözlerini O'na nispet etmemiş ve tümünün Allah kelamı olduğunu söylememiştir? Böyle bir ihtimali kabul etmek mümkün değildir. Çünkü gerek Peygamber olmadan önceki gerekse sonraki hayatı, bu iddiaları yalanlar niteliktedir. Dolayısıyla İslam'ın başlangıcında bu yazım nehyinin varit olması Kur'ân ve sünnetin İslâm dininin birbirinden bağımsız olmayan iki ayrı kaynağı olduğunu ve Kur'ân metnine beşerî müdahalelerle asla bir şey karıştırılamayacağını yani ontolojik açıdan iki ayrı kaynak telakkisini yerleştirmek içindir.

[300] İsmail Cerrahoğlu, "Tefsir ve Hadis Kitabetine Karşı Peygamber ve Sahabe'nin Durumu", *AÜİFD* 9/1-4 (1961), 43.
[301] Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 36.

2.7. HİTABIN PEYGAMBERE OLMASI

Kur'ân'da emir kipinde olan (قل) "de ki" ifadesi çeşitli bağlamlarda ve çeşitli vesilelerle 332 defa zikredilmiştir. Bu hitapların zahiri ve öncelikli muhatabı Hz. Peygamber'dir. Bu özellik göz ardı edilebilecek sayısal bir hususiyet olmayıp, Kur'ân'ın lafız ve mana itibariyle ait olduğu kaynağı gösteren önemli bir olgudur.[302] İlgili ifadenin bu kadar fazla yerde tekrar edilmiş olması, okuyucunun Hz. Muhammed'in (s.a.v.) İlâhî hitapta hiçbir bir müdahalesinin bulunmadığını hatırlamasına yöneliktir. Şu da bir gerçektir ki, hiçbir yazar kendi eserinde kendisine emreder bir dil kullanmaz. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ne cümle ve ne de kelime üzerinde herhangi bir tasarrufu vardır.[303] Kur'ân'da bu ifadelerin varlığı haricen gelen bir emre işaret etmektedir. Nitekim İhlas Sûresi'nin başında geçen (قل) "söyle, de" hitabında emrin böyle açıkça ifade edilmesinde bilhassa ilahi beyan olduğunu ve bunun aynen söylenmesi ve tebliğ edilmesi gerektiğine tenbih vardır. Diğer bir ifadeyle "elçinin sözü, onu gönderenin sözüdür" gerçeğini, yani elçinin tebliğden başka hiçbir müdahalesinin olmadığını ifade etmektedir.[304] Türkçemizdeki "Elçiye zeval olmaz." deyimi de bu gerçeğin bir ifadesidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, (قل) "de ki" emri ile Hz. Peygamber ve zımnen diğer tüm muhataplara ilâhî alandan beşerî düzleme doğru bir yönlendirmenin yapıldığı müşahede edilmektedir. Örneğin Bakara sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۗ وَيَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلۡيَتَٰمَىٰۖ قُلۡ إِصۡلَاحٞ لَّهُمۡ خَيۡرٞۖ وَإِن تُخَالِطُوهُمۡ فَإِخۡوَٰنُكُمۡۚ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ ٱلۡمُفۡسِدَ مِنَ ٱلۡمُصۡلِحِۚ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَأَعۡنَتَكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٞ

"Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Eğer onlarla yaşarsanız, (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzelteni bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı. Çünkü Allah güçlüdür, hakîmdir."[305] Bu âyet-i kerîme'de Hz. Peygamber'e ümmeti tarafından yöneltilen soruların Kur'ân-ı Kerîm tarafından zikredilerek, cevapların yine ilâhi kelam tarafından verilmesi, bu cevapların doğrudan

[302] Aydın Temizer, *Kur'ân'da "De ki" Hitâbı Bir Üslub Özelliği Olarak,* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012, 242.
[303] Subhi Salih, *Kur'an İlimleri*, çev. M. Sait Şimşek, Esra Yayınları, İstanbul 1994, 31.
[304] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Zehraveyn, ts.), 10, 61.
[305] el-Bakara 2/220.

Allah'a ait olduğu ve Hz. Peygamber'in sadece yönlendirilen bir elçi konumunda bulunduğunu göstermektedir. Muhatapların bir çırpıda dikkatini celbeden bu üslûpsal özellik vahyin şekillendiricisi konumundaki beşer tasavvurunu izale etmektedir.

Hz. Peygamber tevhid mücadelesini sürdürürken maruz kaldığı meşakkat dolu bazı durumlara karşı, nasıl bir söylem icra etmesi gerektiğini ifade eden ayetlerden bazılarının da (قل) hitâbı ile başlaması, onun, ilâhi kaynaktan yönlendirildiğini açıkça göstermektedir. Nitekim bu tesbitimizi Râzî'nin şu değerlendirmesi desteklemektedir. "Müşrikler, bir sene ilâhlarına ibadet etmesi halinde kendilerinin de bir yıl Allah'a ibadet edeceklerini Hz. Peygamber'e teklif edince, Allah Resûlü sustu ve bu konuda bir şey söylemedi. Bu suskunluk, müşriklerin söylediklerinin kabul edilebilir olduğu ve Hz. Peygamber'in onların isteklerini kalben onayladığı anlamına gelmemektedir. Çünkü O, bu teklifin yanlışlığını kesinlikle bilmekle beraber onun bu suskunluğu, onlara nasıl cevap vereceğini düşünmesinden kaynaklanıyordu. Acaba aklî delillerle söylediklerinin imkansızlığını mı ispatlasa, yoksa onları bu hallerinden kılıçla mı menetse yahut yüce Allah'ın kendilerine azap indireceğini söylemekle mi karşılık verseydi? İnkârcılar bu durumu fırsat bilip, "Muhammed bizim dinimize mi meyletti," dediler. İşte bu sebeple Allah Teâlâ, peygamberine sanki şöyle demesini emretmiştir: "Ey Muhammed! Senin bu hususta duraklayıp cevap vermemen, hakikatte doğru olsa da bir bâtılın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Binaenaleyh o bâtıl düşünceyi bertaraf etmek için gayret et ve hakkı açıkça ilan ederek, "*De ki: Ey kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza tapmam*![306]

Kur'ân'ın bütünlüğüne riayet ilkesi[307] dikkate alındığında çok sayıda pasajda aktarım, mesafe, astlık ve üstlük bildiren "ey nebî!", "ey Resûl!", "sana vahyediyoruz", "seni gönderdik", "bunu teblîğ et", "bunu oku", "de ki", "şunu yapma", "sana soracaklar", "onlara cevap ver"[308] gibi öğretici üslûpların olması, Hz. Muhammed'in vahyin oluşumuna bir etkisinin ve bir beşerden öte işlevinin olmadığını göstermektedir.

[306] Fahreddin er-Râzi, *Tefsîr-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., Huzur Yayınevi, 1990, 8/490.
[307] Kur'ân'ın kendi bütünlüğü içinde anlaşılmasına dair mülahazalar için bk. Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine (Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri)*, Şule Yayınları, İstanbul 2011, 43-92.
[308] en-Nisâ 4/113; Yûnus 10/15-16; el-İsrâ 17/88; el-Ankebût 29/47-49; eş-Şûrâ 42/52-53.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'IN MANA İTİBARİYLE ALLAH'A AİDİYETİNİN DELİLLERİ

3.1. KUR'ÂN'DA ÇELİŞKİNİN OLMAMASI

Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olmasının en önemli delillerinden biri Kur'ân ayetlerinin anlam bakımından birbirini desteklemesi, açıklaması ve ayetler arasında ihtilaf ve çelişki bulunmamasıdır.

Kur'ân ilimlerinden müşkilu'l-Kur'ân'ın kapsamına giren, Kur'ân lafızlarında görülebilen zahiri ihtilafların hakiki değil, tevil yoluyla giderilebilen bir muhtevaya sahip olduğu ifade edilmiştir.[309] Birkaç örneğe bakıldığında konu daha bariz şekilde anlaşılacaktır:

Hz. Adem'in yaratılışı ile ilgili muhtelif lafızlar kullanılmıştır. Bir ayette insanın (مِنْ تُرَابٍ) "topraktan"[310], başka bir ayette (مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ) "kokuşmuş çamurdan, balçıktan"[311], (مِنْ طِينٍ لَازِبٍ) "cıvık çamurdan"[312], (مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ) "kupkuru balçıktan"[313] yaratıldığı belirtilmiştir. Aynı insanın yaratılışı ile ilgili farklı lafızların kullanılması ilk etapta bir tezat olarak düşünülebilirse de söz konusu ayetlerde geçen "hame", "tîn" ve "selsel" aynı değildir, fakat cevher itibariyle hepsinin menşei topraktır ve tüm bu kullanımlar toprağın farklı biçimlerini ortaya koymaktadır.[314] Yani insan yaratılma objesi olma itibariyle ilkin sulandırılıp çamur haline getirilmiş, sonra süzülüp kupkuru bir balçığa dönüştürülmüştür. Kupkuru balçık, tabiatı itibariyle hayata elverişli olmadığından insan veya hayvanın yaratılması bir kenara, onda ot bitme ihtimali dahi yoktur. Ancak Allah Teâlâ hikmeti ve kudretiyle ona öyle bir özellik vermiştir ki tekevvünü itibariyle bu kompleks yapıdan insanı yaratmıştır. Yani sünnet-i ilâhî'nin tecellisiyle bir maya ortaya çıkmıştır ki o da (حَمَإٍ مَسْنُونٍ) "hamein mesnûn" insan tohumu olan nutfedir. İşte Hz. Âdem ilk olarak öz itibariyle nutfe şekline bürünmüş bir balçıktan

---

309 Demirci, *Tefsir Usûlü*, 187.
310 Âl-i İmrân 3/59.
311 el-Hicr 15/26.
312 es-Saffât 37/11.
313 er-Rahmân 55/14.
314 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015, 180.

yaratılmıştır.[315] Görüldüğü gibi bu ifadeler insanın yaratılış aşamalarını ve toprağın son formuna gelinceye kadar ki süre içerisinde aldığı farklı şekil ve özellikleri ortaya koymaktadır. Dolayısıyla aralarında anlam itibariyle herhangi bir çelişki yoktur.

Mahşerde herkesin sorguya çekileceği ifade edilen, فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَۙ *"Rabbine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak surette onların hepsini sorguya çekeceğiz!"*[316]ayeti ile, sorgulanmanın olmayacağı düşüncesine kapı aralayan فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْۢبِهٖٓ اِنْسٌ وَّلَا جَاۤنٌّ *"İşte o gün insana da cine de günahı hakkında soru sorulmaz*."[317] ayet: arasında ilk planda bir çelişkinin varlığı düşünülmektedir. Oysa Kur'ân'ın bütünlüğü ele alındığında insanların, özellikle de inkârcıların sorguya çekileceğine dair ayetlerde açık ifadelerin olduğu görülecektir. Dolayısıyla ilk âyette Kur'ân'ın genel ruhuna aykırı bir durum bulunmamaktadır. Buradaki amaç mahşerde günahından dolayı sorguya çekilmenin yanısıra Hz. Peygamber'e karşı mücadele veren ve onunla alay eden müşriklerin tehdit edilmesidir:

فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَۙ عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ

"Rabbine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak surette onların hepsini sorguya çekeceğiz! Sen, sana ne emredilmişse onu yap, müşriklere aldırış etme!"[318] Durum böyleyken ikinci âyette sorgunun olmayacağı söylenmiş olamaz. İlgili âyet, metin içi bağlamın da bakıldığında anlaşılacaktır:

فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاۤءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِۚ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْۢبِهٖٓ اِنْسٌ وَّلَا جَاۤنٌّۚ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُوْنَ بِسِيْمٰهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِيْ وَالْاَقْدَامِۚ

"Gök yarılıp gül kırmızısı bir yağ gibi olduğu zaman! Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz? İşte o gün insana da cine de günahı hakkında soru sorulmaz. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz? Günahkârlar simalarından tanınır, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar."[319] Görüldüğü gibi âyette günahkarların sorguya çekilmeyeceği söylenmemektedir. Anlatılmak istenen, suçlulukları simalarına öylesine yansır ki, sorulmaya bile gerek kalmadan kendilerini ele verirler. Günahkâr oldukları her hallerinden anlaşılır. Dolayısıyla, ikinci âyetin konusu

---

[315] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, ed. Asım Cüneyd, Köksal, Murat Kaya (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 3,811.
[316] el-Hicr 15/92.
[317] er-Rahmân 55/39.
[318] el-Hicr 92-94.
[319] er-Rahmân 55/ 39-41.

suçluların hesaba çekilip çekilmeyeceği meselesi değil, suçluluklarının simalarına yansıyacağıdır.

Şayet içine yer aldıkları metin bütünlüğü içerisinde âyetler ele alınmaz, tek başına değerlendirilirse kastedilen anlamın dışına çıkılabilir, bu da çelişkinin varlığını hissettirebilir.[320]

İlk bakışta zıt anlamlı gibi görünen fakat tevil edildiğinde herhangi bir çelişkinin söz konusu olmadığı ayetlere bir başka örnek de, اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ "*Bunlar, iman edenler ve Allah'ın zikriyle gönülleri sukûnete erenlerdir. Bilesiniz ki kalpler ancak Allah'ı anmakla sukûne kavuşur"*[321] ile اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ *"Müminler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer."*[322] âyetleridir. Birinci âyette *"kalplerin sükûneti*" ikinci âyette ise *"kalplerin titreyişi"* manasında iki zıt ifade kullanılmıştır. İlk anda bu zıtlık çelişki gibi görünse de aslında ayetler arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü kalplerin sükûneti ve mutmain olması tevhid inancının verdiği bir ferahlık ve rahatlık; titreyişi ise, muhabbetin bir tezahürü olarak kalbin heyecanlanıp imanın artması ile doğruluktan ayrılma ve hidayetten sapma korkusunun bir neticesidir.[323]

Kur'ân-ı Kerîm, kendisinde çelişki olmadığını bizlere bizzat bildirmiştir. Nisa Suresinde, اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا *"Hâla Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı. "*[324] buyurulması onda hiçbir çelişki bulunmadığını ve Kur'ân'ın Allah'ın kelamı olduğunu ispat etmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için müfessirlerin bu ayet ile ilgili yorumlarına yer vermemiz gerekecektir.

Taberî (ö. 310/923): "Eğer Kur'ân Allah'tan başkasından gelseydi, hükümleri farklı farklı olurdu, anlamları çelişirdi, bir kısmı bir kısmının batıl olduğunu ortaya çıkarırdı" demektedir.[325]

Zemahşerî (ö.538/1144) ise, Kur'ân'ın Allah katından olmaması durumunda içerdiği birçok şeyin; söz dizimi, belağat ve mâna açısından farklı, çelişkili olacağını, öyle

---

[320] Zekeriya Pak, *Tefsir Usulü* (Ankara: Bilay (bilimsel Araştırma Yayınları), 2020), 168-169.
[321] er-Ra'd 13/18.
[322] el-Enfâl 8/2.
[323] es-Suyûti, *Kur'an Ilimleri Ansiklopedisi /El-İtkan Fî Ulumi'l-Kur'an.*, 1/77.
[324] en-Nisâ 4/82.
[325] Et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, 427.

ki bir kısmı mucizelik derecesine ulaşmışken, bir kısmı -aksine- i'câz sınırına ulaşamamış olacağı için, benzerinin getirilmesinin mümkün olacağını; gayba dair verilen bir kısım haberlerin realiteye uygun, diğer bazılarının verdiği haberlerin ise realiteyle örtüşmeyeceğini; bir kısmı ma'ânî âlimlerine göre doğru olan mânayı ifade ederken, bir kısmının birbiri ile uyumsuz, bozuk bir anlam taşıyacağını bildirmiştir. Oysa Kur'ân'ın tamamı belâğatta mucizelik derecesine ulaşmakta, edebiyat ustalarının gücünü aşma hususunda birbiriyle örtüşmekte, manalarının düzgünlüğü ve verdiği haberlerin doğruluğu birbirini desteklemektedir. Buna göre Kur'ân, kendisinin dışındakilerin güç yetiremeyeceği bir güce sahip olan ve başkalarının bilmediklerini bilen Allah'ın katındandır. Ayrıca Zemahşerî, Kur'ân ayetlerinde çelişki varmış gibi görünen hususlarda iyice düşünenler için bir çelişki olmadığını bildirmektedir.[326]

Razî'ye (ö. 606/1210) göre ise, ayetin zahiri Hz. Muhammed'in nübüvvetinin en büyük delilinin Kur'ân olduğunu göstermektedir. Kur'ân Hz. Muhammed'in peygamberliğinin sıdkına üç yönden delildir. Bunlar da Kur'an'ın fasih olması, gayb haberlerini ihtiva etmesi ve içinde hiçbir çelişkinin olmamasıdır. Bütün bunlar bu ayetin içinde zikredilmektedir. Kur'an'ın içinde çelişkilerin olmaması ile ilgili şu üç husus söylenebilir: Birincisi, Münafıklar Peygamberimize (sav) birçok hileler yapıyor ve tuzaklar kuruyorlardı. Allah, Resulüne onların yaptıklarını ayrıntısıyla bildiriyor bu bildiriler de doğru çıkıyordu. Eğer Allah bildirmeseydi Kur'ân'da bildirilen o hakikatler doğru çıkmazdı. İkincisi, çoğu kelamcılar şunu söylemektedir: Kur'an büyük bir kitap olması hasebiyle birçok ilmi içine almaktadır. Eğer bu kitap Allah'ın nezdinden olmasaydı, orada birbiriyle çelişen birçok ifadeler olurdu. Birbiriyle çelişen ifadeler olmadığına göre bu kitap, Allah'ın kelamıdır. Üçüncüsü, burada çelişkiden, ihtilaftan kasıt, fesahatin rütbesiyle ilgilidir. Kur'an başından sonuna kadar aynı tarzda fesahatini korumaktadır. Böyle büyük kitaplarda fesahatin baştan sona kadar korunması ise mümkün değildir.[327]

Zürkânî'de (ö. 1367/1958) Menâhilu'l-irfân adlı eserinde söz konusu ayetle ilgili kuşkusuz Kur'ân'ın ayrı ayrı dönemlerde inmesi ile âyetlerin sebeb-i nüzûllerinin birbirinden farklı olmasının, normal şartlarda ihtilafa ve çelişkiye yol açması ve bölük

[326] Zemahşerî, *El-Keşşâf 'An Hakā'ikı Ğavâmidı't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekāvîl Fî Vucûhi't-Te'vîl/Keşşaf Tefsiri*, 2/202.
[327] er-Râzi, *Tefsîr-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, 8/183-185.

bölük inen âyetler arasında bir irtibat ve bütünlüğe ihtimal bırakmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Kur'ân'ın nüzûlünün yirmi yılı aşkın bir zaman diliminde tamamlanmasına rağmen onun başı ile sonunun tam bir surette uyumlu olmasının, onun bütün güçleri ve kuvvetleri yaratan, her türlü sebebin ve sonucun sahibi olan, bütün mahlûkatı ve evreni yöneten, yeryüzünü ve gökleri idare eden, olanı ve olacağı en ince ayrıntısına kadar bilen, zaman ve zaman içinde meydana gelen her şeyden en ince ayrıntısına kadar haberdar olan Allah'ın sözü olduğunu gösteren kesin ve güçlü bir delil olduğunu söylemiştir.[328]

Vahyin temel aidiyet mantalitesini beşerin elinden alarak ilahi olana hasretmeyi mümkün kılabilecek bir tarzda Kur'ân'ın nüzulüyle ilişkilendirilebilecek bazı mantıksal temellendirmelerin de yapılması mümkündür. Şöyle ki Kur'ân'ın nüzulü sırasında muhtelif konular bir defada indirilmiyor, değişen sebep ve hadiselere göre parça parça gönderiliyordu. Bir yandan konuların mahiyetindeki değişiklik, diğer yandan parçalar arasındaki zaman farkı, tutarsızlığa sebep olmalıydı. Onları bir sûre başlığı altında toplamak dağınıklığa yol açmalıydı. Nitekim bir sûrenin vahyi tamamlanmadan araya giren tam ve kısmi bir tarzda vahyedilen sûreler vardı. Ayet ve sûrelerin tertibinin nüzule göre yapılmaması da bu durumu zorlaştıran sebeplerden biriydi. Oysa Kur'ân'ın kendisine indirildiği zat bir veya birkaç ayet indirilince hemen belirli bir sûrenin bildirilen yerine konulmasını emrediyordu. Öyle ki herhangi bir prova yapmaksızın ya da koyduğu hiçbir yeri en küçük bir değişikliğe maruz bırakmaksızın yerli yerine olacak şekilde tayin ediyordu. Zahiri bir bakışla bakıldığında gerek mânâ ile ilgili çeşitli unsurlar, gerekse zaman bakımından uzun fasılaların araya girmesi, acele ve dağınık telif vaziyetleri tarzında tezahür eden üç küllî sebep tahtında işleyen, görülmemiş Kur'ân usûlünün hiç de düzgün bir ifade ortaya koymaması gerektiğini görürüz. Fakat bütün bunlara rağmen Kur'ân'ın son derece intizamlı olması bu nizamı vaz' edenin, tebliğ eden (zamanla kayıtlı, sınırlı ilim sahibi, ümmi) zât olmadığı, geniş bir ufka, muhit bir ilme sahip, zamana hükmeden ve her şeyi bilen Allah Teâlâ olduğu anlaşılır.[329]

Bütün bu ifadeler, Kur'ân'da belağat, nazım ve mana açısından beşer eliyle oluşabilecek ve onun zihin dünyasında tezahür edecek irili ufaklı vahyin muhkemliğine

---

[328] Muhammed Abdülazim Ez-Zürkânî, *Kur'ân İlimleri Menâhilu'l-İrfan Tercümesi*, çev. Doç. Dr. Halil Aldemir, Beka Yayınları, İstanbul 2015, I, 110.
[329] Drâz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, 171-183.

halel getirebilecek hiçbir ihtilafın bulunmadığını göstermektedir. Kur'ân'da ontolojik, mantıksal ve şekilsel olmak üzere kutsal algısını zedeleyebilecek herhangi bir ihtilafın bulunmaması da onun Allah'ın kelamı olarak mucize olduğunun en önemli delillerinden birisidir. Hz. Peygamber'in kısmî derç faaliyetiyle Kur'ân'ın oluşumuna etki edebileceği ihtimali de genel insicamı bozarak çelişki doğuracağından metnin tüm boyutlarıyla Allah'a aidiyetini savunmaktan başka çıkar yol gözükmemektedir.

3.2. KUR'ÂN'DA GAYB BİLGİSİ

Gayb kelimesi Arapça'da "gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, uzaklaşmak, gözden kaybolmak" anlamında mastar ve "gizlenen, hazırda olmayan bulunmayan şey" mânasında ise isim veya sıfat olarak kullanılır.[330] Râğıb el-İsfâhânî gayb için şu tarifi verir: "Gözle görülemeyen, duyularla idrak edilemeyen, insan bilgisinin dışında olan her şeydir.[331] Kur'ân-ı Kerîm gayba dair pek çok haber ve işaret içermektedir. Bu haber ve işaretler Kur'ân'ın kaynağının Hz. Peygamber'e dayandırılmasının akıl karı olmadığını gösteren apaçık delillerdir. Bu durum bazı ayetlerde net olarak ifade edilmiştir.[332] Kur'ân'daki kullanımlar çalışmamızda gayb; mazi, hal ve istikbal şeklinde tasnife tabi tutulmuştur.

3.2.1. Geçmişe Ait Gaybî Haberler

Kur'ân'da geçmişe ait gaybi haberler çok fazladır. Kur'ân Hz. Âdem'in yaratılışından Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderildiği zamana kadar vuku bulan birçok önemli olayı haber vermiştir. Bunlar, genellikle kıssalarla kendini gösterir. Kur'ân-ı Kerîm'de; Hz. Âdem,[333] Nuh,[334] Yusuf,[335] Davud,[336] Yakup,[337] Zekeriya,[338]

[330] İlyas Çelebi, "Gayb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ts. (Erişim 30 Kasım 2022).
[331] el-İsfahanî, *Müfredat*, 767.
[332] el-Enâm 6/59; Neml 27/65; Lokmân 31/34; ez-Zümer 39/63.
[333] el-Bakara 2/30-37; el-Mâide 5/27; el-A'râf 7/11-12-19-189; Tâhâ 20/ 116-117-120-121.
[334] Hûd 11/25-49; Kamer 54/ 9-16; Nûh 71/1-28.
[335] Yûsuf 12/3-104.
[336] el-Bakara 2/249-251; el-İsrâ 17/55; el-Enbiyâ 21/78-80; Sebe 34/10.
[337] El-Bakara 2/132-133,136,140; Hûd 11/71; Yûsuf 12/6,38,68; Sâd 38/45-47.
[338] Âl-i İmrân 3/37-41; Meryem 19/2-11; Enbiyâ 21/89.

Yahya,[339] Meryem,[340] ve Ashab-ı Kehf[341] kıssaları gibi birçok olay değişik vesilelerle anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in herhangi bir yolla bunları bilmesi imkansızdır.

Bunlardan biri Hz. Nuh kıssasıdır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

تِلْكَ مِنْ أَنبَاء الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَا أَنتَ وَلاَ قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ

"*(Resûlüm!) İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin."*[342]

Diğeri ise Hz. Musa kıssasıdır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır:

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَآ اِلٰى مُوسَى الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ وَلٰكِنَّا اَنْشَاْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُۚ

وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِي اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۙ وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسَلِينَ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ اِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ

رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

"(Resûlüm!) Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada, sen batı yönünde bulunmuyordun ve (o hadiseyi) görenlerden de değildin. Bilakis biz nice nesiller var ettik de onların üzerinden uzun zamanlar geçti. Sen, âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin; aksine (onları sana) gönderen biziz. (Musa'ya) seslendiğimiz zaman da sen Tûr'un yanında da değildin. Bilakis, senden önce kendilerine uyarıcı (peygamber) gelmeyen bir kavmi uyarman için Rabbinden bir rahmet olarak (orada geçenleri sana bildirdik); ola ki düşünüp öğüt alırlar.[343]

Yine Hz. Zekeriyya, Yahya ve Meryem kıssalarından sonra şöyle buyurulmuştur:

ذَلِكَ مِنْ أَنبَاء الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيكَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلاَمَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ

"(Resûlüm!) Bunlar, bizim sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kura çekmek üzere

[339] Âl-i İmrân 3/38-39; Meryem 19/6-7,12-15; Enbiyâ 21/90.
[340] Âl-i İmrân 3/33-36,43-45; Meryem 19/16,27,34; el-Mü'minûn 23/50; et-Tahrîm 66/12.
[341] el-Kehf 18/9-26.
[342] Hûd 11/49.
[343] el-Kasas 28/44-46.

kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar (bu yüzden) çekişirken de yanlarında değildin."[344]

Ayrıca Hz. Yusuf ve kardeşlerine ait kıssayı anlattıktan sonra da Allah (cc) şöyle buyurmuştur*:*

ذَلِكَ مِنْ أَنبَاء الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُواْ أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ

"İşte bu (kıssa), gayb haberlerindendir. Onu sana biz vahiy yolu ile bildiriyoruz. Yoksa onlar tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin."[345]

Bütün bunlar Hz. Peygamber gibi okuma-yazma bilmeyen ümmî[346] birinin bilemeyeceği tarihe dair gayb haberleridir. O'nun peygamber olduğunun ve Kur'ân'ın da vahiy mahsulü olduğunun bir delilidir. O, bu konularda Ehl-i kitaptan bilgi almadığı gibi onların birçok hatalı bilgilerini tashih etmiştir.[347] Mesela Ehl-i kitab'a göre Ashâb-ı Kehf, mağaralarında üç yüz güneş yılı kalmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm, onların mağarada üç yüz sene kaldıklarını, buna dokuz senenin de ilave edildiğini söylemektedir. Bu dokuz yıl, şemsî ve kamerî yıl arasındaki zaman farkıdır. Halbuki o zamanki insanların şemsî yıl hesabına ve her iki takvim arasındaki farka dair bir bilgileri yoktu.[348] Âyet-i kerimede mucizevî bir şekilde şöyle buyrulur: وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا "*Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler."*[349]

3.2.2. Hale Ait Gaybî Haberler

Allah Teâlâ'nın zatı, sıfatları, fiilleri, melekler, cinler, cennet, cehennem ile ilgili haberler, bilhassa Ehl-i kitap, münafık ve müşriklerin içlerinden geçirdikleri tuzaklar ile tenhada İslam aleyhindeki konuşmalarını açığa çıkarması, nüzûl zamanıyla alâkalı gaybi haberlerdendir. Kur'ân'ı Kerîm'de bunun örnekleri oldukça fazladır biz burada birkaçını zikredeceğiz:

---

[344] Âl-i İmrân 3/44.
[345] Yusuf 12/102.
[346] el-A'raf 157/158; Ankebût 29/48.
[347] Âl-i İmrân 3/50-93; el-Mâide 5/15.
[348] Murat Kaya, *Kitabımız Kur'ân (Muhtevâsı ve Fazîletleri)*, 122.
[349] el-Kehf 18/25.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللّهُ لاَ يُحِبُّ الفَسَادَ

"İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, hasımların en yamanı olduğu halde kalbinde olana Allah'ı şahit de tutar. Hâkimiyeti ele aldığında ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez."[350]

Bu ayet Hz. Peygamber'e gidip "Müslüman oldum. Doğru söylediğime Allah şahittir" diyen ve Hz. Peygamber'in yanından ayrıldıktan sonra Müslümanların ekinlerini yakan, davarlarını kesen münafık Ahnes b. Şureyk hakkında nâzil olmuştur.[351]

وَالَّذِينَ اتَّخَذُواْ مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللّهَ وَرَسُولَهُ مِن قَبْلُ وَلَيَحْلِفَنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلاَّ الْحُسْنَى وَاللّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

Bir de şunlar var ki, zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkârcılıklarını pekiştirmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Rasulüne savaş açmış kişi lehine fırsat kollamak üzere bir mescit yapmışlardır. "Amacımız sadece iyi bir şey yapmaktı" diye de yemin edecekler. Allah şahit, onlar kesinkes yalancıdırlar.[352]

Rivayet olunur ki, Beni Amr b. Avf " Kuba" mescidini inşa ettiklerinde Rasûlullah'a bir temsilci gönderip oraya bir mescid yaptıklarını söylemişler ve Ondan kendilerine gelerek namaz kıldırmasını rica etmişlerdi. Peygamber Efendimiz de isteklerini yerine getirmişti. Bunların amca çocukları olan Benî Gunm b. Avf, bunları kıskanmışlar, "Biz de bir mescit yaparız ve Rasûlullah'ı davet ederiz, burada namaz kılar. Rahip Ebu Amir de Şam'dan geldiği vakit o da burada kalır ve ibadet eder." demişlerdi. (O rahip Ebu Amir ki, Resulullah kendisine "el-Fasık" adını vermişti. Uhud Savaşı'nda şehid düşen ve melekler tarafından gasledilen Hanzale (r.a.)'nin babası olan bu Ebu Amir, Cahiliyye devrinde Hıristiyanlığa girmiş, ilim tahsilinde bulunmuş ve rahip olmuştu. Resulullah'ın

[350] el-Bakara 2/204-205.
[351] et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, 1/178.
[352] et-Tevbe 9/107.

peygamberliği üzerine itibarı sarsıldığından, Hz. Peygamber aleyhinde düşmanca tavırlar sergilemeye başlamıştı. Mekke müşriklerini tahrik ve teşvik ederek Uhud Savaşı'na düşmanlar safında katılmıştı. Rasûlullah'a seslenerek: "Seninle savaşa tutuşan hangi kavmi bulursam, onlarla birlik olup sana karşı savaşacağım." demiş ve Huneyn Savaşı'na kadar hep böyle yapmıştı. Huneyn'de Havazin kabileleri hezimete uğradığı gün Şam'a kaçmış ve kaçarken münafıklara "Gücünüz yettiği kadar kuvvet ve silah hazırlayınız, ben Kayser'e gideceğim ve asker getirip Muhammed'i ve ashabını Medine'den çıkaracağım." diye haber göndermişti. Bundan dolayı onlar da Kuba Mescidi'nin biraz ötesinde başka bir mescit yapmışlar ve Hz. Peygamber'e gelerek, "Hastalar ve ihtiyaç sahipleri için kışın yağmurlu havalarda hizmet vermek üzere bir mescit inşa ettik. Burada bize namaz kıldırıp bereketle dua etmenizi arzu ediyoruz." demişlerdi. Resulullah da şimdi sefere çıkmak üzereyim, meşgulüm, inşallah dönüp geldiğimizde kılarız." buyurmuştu. Tebük'ten dönüşte tekrar mescide gelmesini istediler. Bunun üzerine işte bahsi geçen âyetler nazil oldu. Sonra Hz. Peygamber, Malik b. Duhşum, Ma'n b. Adiyy, Amir b. Seken ile Vahşî'yi çağırdı, "Gidiniz şu ahalisi zalim mescidi yıkıp yakınız!" buyurdu. Onlar da öyle yaptılar ve Allah Rasûlü mescidin inşa edildiği yerin çöplük yapılmasını emretti.[353] Tevbe sûresinde bu türden çok haber vardır.[354]

3.2.3. Geleceğe Ait Gaybî Haberler

Kur'ân'da mazi ve hal ile ilgili gayb haberleri bulunduğu gibi istikbale ait birtakım haberler de vardır. Bu haberler aynı zamanda Kur'ân'ın Allah kelamı ve eşsiz bir mucize olduğuna delalet eder. Çünkü meydana gelmeden evvel bir hadiseyi haber vermek hiçbir beşerin üstesinden gelebileceği bir iş değildir.

Şimdi Kur'ân'da inkarcılara meydan okurcasına vukuundan önce haber verilip, sonradan meydana gelen hadiselerden birkaç örnek sunalım:

الٓمّٓ غُلِبَتِ الرُّومُۙ فِيٓ اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَۙ فِيٓ بِضْعِ سِنِينَۜ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُۜ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَۙ بِنَصْرِ اللّٰهِۜ يَنْصُرُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ وَعْدَ اللّٰهِۜ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ، وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

[353] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2021, 3,445-446.
[354] et-Tevbe 9/49, 58, 61,75,98-101.

"Rumlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Fakat onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Eninde sonunda Allah'ın dediği olur. O gün müminler Allah'ın yardımı sebebiyle sevineceklerdir. O, dilediğini muzaffer kılar. Çünkü O çok güçlü, engin merhamet sahibidir. Bu, Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz ama insanların çoğu bunu bilmezler."[355]

Hristiyan olan Bizans İmparatorluğunun, putperest olan Fars İmparatorluğu karşısında 615 yılında hezimete uğramasıyla ehl-i kitap olmalarından ötürü Müslümanlar üzülmüş, müşrikler ise sevinmişlerdi. Müminler gibi kitap Ehli olan Rumların, İranlılar karşısındaki hezimeti müşrikler için alay konusu haline gelmiş, onlar gibi kitap ehli olan müminlerin de şirk dinine asla galip gelemeyeceklerini dillendirmeye başlamışlardır. Bunun üzerine birkaç yıl (3 ile 9 yıl)[356]içinde bir zaferin geleceğini Müslümanlara müjdeleyen ayetler inmiştir.[357] Bizans İmparatorluğu'nun birkaç yıl içinde toparlanıp galibiyet elde etmesi kimsenin hatırından bile geçiremeyeceği bir sonuç iken Kur'an'ın gelecekle ilgili bu mûcizevî haberi aynen gerçekleşmiştir. Aynı gün, Müslümanlar da Bedir Gazvesi'nde müşriklere karşı zafer kazanıp sevinmişlerdir. Böylece iki önemli haber bir anda tahakkuk etmiştir.[358]

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ ۚ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ ۙ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ ۙ لَا تَخَافُونَ ۖ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا

"Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i

---

[355] er-Rûm 30/1-6.

[356] "Bıd" kelimesi üçten dokuza kadar olan bir sayıyı ifade eder, nitekim bu âyet inince Hz. Ebu Bekir (r.a.), o sevinen müşriklere şöyle demişti: "Allah, sizin gözlerinizi aydınlatmayacak, peygamberimiz haber verdi. Yemin ederim ki, Rumlar birkaç yıl içinde İranlılara mutlaka galip geleceklerdir." Buna karşı Übeyy b. Halef: "Yalan söylüyorsun, haydi aramızda bir müddet tayin et, seninle bahse girelim." dedi ve her iki taraf da on deve üzerine bahse girişip, üç yıl müddet tayin ettiler. Ebu Bekir, durumu Resulullah'a haber verdi. Resullullah (s.a.v.) "Bıd', üçten dokuza kadardır, miktarı artır, müddeti uzat." buyurdu. Bunun üzerine Ebu Bekir çıktı, Übeyy'e rast gelince o: "galiba pişman oldun" dedi. Ebu Bekir de: "Hayır" dedi, gel seninle bahsi artıralım, müddeti de uzatalım, haydi dokuz seneye kadar yüz deve yap. O da: "Haydi yaptım" dedi. Tirmizî'nin Sahih'inde rivayet ettiği üzere "Bedir" günü Rumlar, İranlılara galip geldiler, Ebu Bekir de sonra onu Übeyy'in vârislerinden aldı, peygambere götürdü. Peygamber (s.a.v.) de ona: "Bunu tasadduk et" buyurdu.(Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4,475.)

[357] er-Rûm 30/1-6.

[358] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2021, 4,474-476.

Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.”[359]

Rasûlullah (s.a.v.), rüyasında ashabıyla birlikte Mekke’ye ihramlı olarak girip Kabe’yi tavaf ettiklerini görmüş, bunun üzerine ashabına umre çağrısında bulunmuştu. Bu çağrıya icabet eden müminler ihramlı şekilde haram aylardan olan Zilkâde ayının başlarında yola çıkmışlardı. Bu hazırlığın haberini alan Mekkeliler ise Müslümanları engellemek için Halid b. Velid komutasındaki bir orduyla Müslümanlara karşı gelmişlerdi. Bu ordunun haberini alan Rasulullah (s.a.v.), Mekke yakınlarındaki Hudeybiye’yi mevzi olarak kullanmış, küçük çaplı taciz hareketlerinin ve uzun bekleyişlerin ardından müşriklerden Süheyl b. Amr başkanlığında bir heyet, müminlerle muhatap olmuştu. Bu heyetle Rasulullah (s.a.v.) arasında bir barış antlaşması imzalanmış[360], antlaşma gereğince de müminler o yıl değil bir sonraki sene umre ziyareti yapmak üzere geri dönmüşlerdi. Geri dönüş yolunda ise, münafıklar rüya olayını kullanarak bazı Müslümanların kafalarında tereddüt oluşturmuş ve bu antlaşmayı sorgulamışlardı. Nitekim inananlar Hz. Peygamber’e gelip durumu sordular O da *“*Ben bu yıl olacak demedim, rüyada da bu yıl olacağını görmedim*”* demiş, Hz. Ebû Bekir de aynı şeyi tekrarlamıştır. Heyecan yatıştıktan sonra nazil olan ilgili âyet[361] bir yandan Hz. Peygamber’i tasdik etmekte, diğer yandan da yakında gerçekleşecek bir fethin müjdesini vermektedir. Bu fetih için Hayber Fethi diyenler çoğunlukta olmakla beraber, bunu Hudeybiye veya Mekke’nin fethi şeklinde açıklayanlar da olmuştur. [362]

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ “*O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.”*[363]

(Mekkeli müşriklerle Medîneli Müslümanlardan oluşan) iki grubun karşılaşması, Müslümanların zafer elde edip müşriklerin hezimete uğraması şöyle dursun, hiçbir savaş fikrine imkânın olmadığı bir vakitte Kur’ân, tüm düşmanların hezimete uğrayacağını haber vermiştir.[364] Mekke'de nazil olan bu ayet, hicretten sonra Bedir savaşında tahakkuk etmiştir. Hazret-i Ömer (r.a.) bu ayet nazil olunca şöyle demiştir: “Bu hangi topluluk

[359] Fetih 48/27.
[360] Hudeybiye Antlaşması.
[361] Fetih 48/27.
[362] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, ts., 16/208-210.
[363] el-Kamer 54/45.
[364] Ez-Zürkânî, *Kur’ân İlimleri Menâhilu’l İrfân Tercümesi*, 2/563.

acaba? Ne zaman ki Bedir günü oldu ve Kureyş topluluğu bozuldu. Resulullah'a baktım arkalarından kılıcı çekmiş bu âyeti okuyordu.” Bu suretle söz konusu âyetin Bedir günü için bir mucize olduğu anlaşıldı.[365]

Kur’ân’ın geleceğe ait haberlerine örnekler bunlarla sınırlı değildir. İnkârcıların Kur’ân’ın bir benzerini asla getiremeyeceği,[366] Hz. Peygamber’in Mekke’ye tekrar döneceği,[367] insanların akın akın Allah’ın dinine gireceği,[368]Allah’ın hak dini bütün dinlere üstün kılacağı,[369] Kur’ân’ı muhafaza edeceği[370] gibi birçok haber bunlar arasında sayılabilir. Kur’ân’ın verdiği bütün bu haberlerin hepsi doğru çıkmış ve Kur’ân bu yolla da eşsizliğini ispatlamıştır.[371]

Bir insan olan Hz. Peygamber’in bütün bu gaybi haberleri kendiliğinden vermesi mümkün değildir. Bunları ancak geçmişe, hâle ve geleceğe hükmeden[372] ve her şeyi bilen[373] Allah’tan vahiy yoluyla öğrenmiş ve insanlara tebliğ etmiştir. Nitekim Hz. Aişe de "Kim Hz. Peygamber’in yarın ne olacağı hakkında bilgi sahibi olduğunu söylerse Allah'a karşı en büyük iftirayı yapmış olur. " diyerek Neml Sûresinin,

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ

“*De ki: "Yerdekiler ve göktekiler gaybı bilmezler. Onu ancak Allah bilir."* meâlindeki 65. ayeti okumuştur.[374]

3.3. KUR’ÂN’DA KOZMOLOJİK BİLGİLER

Kur’ân-ı Kerîm tevhid akidesine dikkat çekmek için bilimsel konulardan özlü şekilde bilgiler vermiştir. Daha sonra modern ilimler tarafından keşfedilen bu bilgiler onun mûcizevî yönüne işaret etmekle beraber, ümmîler içinde yetişmiş, kendisi de ümmî bir insan olan Hz. Muhammed’den sudur edemeyeceğini göstermektedir. 14 asır evvel nazil olmuş bir kitabın iddialarına bilimsel açıdan hâlâ karşı konulamaması ve onun

[365] Et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, 4/445.
[366] el-Bakara 2/24.
[367] el-Kasas 28/85.
[368] en-Nasr 110/2.
[369] et-Tevbe 9/33; el-Fetih 48/28; es-Saff 61/9.
[370] el-Hicr 15/9.
[371] Ez-Zürkânî, *Kur’ân İlimleri Menâhilu’l İrfân Tercümesi*, 2/551-570.
[372] Yûnus 10/20; en-Neml 27/65.
[373] er-Ra’d 13/9; Tâhâ 20/98; el-Hac 22/76; Fâtır 35/38; el-Hadîd 57/3.
[374] Ebû İsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre Tirmizî, *Câmiu’s-sahih*, thk. A. Muhammed Şakir, Mısır 1938, 5, 263.

modern bilimin bulgularıyla tümüyle uyuşması, Kur'ân'ın Allah katından indirildiğinin bir delili olarak değerlendirilmeye müsaittir.

Kur'ân-ı Kerim'de göklerle yerin önceden bitişik olduğu, daha sonra yaratılma sürecinde Allah tarafından ayrıldığı bildirilir.

اَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ

"İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"[375]

Âyette geçen (رَتَقَ) "Ratk" kelimesi, bitişik ve kaynaşık anlamındadır.[376](فَتَقَ) "Fatk" kelimesi ise, bitişik iki şeyi ayırmak demektir.[377] Her iki lafız, evrenin daha önce tek bir madde halinde iken Cenâb-ı Hakk'ın iradesiyle ayrıldıklarını ifade etmektedir. Bu anlama göre âyetin mânâsı, "Gökler yani kâinattaki yıldızlar, galaksiler ve güneş manzumesi ve dünya ilk defa tek bir madde halinde bitişik ve kaynaşık bir vaziyette idiler. Daha sonra Allah, bu bitişik ve kaynaşık ilk kâinat maddesini, parçalayarak birbirinden ayırdı" ve "kâinattaki bütün galaksileri, yıldızları ve güneş sistemini bu parçalama neticesinde meydana getirdi" demektir.[378]

Kozmoloji bilginlerine göre Güneş sistemi başlangıçta son derece yoğun, olağanüstü sıcak ve iyice sıkışmış tek bir kütle halinde çekimin etkisiyle büzülen bir gaz ve toz bulutsusu (nebülöz) biçimindeydi. Merkezî çekim sebebiyle büzüşüp muhtelif noktalarda yoğunlaşan bu gaz kütlesinden zamanla küreler halinde parçalar koparak uzay boşluğuna fırlamış; merkezî çekim kuvvetinin etkisiyle dönmeye, uzayın soğukluğu sebebiyle de soğumaya başlamıştır. Bu dönüş esnasında yoğunlaşan ana kütlelerden de bazı parçalar kopmuş, bunlar da ana kütlelerin etrafında dönmeye devam etmiştir. Böylece tek bir kütle, milyarlarca yıl ile ifade edilen zaman dilimlerinde galaksi ve güneş sistemlerine, bunlar da giderek yıldızlara, gezegenlere ve bunların uydularına dönüşmüş, nihayet güneşin uydusu olan dünyamızın da içinde yer aldığı gezegenler iyice soğuyarak bugünkü şekillerini almıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Gökler ve yer birbirine bitişik idiler,

[375] el-Enbiyâ 21/30.
[376] el-İsfahanî, *Müfredat,* 413.
[377] el-İsfahanî, *Müfredat,* 777.
[378] Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri* (Marifet Yayınları, 2005), 138-139.

onları biz ayırdık"[379] ayetiyle dünyanın tek bir maddeden bölünerek meydana geldiğini açıkça ifâde etmiştir.[380] Âyetin devamında hayatın temelinin suya dayandığına işaret edilmek üzere canlı olan her şeyin sudan yaratıldığı bildirilmektedir. Mevcut bilgilerimize göre de dünyamızdan yükselen gaz ve buharlar, yoğunlaşarak yağmur şeklinde tekrar dünyaya dökülmüş, böylece denizler ve okyanuslar meydana gelmiştir. Suda yosunlaşma ile başlayan canlılar âlemi, ilâhî kanunlara göre gelişerek bugünkü halini almıştır. Bilimin verilerine göre de canlıların birleşiminin yarıdan fazlasını su oluşturmaktadır.[381]

Konuyla ilgili Kur'ân'dan evvelki hiçbir kitapta ayetteki gibi aleni bir izahat yapılmamıştır. Bu derece mühim bir meselede böyle açık bir ifadenin tesadüfle veya Hz. Peygamber'in bireysel yeteneğiyle keşfedildiğini söylemek elbette akıl dışıdır. Üstelik bu âyetin tam anlamıyla vuzuha kavuşturulması, Kur'ân'ın indirilişinden ancak 14 asır sonrasında gerçekleşmiştir. Hatta böyle bir iddianın Hz. Peygamber zamanında Mekkeli müşriklerce alay konusu olması da ihtimal dâhilindedir. Hz. Peygamber'in, yaşadığı devirde söz konusu bilgiye harici bir kaynaktan muttali olması imkânsızdır. Zira öyle bir çağda aleyhinde delil teşkil edecek bir varsayımda bulunması, O'nun için hiç de akıllıca değildi. Söz konusu teorinin bilimsel verilerin keşfiyle doğrulanması, Kur'ân haberlerinin Allah (c.c.) katından olduğunu teyit etmiştir.

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ *"Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz."*[382] Bu âyet, hem kâinatın genişliğine, hem de kâinatın genişlemesine işaret etmektedir. Astronomi âlimleri, gözlem âletlerinin en son gördükleri dış nebülelerin düzenli bir harekete sahip olduklarına işaret eden bazı alâmetlere şahit olmuşlardır. Zira galaksi tayfının kırmızıya doğru sistematik olarak hareket ettiğini tespit ettiler. Bundan da kâinatın dış nebülelerinin güneş sistemimizde ve birbirinden uzaklaştıkları neticesini çıkardılar. Bu esasa göre kâinat, hareketsiz değil, sabun köpüğü veya balonun genişlemesi gibi bir genişleme durumundadır.[383] Modern bilimin yaptığı gözlem ve deney sonuçları Kur'ân'ın haber verdikleriyle birebir uyuşmuştur. Stephan Hawking (1942-2018), evrenin genişlemekte olduğunun bilimsel verilerle tespit edilişini 20. yüzyılın en önemli

[379] el-Enbiyâ 21/30.
[380] Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 141.
[381] *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3/676.
[382] ez-Zâriyât 51/47.
[383] Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 157.

düşünsel devrimlerinden biri olarak nitelendirmiş ve bunun günümüze dek anlaşılamamasından duyduğu şaşkınlığı dile getirmiştir. Hawking, Cenâb-ı Hakk'ın Miladî 6. asırda indirdiği Kur'ân'da evreni yarattığına ve genişlettiğine dair[384] bu gerçeğe Batılıların nasıl olmuş da ulaşamadıklarını hayretle karşılamış, Kur'ân'ın bilimsel verilere ışık tuttuğunu söylemekten de kendini alamamıştır.[385]

Kur'ân-ı Kerîm, inkârcı bir insanın halini, semâya doğru yükselirken kalbi sıkışıp daralan bir insanın durumuna benzetir.

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِۚ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِى السَّمَاۤءِۗ كَذٰلِكَ

يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, göğe çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir. Allah inanmayanları işte böyle cezalandırır."[386]

Bugün ilmî keşifler, yükseğe çıkıldıkça hava yoğunluğunun azaldığını, basıncın düştüğünü ve oksijenin azaldığını ortaya koymuştur. Bu sebeple insan yükseldikçe, nefes almakta zorlanır, sadrı daralıp sıkışır. Hz. Peygamber zamanında yükseklere çıkacak bir vasıta olmadığı gibi böyle bir tabiat kanunu da henüz bilinmemektedir. O halde bu teşbih ve ifade, ancak her şeyi bilen Allah Teâlâ'ya ait olabilir.[387]

اَللّٰهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ يَجْرِي لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ

يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاۤءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ

"Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten, sonra arşa istivâ eden, Güneşi ve Ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır."[388]

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَاۤبَّةٍۜ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً

فَاَنْۢبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ

---

384 ez-Zâriyât 51/47.
385 Stephen Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, çev. Sabit Say vd. (Milliyet Yayınları, 1989), 62.
386 el-En'âm 6/125.
387 Süleyman Ateş, *İslam'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar,* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts., 223.
388 er-Ra'd 13/2.

"O, gökleri görebileceğiniz herhangi bir destek olmadan (duracak şekilde) yarattı."[389]

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ وَيُمْسِكُ السَّمَاۤءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِهٖ

اِنَّ اللهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ

"Kendi izni olmadıkça yerkürenin üzerine düşmemesi için göğü tutan da O'dur."[390]

Astronomi ve fiziğin esasını teşkil eden çekim kanunu, Isaac Newton (1642- 1720) tarafından keşfedilmiştir. Allah Teâlâ, bundan bin dört yüz sene önce Kur'ân vasıtasıyla muhataplarına bildirmiş, fakat Newton ortaya çıkıp da Allah'ın kâinatla birlikte var ettiği bu esrarlı hakikatin mahiyetini çözünceye kadar, bu konu ile ilgili âyetlerin mahiyeti de anlaşılamamıştır. Ayette, (بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا) ifadesi geçmektedir. Türkçe anlamları ile ifade edilecek olursa: (عَمَدٍ), direk; (تَرَوْنَهَا) ise onu görüyorsunuz, demektir. Fahreddin er-Râzî, Zemahşerî ve Kadî Beydavî gibi meşhur müfessirlerin hemen hemen hepsi, "teravnehâ" kelimesini, "amed" kelimesinin sıfatı olarak kabul etmişlerdir. Böyle bir durumda âyetin anlamı, "Gördüğünüz bir direk olmaksızın" demektir. Yani gerçekte semalar için bir direk vardır, fakat siz onu görememektesiniz. Nitekim İbn Kesîr'in naklettiğine göre İbn Abbas: "Semâlar için bir direk vardır, fakat siz onu göremezsiniz" demiştir**.** İşte biz bugün gerçekte var olan, fakat görülemeyen bu direğe çekim kanunu adı verilmektedir. Nitekim Allah kâinattaki bütün gök cisimlerini yaratmış, fakat bu gök cisimlerini yaratırken de onların boşlukta durmalarını sağlayacak sistemi de halk etmiştir. Bu sistem, Kur'ân tabiriyle görülemeyen bir direk, ilmî tabiriyle çekim kanunudur.[391]

Zamanın göreceliği, 1900'lü yılların başında Albert Einstein (1879-1955) tarafından yapılan bilimsel araştırmalarla ortaya konulmuştur. "Rölativite kuramı" adı verilen bu kurama göre zaman, sabit bir ölçü olmamakla birlikte, hıza bağlı olarak değişebilir.[392] Kur'ân, zamanın göreceli olduğunu şöyle ifade etmektedir: تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍۚ "Melekler ve rûh O'na, miktarı elli bin yıl olan bir

[389] Lokmân 31/10.
[390] el-Hac 22/65.
[391] Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri,* 148-150.
[392] Albert Einstein, *İzafiyet Teorisi*, çev. Gülen Aktaş (İstanbul: Say Yayınları, 2002), 57,93.

günde yükselip çıkar.” يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ “O, gökten yere her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün işler sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O’nun katına çıkar.” وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللهُ وَعْدَهُ وَاِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ “Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah vaadinden asla dönmez. Bilinmeli ki, Rabbinin katındaki bir gün sizin saymakta olduklarınızın bin yılı gibidir.” Bu âyetlerde “*bir günü elli bin sene*” ve “*bir günü bin sene*” olan muhtelif zaman ölçülerinden söz edilerek zamanın izafi olduğu bildirilmektedir. Yeryüzündeki bir zaman birimi olarak kabul edilen “gün”, dünyanın 24 saatte bir kendi yörüngesinde dönüşü neticesinde oluşur. Hâlbuki kendi mihverlerindeki dönüşleri binlerce dünya gününe karşılık gelen gezegenler vardır. Bu da dünyadaki bir günün evrendeki diğer gök cisimlerinde farklı olabileceğini göstermektedir.[393]

Değişik ortamlarda gün kavramının farklılaşabileceğine işaret eden Kur’ân, Einstein’ın izafiyet teorisiyle uyuşmaktadır. Einstein’ın “Özel İzafiyet Teorisi”ne göre ışık hızında giden bir vasıtaya binen kişi için zaman daha yavaştır. Dünyadaki bir kimse için yüz gün geçtiği bir yerde, ışık hızına yakın hareket eden kimse için elli gün geçer. Evrende hız yükseldikçe zaman daha yavaş akar. Buna göre zaman, Kur’ân’ın işarette bulunduğu gibi göreceli bir kavramdır. Her mekânda ve her hızda saatler farklılaşır, günler değişik algılanır. Einstein’ın “Genel İzafiyet Teorisi”ne göre ise zaman, büyük çekim alanlarında daha yavaş ilerler. Son zamanlarda İngiliz Ulusal Fizik Enstitüsü tarafından yapılan bir deney de söz konusu bilgiyi doğrulamaktadır. John Laverty, zamanı tam olarak doğru gösteren iki saati senkronize etti. Bunlardan birini Londra‘daki laboratuvarda, diğerini ise Londra‘dan Çin’e gidip gelen bir uçağa bıraktı. Sonuçta uçaktaki saatin, saniyenin 55 milyarda biri kadar hızlı döndüğünü fark etti. Zamanın göreceliği, deneysel olarak da böylece doğrulanmış oldu. Bu deney, Kur’ân’ın zaman konusundaki önyargıyı kırdığını göstermektedir. Şayet bu deney, çekim gücü fazla olan bir gök cisminde yapılabilse, özel saatlere ihtiyaç olmadan normal saatlerle de neticesi görülebilecektir.[394]

---

[393] Seyyid Kutup, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 10, 174.
[394] Einstein, *İzafiyet Teorisi*, 57-93; L. Landau –Y. Roumer, *İzafiyet Teorisi Nedir?*, çev. Salim Gemici (İstanbul: Say Yayınları, 1996), 25.

İşte Kur'ân'ın 1400 yüzyıl önce zamanın izafî olduğuna (فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ) , (فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ اَلْفَ سَنَةٍ) (كَاَلْفِ سَنَةٍ)ifadeleriyle işaret etmesi ve bu gerçeğin bilimsel verilerle doğrulanması, onun vahiy ürünü bir kitap olduğunu ispatlamaktadır.

Bunların dışında dünyanın yaratılışı ve şekli,[395] güneş ve ay ışığının mahiyetinin farklı oluşu,[396] güneş ve ayın belli bir yörüngede hareket etmeleri,[397] varlık aleminin çiftler halinde yaratılması,[398] deniz sularının birbirine karışmaması,[399] rüzgarın, bitkilerin döllenmesindeki fonksiyonu,[400] yağmurun teşekkülü,[401] gibi modern bilimin keşfettiği konulara Kur'an'da kısaca veya işaret yoluyla temas edilmiştir.

Bu kevnî hâdiselerin itaati ve Kur'ân'ın beyanındaki nizama dikkatle hizmet etmesi, bu fiillerle bu sözlerin aynı kaynaktan geldiğini açıkça gösterir. Bu kelimeler kimin ilminden çıkmışsa, işte bu hâdiseler ve kâinat da O'nun iradesinden çıkmıştır. Hükmünü ve sözünü kimsenin değiştiremeyeceği Allah'tan gelmiştir.[402]

3.4. KUR'ÂN'DA ESKATOLOJİK BİLGİLER

Eskatoloji terimi, Yunanca "eschatos" (son) ve "eschata" (en son şeyler) kelimelerinden türetilmiştir.[403] Bu anlamda eskatoloji; son şeylerin ya da daha doğru bir biçimde, bilinen dünyamızın kendisiyle sona ulaştığı olayların anlatımı, bu dünyanın sonu ve onun yıkılışı yani son şeylerle ilgili doktrinlerdir.[404]

Kur'ân-ı Kerim, geçici bir süre için yaratılan dünyanın vakti geldiğinde içindekiler ve çevresindekilerle birlikte yıkılacağını ve Allah tarafından yeni bir hayatın yaratılacağını haber vermektedir: اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي اَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّى *"Allah, gökleri, yeryüzünü ve onların arasında bulunan her şeyi hak olarak ve belirli bir süre için yaratmıştır."*[405] Âlametleri ve oluşum aşamaları ile birlikte

---

[395] el-Enbiyâ 21/30.
[396] el-Furkân 25/61; Nûh 71/15-16.
[397] el-Enbiyâ 21/33; Yâsîn 36/38,40.
[398] Yâsin 36/36; Lokman 31/10; Tâhâ 20/53.
[399] Furkan 25/53; Rahman 55/19-20.
[400] Hicr 15/22.
[401] er-Rûm 30/48.
[402] Drâz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, 183.
[403] Cengiz Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, 48.
[404] Rudolf Bultmann, *Tarih ve Eskatoloji*, çev. Emir Kuşçu, Elis Yayınları, 2006, 29-175.
[405] er-Rûm 30/8.

daimi olarak devam edecek bu yeni âleme Kur'ân, kıyamet adını vermiştir. Kıyamet, dünyanın bağlı olduğu kozmik sistemde meydana gelecek değişimin ardından ölülerin diriltilmesiyle başlayıp ebediyen devam edecek olan âlemi ifade eder.[406] Kıyamet kelimesi Kur'ân'da bizzat zikredilmekle beraber, aynı anlamı ifade eden yirmi dolaylarında isme de rastlamak mümkündür. Bunlar içerisinde en çok kullanılan hem kıyamet hem de daha genel anlamda "zaman" manasına gelen "es-sâat" kelimesidir. Kıyamet anlamını ifade eden kelimeler arasında "el-vâkıa" (kesin olarak meydana gelecek olay), "el-hâkka" (gerçekleşmesi kaçınılmaz bir olay), "el-kâria" (kâinatı oluşturan cüzlerin büyük bir gürültüyle birbirine çarpması), "es-sâhha" (kulakları sağır edecek derecede şiddetli ses), "el-ğâşiye" (varlıkları saran olay), "et-tâmmetü'l-kübrâ" (büyük felaket) şeklinde kullanımlara rastlamak mümkündür.[407]

Kur'ân'daki kıyamet sahneleri üç kategoride ele alınabilir. İlki, kıyametin vukuundan önceki durumla ilgilidir ki bu aşamada daha çok kıyamet alametleri, kıyametin ne zaman kopacağı ve Sûr'un mahiyeti değerlendirilir. "Kâinatta hüküm süren kozmolojik düzenin bozulmaya başladığının bir işareti olarak kıyametin kopmasından önce vuku bulacak kozmik olaylar"[408] olarak tanımlayabileceğimiz kıyamet alâmetleri hakkında Kur'an, bazı temel bilgiler ve tasvirler sunmuştur.

Kur'an'da kıyametin hiç ihtimal verilmeyen bir anda ansızın ortaya çıkacağı,[409] kıyamet alameti olup olmaması hususunda tartışma bulunan Sedd'nin yıkılacağı,[410] Ye'cûc ve Me'cûc'un zuhur edeceği,[411] insanlarla konuşan Dâbbetü'l-Arz'ın ortaya çıkacağı,[412] gökyüzünü kaplayan bir dumanın belireceği,[413] Ay'ın yarılacağı,[414] ve Güneş ile Ay'ın bir araya getirilip birleştirileceği[415] gibi işaret ve delillerden söz edilir. Tüm bunların sonunda ise kıyametin ne zaman kopacağını sorgulayanlara[416] zamanını sadece

[406] Bekir Topaloğlu, "Kıyamet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Ocak 2023).
[407] Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları* (M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, 2022), 264.
[408] Yusuf Şevki Yavuz, "Kıyamet Alâmetleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Ocak 2023).
[409] Muhammed 47/18.
[410] el-Kehf 18/98-99. Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'ikı Ğavâmidı't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl/Keşşaf Tefsiri*, 4/129-130.
[411] el-Enbiyâ 21/96-97.
[412] en-Neml 27/82-83.
[413] ed-Duhân 44/10-11.
[414] el-Kamer 54/1.
[415] el-Kıyâmet 75/9.
[416] el-A'raf 7/187; el-Kıyâmet 75/6; en-Nâziât 79/42.

Allah'ın bildiği,[417] ihtimal verilmeyen bir anda ansızın gerçekleşeceği,[418] bu delillerin ortaya çıkmasından sonra iman etmenin fayda vermeyeceği ve artık tevbe kapısının da kapanacağı haber verilmiştir.[419]

Kıyamet sahnelerinin anlatıldığı ayetlerde ikinci olarak daha çok, insan ve canlıların yaşadığı çevresel faktörlerdeki değişimler konu edilmiştir. Bu kısımdaki âyetler dünyanın, gökyüzünün, yıldızların, ay ve güneşin, denizlerin, dağların, nehir ve göllerin, genel anlamda insan, hayvan ve diğer canlıların geçireceği büyük değişimlerden bahseder. Dünyanın kıyamet öncesi geçireceği değişimleri tasvir eden çeşitli âyetlerde, yerkürenin felaketi andıran bir şekilde yıkıma uğrayacağı şöyle anlatılmaktadır:

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى، وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾

"Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kıyamet sarsıntısı gerçekten büyük bir olaydır. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutacak, her gebe kadın karnındaki çocuğu düşürecektir. İnsanları sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin; çünkü Allah'ın azabı (kıyametin dehşeti) çok çetindir!"[420]

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِۙ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِۙ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْئَلُ حَمِيمٌ حَمِيماًۚ ﴿١٠﴾

"O gün gökyüzü erimiş maden gibi olur. Dağlar da atılmış renkli yüne döner. Dost, dostunun halini sormaz olur."[421]

اِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْۙ ﴿١﴾ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْۙ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْۙ ﴿٣﴾ وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْۙ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْۜ ﴿٥﴾

"*Gökyüzü yarıldığında, yıldızlar dağılıp saçıldığında, denizler taştığında, kabirlerin altı üstüne getirildiğinde, her insan dünyada neleri yaptığını, neleri de yapmadığını anlayacaktır."*[422]

Tekvîr sûresinde şöyle buyurulur:

---

[417] el-A'raf 7/187; Cin 72/26.
[418] Muhammed 47/18.
[419] el-En'âm 6/158; Muhammed 47/18.
[420] Hac 22/1-2.
[421] Mearic 70/8-10.
[422] İnfitâr 82/1-5.

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ وَاِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ وَاِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ

"Güneş dürülüp karardığında, yıldızlar dökülüp söndüğünde, dağlar sökülüp yürütüldüğünde, doğuracak develer başı boş bırakıldığında, yabani hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde, denizler kaynatıldığında, İnsanlar (amelleriyle) eşleştirilip (buna göre) şekillendirildiğinde, diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda, defterler ortaya serildiğinde, gökyüzü sıyrılıp açıldığında, cehennem ateşi harlatıldığında, cennet yaklaştırıldığında..."[423]

Üçüncü kategoride yer alan kıyamet sahnelerinde ise kıyametin kopmasından sonra insanın dünyadaki amellerinin karşılığını nasıl alacağı, nasıl bir muameleye tabi tutulacağı konusu ele alınır.

وَكُنْتُمْ اَزْوَاجاً ثَلٰثَةً ﴿٧﴾ فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَاَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ مَا اَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ ﴿٩﴾ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾

"Sizler de üç gruba ayrıldığınız zaman, biri, amel defteri sağından verilenlerdir; ne mutlu o sağından verilenlere! Diğeri amel defteri solundan verilenlerdir; ne bedbaht o solundan verilenler! Önde olanlar; (erdem, amel ve ödülde) önde olanlar."[424]

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّا اَحْصٰيهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِراً وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَداً ﴿٤٩﴾

"Artık kitap (amel defteri) ortaya konmuştur; suçluların, onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, "Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!" dediklerini görürsün. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez."[425]

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾

"O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir."[426]

---

[423] Tekvîr 81/1-13.
[424] Vakıa 56/7-10.
[425] el-Kehf 18/49.
[426] en-Nûr 24/24.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌۚ فَاَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْۖ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾

وَاَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللهِۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

"Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır; yüzleri kararanlara, "İman ettikten sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!" (denir). Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada onlar ebedî kalacaklardır."[427]

Bunlardan başka Allah'ın buyrukları doğrultusunda yaşayanlar için çeşitli nimetlerle dolu, hayal dahi edilemeyecek bir mekân olan cennet tasvir edilmektedir. Mesela genişliği göklerle yer kadar olan[428] ne yakıcı sıcağın ne de dondurucu soğuğun olmadığı,[429] üst üste bina edilmiş köşkler,[430] türlü türlü meyveler, hurmalıklar, nar ağaçlarının olduğu,[431] cennet ehlinin giysileri ince ve has ipekten,[432] süslerinin altından[433] olduğu, canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şeyin orada hazır bulunduğu[434] anlatılır. Ayrıca kafirlerin, zalimlerin ve hakikate sırt çevirenlerin azap göreceği cehennemden bahsedilmektedir. Şöyle ki, orada kızgın, yakıcı, koca sütunlar kadar kıvılcımlar saçan bir ateş vardır.[435] Bu ateşin uğultusu çok uzaklardan işitilecektir.[436] İnkarcılar alınlarından ve ayaklarından tutulup[437] uzun zincirlere vurularak yüzüstü sürüklenecekler ve o ateşe atılacaklardır.[438] Bu ateş onları çepeçevre kuşatacak,[439] derilerini yakıp kavuracaktır.[440] Bu durumda azabın hafifletilmesi ya da bitirilmesi için feryat edecekler[441] fakat bu istekleri kendilerine bir yarar sağlamayacaktır.

Hz. Peygamber'in kendi dönemi açısından bu tür fevkalade olaylara dair herhangi bir malumatı olmadığı gibi diğer kutsal kitaplarda da bu denli ayrıntılı bilginin olmaması kendinden birtakım eklemelerle Kur'ân metni ortaya koymasını anlamsız ve olanaksız

---

427 Al-i İmrân 3/106-107.
428 Âl-i İmrân 3/133.
429 İnsan 76/13.
430 Zümer 39720.
431 Rahman 55/68.
432 Kehf 18/31; İnsan 76/21.
433 Fatır 35/33.
434 Zuhruf 43/71.
435 Mürselât 77/32.
436 Furkân 25/12.
437 Rahmân 55/41.
438 İsrâ 17/97.
439 Kehf 18/29.
440 Müddessir 74/29.
441 Fâtır 35/37.

kılmaktadır. Ayrıca şuuraltında beslenen bazı duygu ve düşüncelerin dışavurumu ihtimalide söz konusu değildir. Çünkü o dönemde diğer dinlerde genel anlamda bir cennet-cehennem tasavvuru olmakla beraber kıyamet sahneleri ve kıyamet sonrası gerçekleşecek olayların bu kadar ayrıntılı bir şekilde betimleyici bir dille anlatıldığı herhangi bir metin, dilden dile şifahen aktarılan bir bilgi birikimi de bulunmamaktadır.

3.5. KUR'AN'IN GÖNÜLLERE TESİRİ

Büyük söz ve anlatılar fert ve toplumlar üzerinde dönüştürücü ve biçimlendirici etkilere sahiptirler. Bu etkiler ferdin kendi varoluşunu konumlandırmasından sosyal hayata, tavır ve davranışlardaki değişikliklerden kültürün şekillenmesine kadar birçok alanda kendilerini gösterirler. Kur'an ayetleri ve siyer verileri dikkate alındığında Kur'an'ın, muhatapları üzerinde onların söz ve davranışlarına yansıyan çeşitli etkiler oluşturduğu görülmektedir. Tarih boyunca hiçbir kitap bu denli bir etki alanı oluşturmamıştır. Nitekim inzal olduğu toplumun ahlaki yapısı göz önünde bulundurulduğunda Kur'ân'ın değiştirme ve dönüştürme gücü daha iyi anlaşılmaktadır. Söz konusu etkiler, ilahi sözü dinleyip ondan olumlu anlamda etkilenme şeklinde ortaya çıkan ilk tarihi boyutuyla ilahi sözün kaynağına, mübelliğinin ilahi kaynakla olan irtibatına da şehadet etmektedir.

Siyer kaynakları nüzul döneminde Kur'ân'ı işitip ondan etkilenme şeklinde ortaya çıkan bu boyuta yönelik birçok örnek sunmaktadır. Bu örnekler incelendiğinde Kur'ân'ın muhatapları üzerinde yaptığı etkiler ve bu etkilerin yansımaları görülmektedir. Gerek lafzındaki âhenk ve mûsikî gerekse manasındaki ulviyet ve kuvvet sebebiyle kendisini işiten insanların kalbinde yaptığı büyük etki, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelamı oluşunun delillerinden biridir. Nitekim bu tesir Kur'ân'ın mübelliği olan Allah Rasûlü'nde (s.a.v.) dahi müşahede edilmiştir.

Rasûlullah (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'i çok sever, ondan fevkalade mütessir olur, onu okurken ve dinlerken derin bir hissiyât içinde duygulanıp gözyaşı dökerdi. Kur'ân-ı Kerim'i hem okurken hem de dinlerken, tazim ve hürmet hisleri içinde ağlayıp gözyaşı dökmesinin örnekleri pek çok olmakla beraber biz burada sadece birini zikredeceğiz:

Bir gün İbn Mes´ûd (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.v.) isteği üzerine Nisâ sûresini okumaya başlamıştı. فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَاءِ شَهِيداً "*Her bir ümmetten*

bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit tuttuğumuz zaman halleri nice olacak!”[442] ayetine geldiğinde, Allah Rasûlü (sas) bu ayetten son derece müteessir olarak, “Şimdilik yeter!” buyurdular. O esnada gözlerinden yaşlar boşanıyordu.[443]

Allah Rasûlü (s.a.s.) gibi ashâb-ı kiram da Kur’ân-ı Kerîm’i büyük bir duygu derinliği içinde okur ve onun engin mânâ deryasında kalpleri ürperip yumuşar, derileri diken diken olurdu:

Nitekim Hz. Ömer’in Kur’ân okurken ve dinlerken kendini tutamayıp ağladığı nakledilir. Bir keresinde Cuma hutbesinde Tekvîr suresini okurken عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا اَحْضَرَتْ *“Kişi neler yaptığını öğrenmiş olacaktır.”*[444] ayetine gelince ağlamış ve devam edememiştir. Yine bir gün Tûr sûresi okurken اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ *“Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir.”*[445] ayetine gelince sesi kısılmış, ağlamış, gidip evine kapanmış ve günlerce evinden çıkmamıştır.[446]

Abdullah b. Revâha’nın Mûte savaşı için evinden ayrılmadan önce sürekli ağladığını gören hanımının “savaşa gitmen ve bizden ayrılman sebebiyle mi ağlıyorsun?” diye sorması karşısında, “Hayır beni ağlatan vallahi o değil. Ben Kur’ân’da geçen "وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَاۚ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِياًۚ " *“İçinizden, oraya varmayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbinin kesinleşmiş bir hükmüdür.”*[447] ayeti nedeniyle ağlamaktayım”[448] dediği nakledilir.

Kur’ân’ın hârikulâde üslûbu, her seviyedeki insana tesir etmiş ve kendisine hayran bırakmıştır. Ona iman eden de inanmayan da onun câzibesine kapılmıştır. İnanmadığı halde kendisini Kur’ân’ı dinlemekten alıkoyamayan müşriklerin hâlleri siyer kitaplarımızda şöyle yer almaktadır:

Halkı Kur’ân’ı dinlemekten alıkoyan azılı müşriklerden Ebû Süfyan, Ebû Cehil ve Ahnes bin Şerik, birbirlerinden habersiz olarak ve gizlice, geceleyin evinde namaz kılarken Kur’ân okuyan Rasûlullah’ı (s.a.s.) dinlemeye geliyor, birbirleriyle tesâdüfen karşılaşınca da kendilerini ayıplıyor, bir daha böyle bir şey yapmamak için birbirlerine söz veriyorlardı. Bu hâdise üç gece böyle tekerrür etti. Sonunda birbirlerine,

---

[442] en-Nisâ 4/41.
[443] Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 32; Müslim, Müsâfirîn, 247.
[444] Tekvîr 81/14.
[445] Tûr 52/7.
[446] M. Yusuf Kandehlevî, *Hayatu’s-Sahabe* (Beyrut, 1408), III, 211.
[447] Meryem 19/71.
[448] Ahmed bin Abdullah bin Ahmed El-Asfahani Ebu Nuaym, *el-Hilyet-ül Evliya ve Tabakatü’l-Asfiya* (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2018), I, 118.

"Aman kimse fark etmesin! Halk bizim bu hâlimizden haberdâr olursa, vallâhi rezîl oluruz. Bundan sonra da hiç kimseye bu hususta söz geçiremeyiz!.." diyerek yaptıklarını kınadıktan sonra bir daha böyle bir şey yapmayacaklarına dâir ahitleştiler.[449]

Kur'ân-ı Kerîm'i dinleyip O'nun mucizevî üslûbunun tesiriyle Müslüman olanlar da çok sayıdadır. Şâir Tufeyl bin Amr ed-Devsî bunlardan biridir. O'nun Yemen'den Mekke'ye geldiğini haber alan Kureyş ileri gelenleri, onu karşılayarak: "Sen kabilen arasında şair ve seyyid olarak bilinen bir adamsın. Senin bu adamla (Hz. Muhammed s.a.v.) karşılaşmandan ve onun bazı sözlerini işitmenden endişe ediyoruz. Çünkü onun sözleri sihir gibi tesirlidir" diyerek ikazda bulundular. Ayrıca; "Sen şehrimize bu adamın (Muhammed s.a.v.) işi sertleştirdiği bir zamanda geldin. O birliğimizi bozmuş, aramıza tefrika sokmuştur. Onun konuşmaları baba ile oğul, kardeş ile kardeşin, koca ile eşin arasını açan sihirli sözlerdir. Bizim başımıza gelen bu musibetlerin senin ve kavminin başına da gelmesinden korkarız. Bu sebeple sakın onunla konuşma ve onun sözlerine kulak verme" diye tembihte bulunmuşlardır.[450] Bunun üzerine Tufeyl: "Allah'a yemin ederim ki, Kureyşlilerin bu ısrarları karşısında Resûl-i Ekrem'den bir şey dinlememeye ve onunla konuşmamaya karar verdim. Hatta Kâbe'ye gittiğimde Hz. Peygamber'in sözlerini duymayayım diye kulaklarıma pamuk tıkadım. O kadar ki, bana iki pamuk sahibi anlamında zülkutneteyn deniyordu.[451] Kâbe'ye gittiğimde baktım ki Resûlullah orada namaz kılıyor, yakınına oturdum. Demek Allah Teâlâ bana onun sözlerini dinletmeyi istemişti. Ondan güzel sözler duydum," diyerek Hz. Peygamber'le karşılaşmasını dile getirmiştir. Resûlullah'ın namaz kılarken okuduğu Kur'ân âyetlerini, güzel sözleri veya İhlas ve Muavvizeteyn sûrelerini duymuş, fevkalâde etkilenmiştir. Kendisinin doğruyu eğriden ayırt edebilecek bir akla sahip olduğunu düşünerek, Kureyşlilerin telkinleriyle gereksiz bir endişeye kapıldığına kanaat getirmiştir.[452] Tufeyl devamla kendi kendime, "Anam beni kaybetsin. Vallahi bu acizliktir. Hâlbuki ben akıllı, şair bir kişiyim. İyiyi kötüden ayırt edebilecek kabiliyetteyim. Binaenaleyh neden bu

[449] Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye.*, thk. Mustafa vd. (Kahire, 1375), 1,337-338.
[450] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye.*, 1-2,282; İbn Sa'd Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, *Kitabü't-Tabakati'l- Kebir*, 1/4,224.
[451] Ebü'l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, thk. Muhibbüddin Ebi Said Ömer b. Garame el-Amri (Beyrut: Dârü'lFikr, 1995), 25,8-11.
[452] Mustafa Abdülvahid Şâmî, *eş-Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd.*, thk. Abdülazîz Abdülhalik Hilmi (Kahire: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'lİslâmiyye, 1407), 2,548;6,511.

adamın sözlerini dinlemekten kaçınayım. Şayet söyledikleri güzelse kabul eder, çirkin ise kabul etmem" dedim.

Tufeyl anlatımına şöyle devam etmiştir: "Hz. Peygamber Kâbe'den ayrılıncaya kadar bekledim. Resûlullah evine doğru yönelince peşinden gittim. Evine girdiğinde ben de arkasından girdim ve şöyle dedim: Yâ Muhammed! Senin kavmin (Kureyş) bana seni o kadar çok kötüledi ve beni o kadar çok korkuttular ki, sözlerini duymamak için kulaklarıma pamuk tıkadım. Fakat Allah Teâlâ bana senin sözlerini dinletmek istedi, senden güzel sözler işittim. Ben şairim beni dinler misin?" Resûl-i Ekrem: "Söyle bakalım" dedi. Ona şiir okudum. Sonra Rasûlullah: "Şimdi sen beni dinle" dedi ve İhlas, Felak ve Nâs Sûrelerini okudu. "Bana bu işin mahiyetini anlatır mısın?" dedim. Bunun üzerine bana İslâm'ı anlattı. Allah'a yemin ederim ki, ben bu zamana kadar ne bundan daha güzel bir söz dinlemiş ne de daha doğru bir iş duymuştum. Hemen kelime-i şehâdet getirerek Müslüman oldum.[453] Tufeyl Müslüman olduğunda ise Kureyşlilere şu şiiri söylemiştir:

"Dikkat edin! Benden kin ve nefret üzerinde bulunan Benî Lüey'e bir mesaj ulaştırın,
İnsanların Rabbi Allah'tır; O, tektir, şânı yücedir, bütün ortaklardan münezzehtir,
Muhammed bir kul ve resuldür, doğru yolu gösteren ve açıklayandır,
O'nda gördüğüm deliller bana onun en doğru yola ulaştırdığını gösterdi,
Kureyş bana ondan uzak dur, onun sözü bir hastalık gibi yayılır, dedi,
Ona kulak verince sözlerinin kovandan çıkarılmış bal gibi tatlı olduğunu duydum,
Allah hediyelerini onun vasıtasıyla bana ilham etti, kötü talihimi mutluluğa çevirdi,
Allah'ın kalbime bahşettikleri sayesinde kurtuldum, Muhammed de benim katıksız sevgimi kazandı.[454]

Görüldüğü üzere Tufeyl, Kureyşlilerin ısrarlı ikazlarına rağmen Hz. Peygamber'i dinlemekten ve görüşmekten kendini alamamıştır. Aynı zamanda bir şair olan Tufeyl'in yukarıdaki itirafından mucizevi bir kitap olan Kur'an'ın önyargılarından arınmış bir kişinin gönlüne ve kalbine nasıl tesir ettiği açıkça görülmektedir. Nitekim bu sayede Tufeyl, kalplerini ve gönüllerini hakka ve hakikate kapatmış bulunan müşriklerin, onun

[453] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye.*, 1-2, 252,253; İbn Sa'd Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, *Kitabü't-Tabakati'l- Kebir*, 1/4,224.
[454] Şâmî, *eş-Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd.*, 2,549-590; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Adil, Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavva. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 3,424.

İslâm'a giden yolunu tıkama çabalarını boşa çıkarmış, İslâm'ı kabul ederek bir müşrik olarak geldiği Mekke'den bir sahabî olarak kavmine dönmüştür.

Kur'ân-ı Kerîm Arapça bilen insanlara tesir ettiği gibi onun dilini anlamayan değişik zaman ve mekânlarda yaşayan, ilmî seviyeleri birbirinden çok farklı insanları da taşıdığı ilâhî feyizle tesiri altına almıştır. Nitekim entelektüel bir arayış neticesinde Müslüman olan kişilerin büyük çoğunluğu Kur'ân-ı Kerim'den hareketle bu kararlarını verdiklerini itiraf etmişlerdir.

Tebbet sûresinde Ebû Leheb'in, hakkındaki ithamı yalanlama imkânı olduğu halde inkarında direnmesi olayı mühtedilerin Müslüman olma vesilelerinden sayılmıştır. Bu sûrede Allah Teâlâ, Ebû Leheb'e beddua etmiştir. Bu bedduanın boşa çıkması için Ebû Leheb, inanmasa da en azından münafıklar gibi Müslüman olduğunu açıklayabilirdi. Fakat böyle bir durum gerçekleşmedi. Dolayısıyla yolunu kestiği, davasını engellemeye çalıştığı Hz. Muhammed'e dua, Ebu Leheb'e de beddua kıyamete kadar devam edecektir. Künyesi hakkında bilgi bulunmayan bir papazın Tebbet sûresinin bu özelliğinden dolayı Müslüman olduğu iddia edilmektedir. [455] Kur'ân şayet Allah kelamı değilse Ebû Leheb ve eşinin kafir olarak öleceği nasıl bilindi?

Kur'ân kendisini işitenlerin sadece gönüllerine dokunmakla kalmayıp ahlaklarında da büyük bir değişim sağlamıştır. Öyle ki ilk inzal olduğu toplumun ahlaki yapısı, bozuk inanç sistemi ve adaletsizlik üzerine kurulu hukuku tarih sahnesinden silinmiştir. O dönem toplumu Kur'ân'ın içerdiği hükümlerle amel etmede birbiriyle yarışan insanlar haline gelmişlerdir. Hem gönüllere hem de ahlaklara bu denli etki etmesi beşer tâkatinin ve gücünün üzerinde bir keyfiyettir. Bir beşerin, oluşumuna etkide bulunduğu bir kitapla böyle değiştirici ve dönüştürücü etki uyandırması mümkün değildir.

[455] Abdülaziz Hatip, "Hidâyet ve Bazı İhtida Sebepleri", *Bakü Devlet Üniversitesi Elmi Mecmuası* 7 (2007), 108-109.

SONUÇ

Bu çalışmayı Kur'ân metninin lafız ve anlam itibari ile Allah'a ait olduğu ne lafzın ne de kısmi içerikle de olsa anlam boyutundan herhangi bir pasajın Hz. Peygamber'e ait olmadığı araştırması oluşturmaktadır. Çalışma son dönemde Hz. Peygamber'in daraldığında adeta Allah namına söz alarak iç yangınını dindirmek için Kur'ân'a eklemelerde bulunduğu savına karşı çıkmaktadır. Ayrıca çalışmamız, nüzûl döneminde telaffuz kökenli bir meşakkate yedi harf ruhsatının getirilmesinden ilham alarak metnin beşerî olması gerektiği ve spontene olarak gelişse de istendik müdahalelerle değiştirilebileceği düşüncesiyle başlayan, nihai olarak lafzın Hz. Peygamber'e ait olduğu düşüncesine varan, vahyin kutsiyetine halel getirebilecek tarzda çarpık yaklaşıma akademik bir disiplin muvacehesinde karşı çıkmaktadır. Yapmış olduğumuz araştırmalar ve literatür taramaları neticesinde Kur'ân'ın İlâhî olmadığı iddialarına cevap niteliğinde birçok makale, yazı ve video olduğu ancak akademik düzeyde sadece bu konu üzerine odaklanan ve nihayete ermiş detaylı bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiş, görülen eksiklik üzerine böyle bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm hem manası hem lafzı itibariyle ilahî olan ve bu iki unsurunda da beşerin herhangi bir katkısının bulunmadığı bir vahiydir. Gerek Cebrail'in (a.s.) gerekse Hz. Muhammed'in bu ilahî vahiy konusundaki konumları, gelen buyruğu muhataplarına aktarmak ve vahyin sahibi olan yüce Allah'ın istediği şekilde açıklamaktır.

Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumda dost ve düşmanın ittifakıyla güvenilir bir insan olması, kısmi içerikle de olsa Allah adına Kur'ân özelinde söyleme ihtimalini en baştan imkânsız kılmaktadır. Ayrıca okuma yazma bilmediği halde üstün fesahat ve belağat özelliklerine sahip bir kitapla gelmesi, kendisine sorulan sorulara anlık cevaplar vermeyip vahyi beklemesi, hatta en ihtiyaç duyduğu ifk hadisesinde dahi geçen uzun zamana rağmen sessiz kalması kendinden içerik üretmediğinin en esaslı delilidir. Ayrıca hadis kaynaklarında geçen ve Hz. Peygamber'in Kur'an'ı her yıl Ramazan ayında Cebrail'e (a.s.) arz etmiş olduğu bilgisi de, Kur'an'ın manasının yanı sıra lafızlarının da İlâhî olduğu, Hz. Muhammed'e bu şekilde öğretildiği ve sürekli bir şekilde kontrol altına alınıp pekiştirildiğini göstermektedir.

Kur'ân'ın Arapça bir dil ile indirildiğini beyan eden ayetler, Peygamber'in vahiy alırken onu ezberlemeye çalışması ve vahyin sahibi tarafından "dilini kımıldatma,

okunuşunu takip et" diye uyarılması da vahye herhangi bir şekilde müdahil olmadığının göstergesidir. Nitekim ayetlerde "kıraat", "tilavet", "dilini hareket ettirme", Arap dili" kelimeleri geçmektedir ki bunlar lafza ait hususiyetlerdir.

Kur'ân'ın istimal ettiği kelimeler ile ifade ettiği manalar arasında bir insicam bulunmaktadır. Kur'ân, lafız ile mananın hakkını tam vermiştir. Onları ne eksik bırakmış ne de fazla kullanmıştır. Fesahat ve belagat da denilen bu ifade özelliği onun bir beşer tarafından oluşturulmasının mümkün olamayacağını göstermektedir. Rasûlullah'ın (s.a.s.) sadece mana olarak alıp kendi ifadelerine döktüğü hadis metinlerinin elfaz ve nazm itibariyle Kur'ân'dan farklılığı, lafız ve mana ikilemine gitmeksizin Kur'an'ın hem lafzen hem de manen vahyedildiğinin açık delillerinden biridir. Cahiliye dönemi edebi türlerinden farklı bir üslup ile gelmiş olması da onun beşer üstü bir kitap olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber Kur'ân'ı yazdırırken hadislerle karışma ihtimaline karşılık ilk plandahadis yazımını engellemiştir. Bu durum Kur'ân'ın kaynağının farklı olduğu bilincini yerleştirmek içindir.

Kur'ân lafız ve mana yönünden bir mucize olup bir benzerinin getirilmesi imkânsızdır. Kur'ân-ı Kerîm, bu hususta bütün muarızlarına meydan okuyarak onlardan gerek tamamının gerekse kısa bir sûresinin benzerini meydana getirmelerini istemiştir. Bin dört yüz küsur yıllık zaman diliminde aynı mana ortada iken lafız itibariyle günümüze kadar kimse onun bir benzerini meydana getirememiş ve öyle görünüyor ki gelecekte de getiremeyeceklerdir. Bu hakikat Kur'ân'ın lafız itibarı ile de Allah'a ait olduğunu teyid eden hususlardan biridir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Resûlullah'ı eleştiren ve kınayan ifadelerin bulunması da onun bizzat Yüce Allah katından lafızlarla geldiğinin en önemli göstergelerden biridir. Aksi takdirde Hz. Peygamber'in bu tür ifadeleri daha yumuşak lafızlarla değiştirmesi veya hiç kullanmaması beklenti dahilindedir.

Yine Kur'ân'da Peygamber'e yönelik hitap "de ki", "sana vahyediyoruz" türünden Rasûlullah'ı bir muhatap alan dilin kullanılması da O'nun kelamın üreticisi değil, iletici elçisi konumunda olduğunu göstermektedir.

Mana itibariyle de Kur'ân'ın içerdiği bilgiler beşer üstü bir kitap olduğunu açıkça ilan etmektedir. Nitekim haber verdiği gaybi bilgiler aynıyla gerçekleşmiş, kendi döneminde kimsenin muttali olmadığı ilmi konular asırlar sonra keşfedilmiştir.

Kur’ân’ın dinleyen her insanda inansın inanmasın ciddi etki göstermesi ve indiği toplumun ahlaki yapısını toptan değiştirip dönüştürmesi daha önce benzerine rastlanmamış bir etkidir. Bir insanın müdahil olduğu kitapta bu denli tesir uyandırması mümkün değildir.

Bütün bu referanslar ışığında söyleyebiliriz ki Kur’an-ı Kerim, sadece mana olarak değil, Arapça bir dil ile hem lafzen hem de manen Rasûlullah'a (s.a.v.), Cebrail (a.s.) tarafından indirilmiş ilahi kelamdır.

KAYNAKÇA

Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Cürcânî; *Delâilü'l-i 'caz*. çev. Osman Gürman. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.

Abdüssabûr Şâhin. *Târîhu'l-Kur'an*. Kahire: Dârü'l-Kāhire, 1966.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaûd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.

Ahmed Cevdet Paşa. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*. 2 Cilt. İstanbul: Çile Yayınları, ts.

Ahmet b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahihi'l-Buhârî*. Beyrut: Daru'l-Marife, 1379.

Ahmet Cevdet Paşa vd. *Belâgat-ı Osmâniye*. Ankara: Akçağ, Orijinal metin ilaveli 2. bsk., 2017.

Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine (Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri)*. İstanbul: Şule Yayınları, 2011.

Algül Hüseyin. "EMÎN - TDV İslâm Ansiklopedisi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 07 Şubat 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/emin--muhammed

Ali el-Muttakî b. Hüsâmüddin Hindî(tah.Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekkâ. *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-efâl*. Beyrut: Müesseretü'r-risâle, 1979.

Arslan, İhsan. "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş İle Evlenmesinin Değerlendirilmes". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (2019).

Ateş, Süleyman. *İslam'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.

Bakan, Tevhid. "Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übeyy'in Cenâze Namazını Kılması". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 211-240.

Batuk, Cengiz. *Tarihin Sonunu Beklemek*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır. Dımeşk: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.

Bultmann, Rudolf. *Tarih ve Eskatoloji*. çev. Emir Kuşçu. Elis Yayınları, 2006.

Bulut, Hasan. "Dilbilimsel Açıdan Kur'an'da İ'caz (Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme)". *Academic Knowledge* 1/1 (30 Aralık 2018), 36-51.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Cerrahoğlu, İsmail. "Tefsir ve Hadis Kitabetine Karşı Peygamber ve Sahabe'nin Durumu". *AÜİFD* 9/1-4 (1961), 39-46.

Çetin, Abdurrahman. *Hitabet ve İrşad Din Hizmetlerinde İletişim ve Güzel Konuşma*. Emin Yayınları, 2008.

Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İsam Yayınları, 2011.

Demirci, Muhsin. *Kur'an Tarihi*. İstanbul: M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 11. Basım, 2017.

Demirci, Muhsin. *Kur'an'ın Ana Konuları*. M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, 2022.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 20. bsk., 2012.

Demirci, Muhsin. *Vahiy Gerçeği*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. bsk., 2011.

Dr. Halil Muhammed Eyyûb. "Kur'ân ve Hadis Arasındaki Üslûp Farklılığının Tezahürleri".

Drâz, Muhammed Abdullah. *En Mühim Mesaj Kur'an*. çev. Suat Yıldırım. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.

Duman, Zeki. *Vahiy gerçeği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2. bsk., 2017.

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî. *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 2000.

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî. *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 2000.

Ebu Amr Osman b. Said b. Osman El-Ümevi Ed-Dâni. *El-Müktefa fi'l-Vakf ve'l-İbtida*. Amman: Daru Ammar, 2007.

Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basri Bakıllani. *İ'cazü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâ'ul Ulûm, 3. Basım, 1994.

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, Tahâvî. *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1410.

Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyi'd-Dîn Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetu'l-`Asriyye, ts.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el- Endelusî. *el-Bahru'l-Muhît fî Tefsîri'l- Kur'âni'l Azîm*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Mekketü'l Mükerrreme: Merkezî Hecr, 2015.

Ebu Nuaym, Ahmed bin Abdullah bin Ahmed El-Asfahani. *el-Hilyet-ül Evliya ve Tabakatü'l-Asfiya*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.

Ebû Süleyman Hamd (Ahmed) b. Muhammed el-Hattabi el-Büsti. *Garîbü'l-Hadîs*. Dımeşk, 1982.

Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali El-Ensâri İbn Manzûr. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr, 3. Basım, 1414.

Ebü'l-Kāsım Şihâbüddîn Abdurrahmân Ebû Şâme el-Makdisî. *el-Mürşidü'l-Vecîz*. Ankara: TDV Yayınları, 2. Basım, 1986.

Einstein, Albert. *İzafiyet Teorisi*. çev. Gülen Aktaş. İstanbul: Say Yayınları, 2002.

Elmalılı M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. ed. Asım Cüneyd Köksal,Murat Kaya. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.

Elmalılı M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Zehraveyn, ts.

Es-Sabuni, Muhammed Ali. *Et Tıbyan Tercümesi*. çev. Yaşar Güngör. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014.

Et-Taberi, Muhammed Bin Cerir. *Taberi Tefsiri*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Sağlam Yayınları, 2019.

Ez-Zerka, Mustafa. "Kur'ân-ı Kerîm Ve Hadîs-i Nebevî Arasında Üslûp Mukayesesi". çev. Emin Âşıkkutlu. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5-6 (03 Ocak 2014).

Ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Kur'ân İlimleri Menâhilu'l İrfân Tercümesi*. çev. Halil Aldemir - Ramazan Şahan. 2 Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015.

Ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazim. *Kur'ân İlimleri Menâhilu'l-İrfan Tercümesi*. çev. Doç. Dr. Halil ALDEMİR. 2 Cilt. İstanbul: Beka Yayınları, 2015.

Fahreddin er-Razî Ziyaeddin. *Mefatihu'l-Gayb*, 1900.

Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültüre Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Gezgin, Ali Galip. *Kur'an'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 3. Basım, 2015.

Gökkır, Necmettin. "Tefsir Usulünde 'Lafız-Mana' İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi". *Tarih ve Günümüzde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü*. İstanbul, 2009.

Güven, Şahin. *Kuranın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*. İstanbul: Denge Yayınları, 2005.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Sâlih Tuğ. 2 Cilt. İrfan Yayınları, 1993.

Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İFAV Yayınları, 1993.

Hassân b. Sâbit, Ebü'l-Velîd el-Ensârî. *Dîvân*. nşr. Abda Muhanna. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Hatîb el-Bağdâdî. *Takyîdu'l İlm*. Dımaşk, 1939.

Hatip, Abdülaziz. "Hidâyet ve Bazı İhtida Sebepleri". *Bakü Devlet Üniversitesi Elmi Mecmuası* 7 (2007).

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî el-Büstî. *Beyânü i'câzi'l-Kur'ân*. Mısır: Daru'l Maarif, 1976.

Hawking, Stephen. *Zamanın Kısa Tarihi*. çev. Sabit Say vd. Milliyet Yayınları, 1989.

Hayrettin Karaman ve Diğerleri. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2007.

https://islamqt.com/ar/show-article.php?aid=291. "القرآن الكريم وشعر امرئ القيس", ts. Erişim 23 Nisan 2023

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. thk. Muhibbüddin Ebi Said Ömer b. Garame el-Amri. Beyrut: Dârü'lFikr, 1995.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gālib el-Endelüsî. *el-Muharraru'l-veciz fî tefsîri'l-Kitâbi'Azîz*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. thk. Adil, Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavva. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa vd. Kahire, 1375.

İbn Sa'd Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî. *Kitabü't-Tabakati'l- Kebir*. çev. Heyet. 11 Cilt. Siyer Yayınları, 2020.

İlyas Çelebi. "Gayb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ts. Erişim 30 Kasım 2022

İmam-ı Gazâlî. *Mişkatu'l-Envar*. çev. Şadi Eren. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. bsk., 2014.

İsfahanî, er-Rağıp el-. *Müfredat*. çev. Abdulbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Basım, 2012.

Kadı Ebu'l-Fazl İyaz b. Musa el-Yahsubî. *Kitabu'ş-Şifa Bi Tarifi Hukuki'l-Mustafa*. 1 Cilt. İstanbul, ts.

Kâdi İyaz. *Şifâ-i Şerif*. İstanbul: Bedir Yayınevi, ts.

Kandehlevî, M. Yusuf. *Hayatu's-Sahabe*. Beyrut, 1408.

Keskioğlu, Osman. *Nüzulünden Itibaren Kur'an-ı Kerim Bilgileri*. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.

Kılıç, Sadık. *Kur'an Dildeki Sonsuz Mucize*. Gelenek Yayıncılık, 2003.

Kırca, Celal. *Kur'an ve Fen Bilimleri*. Marifet Yayınları, 5. Basım, 2005.

Koçyiğit, Talat. "Abdullah b. Übey b. Selûl". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 30 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-ubey-b-selul

Koçyiğit, Talât. *Hadis Tarihi*. Diyanet Vakfı Yayınları, 10. Basım, 2017.

Kutup, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. çev. Salih Uçan vd. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.

Küçükkalay, Hüseyin. *Kur'an Dili Arapça*. Muarrıb, 2021.

L. Landau –Y. Roumer. *İzafiyet Teorisi Nedir?* çev. Salim Gemici. İstanbul: Say Yayınları, 1996.

Maturîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtu Ehli's- Sünne*. thk. Fâtıma Yûsuf el-Haymî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.

Matüridi, Ebu Mansur el-. *Te'vilatü'l Kur'an Tercümesi*. çev. İbrahim Tüfekçi. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Mennâ Halil el- Kattân. *Ulûmu'l Kur'ân*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Timaş Yayınları, 1997.

Mertoğlu M. Suat. "Ümmî - TDV İslâm Ansiklopedisi". *TDV İslam Ansiklopedisi*, ts. Erişim 02 Ocak 2022

Mesut Okumuş. "Kelâm-I İlâhi Oluşunun Kanıtı Olarak Kuran-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Yönelik Uyarı Ve Tehditler". *İslâmî İlimler Dergisi* 1 (2006).

Muhammed ESED. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koytak,Ahmet Ertürk. İşaret Yayınları, 6. Basım, 2004.

Murat Kaya. *Kitabımız Kur'ân (Muhtevâsı ve Fazîletleri)*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2019.

Mustafa Sâdık er-Râfi'i. *İ'cazü'l-Kur'an Ve Belâğatü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Darû'l-Kitâbu'l-Arabî, 1990.

Mustafa Sâdık er-Râfi'î. *Târîhu Âdâbi'l- 'Arab*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000.

Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-`Arabî, ts.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî. Beyrut: Müesseretü'r-Risâle, 1421.

Nursî, Bediüzzaman Said. *Sözler*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 1. bsk., 2002.

Öge, Sinan. *İlahi Kelamın Yapısı*. Ankara Okulu Yayınları, 2008.

Öztürk, Mustafa. "Kur'an Kıraatlerinin Tarihsel Serencamına Genel Bir Bakış". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* III/1 (2003), 201-224.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an, vahiy, nüzûl*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. bs., 2016.

Pak, Zekeriya. *Tefsir Usulü*. Ankara: Bilay (bilimsel Araştırma Yayınları), 2020.

Râzî, Fahreddin. *et-Tefsîru'l- Kebîr*. Beyrut: Dâru'l- Kütübü'l İlmiyye, 1990.

Râzi, Fahreddin er-. *Tefsîr-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım vd. Akçağ Yayınları, 1990.

Sâbûnî, Nûreddin es-. *Mâtürîdiyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

Said Nursi. *İşârât-ül İ'caz*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 1996.

Salih, Subhi. *Kur'an İlimleri*. çev. M. Sait Şimşek. İstanbul: Esra Yayınları, 1994.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı*. Ankara: DİB Yayınları, 10. bsk., 2015.

Sofuoğlu, Mehmet (ed.). *Sahih-i muslim ve tercemesi*. İstanbul: İrfan Yayımcılık, 1988.

Suyuti, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b Ebi Bekr. *Camiü's-Sagir: Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi.* İstanbul : Yeni Asya Yayınları, 1996.

Suyûti, İmam Celaleddin es-. *Kur'an Ilimleri Ansiklopedisi /El-İtkan Fî Ulumi'l-Kur'an.* çev. Doç. Dr. Sâkıp YILDIZ,Dr. Hüseyin Avni ÇELİK. İstanbul: Madve Yayınları, 2002.

Şâmî, Mustafa Abdülvahid. *eş-Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*. thk. Abdülazîz Abdülhalik Hilmi. Kahire: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'lİslâmiyye, 1407.

Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî. *Rûhu'l-Meʿânî Fî Tefsîri'l-Kurʾâni'l-ʿazîm Ve's-Sebʿi'l-Mesânî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997.

Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyan an te'vîli âyi'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1992.

Taberi, Muhammed b Cerir. *Tarih-i Taberi*. çev. M. Faruk Gürtunca. 4 Cilt. Sağlam Yayınları, 2007.

Taftazani, Sadettin. *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l-Akaid*. çev. Süleyman Uludağ. Dergah Yayınları, 1982.

Tatar, Burhanettin. "Kur'an'ı Yorumlama Sorunu". *Kur'ân ve Dil*. Van, 2001.

Tehânevî, Muhammed Ali b.Ali et-. *Keşşâfu Istılahâtı'l-Fünûn*. İstanbul, 1984.

Temizer, Aydın. *Kur'ân'da "De ki" Hitâbı Bir Üslub Özelliği Olarak*. M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2012.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *Câmiu's-sahih*. thk. A. Muhammed Şakir. Mısır, 1938.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhâk. *Sünenü Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâ Marûf. Beyrut: Dâru'l-Gârbi'l-İslâmî, 1998.

Topaloğlu, Bekir. "Kıyamet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Ocak 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyamet

Turan, Maşallah. "Kur'an'ın Lafızlarının İlahî Olup-Olmadığı Tartışması Üzerine Mülâhazalar". *Social Sciences Studies Journal* 5 (01 Ocak 2019), 3154-3169. https://doi.org/10.26449/sssj.1552

Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Kıyamet Alâmetleri". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Ocak 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyamet-alametleri

Yıldırım, Suat. *Kur'an-ı Kerim ve Kuran İlimlerine Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1989.

Yusuf Şevki Yavuz. "Nübüvvet". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 30 Mayıs 2021. /nubuvvet

Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, 61. Basım, 2021.

Zemahşerî. *Keşşâf Tefsiri*. çev. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik ,Necdet Çağıl, Adil Bebek. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2016.

Zerkeşî, Bedreddin b Muhammed b Abdullah. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. el-Mektebetü'l-Asriyye, 2009.

Zerkeşi, Bedreddin b Muhammed b Abdullah ez-. *El-Burhan Fî Ulumi'l-Kur'ân*. Beyrut : Dârü'l-Ma'rife, ts.

"Mustafa Öztürk: Kur'ân Allah'ın Dili Olmaz". haz. Yüzdeyüzhaber. *You Tube*. Yayın Tarihi 03 Aralık 2020. https://www.youtube.com/watch?v=UKw0A-MIRqM&pp

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Arzu ÇOLAK
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	Kur'ân Lafzının Allah'a Aidiyetinin Kur'ânî Referansları (Seminer Çalışması)
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı (K.K.Ö.) 2012-2020 Diyanet İşleri Başkanlığı (Vaiz) 2020-
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	